

Panait Istrati

PREZENTAREA HAIDUCILOR

**Povestirile lui Adrian
Zografi - Volumul III**

(1925)

CUPRINS

VÂLCEAUA ÎNTUNECATĂ	- 3 -
POVESTEA FLORII CODRILOR.....	- 6 -
ILIE CEL ÎNȚELEPT.....	- 43 -
POVESTEA LUI ILIE CEL ÎNȚELEPT	- 43 -
SILCA MONAHUL.....	- 66 -
POVESTEA LUI SILCA, MONAHUL.....	- 67 -
MOVILĂ VĂTAFUL	- 91 -
POVESTEA LUI MOVILĂ VĂTAFUL	- 92 -
IEREMIA, FIUL CODRULUI.....	- 105 -
POVESTEA LUI IEREMIA.....	- 106 -
UN HAIDUC.....	- 111 -
UN HAIDUC.....	- 111 -
RĂSPUNSUL UNUI HAIDUC.....	- 111 -

VÂLCEAUA ÎNTUNECATĂ

— Și-acum, Adriane, să-ți povestesc și despre haiduci, zise Ieremia. Mai întâi ceva despre căpetenia noastră, Floricica. Ea și-a lăsat deoparte orice gingășie și și-a zis, pentru mai multă demnitate femeiască, „Floarea Codrilor, Căpitan de haiduci”.

— Vreți să puneți pe umerii mei de femeie povara răspunderii și pe capul meu prețul pierzaniei. Primesc și una și alta... Pentru asta însă, trebuie să ne cunoaștem: voi îmi veți spune cine sunteți. Eu am să vă spun, mai întâi, cine sânt...

Câteva clipe, lungi, nu ne spuse nimic, ci se plimbă îngândurată.

La șase săptămâni de la moartea lui Cosma, a doua zi după sosirea noastră în Vâlceaua Întunecată, în dimineața asta cețoasă de mijloc de octombrie, cuvintele căpitanului cădeau grele ca moartea lui Cosma, grele ca destrămarea unei jumătăți din ceată, cu vătaful în cap – grele mai ales ca singurătatea noastră în inima munților ăstora înalți, pe care puțini îi știau și nimeni nu-i călca.

Cei paisprezece oameni care se rostiseră pentru „viața nouă” zăceau înveliți în cojoacele lor îmblănite printre armele și boccelele aruncate la întâmplare și caii pășteau liniștiți – pace fericită de animal. „Sfatul” căpitanului (alcătuit din Spilca, călugărul plin de taine, Movilă, vătaful cel nou, Ilie și cu mine), trebuia să hotărască ce-avea să fie astă „viață nouă”. Dar vorbele

neasteptate ale căpitanului nostru îi luaseră cam fără veste. Optsprezece perechi de ochi se pironiră pe femeia dintr-o bucată, trecută prin atâtea isprăvi și aprigă în hotărâri.

Cu un turban de mătase pe cap, cu șuba de vulpi aruncată pe umeri și foarte sprintenă în șalvarii ei, umbla înfrigurată încoace și-ncolo, în Peștera Urșilor, adăpostul nostru pentru iarnă, pe care o luasem în stăpânire în ajun. Vătaful se ridică și puse ceaunul la foc să facă cafea turcească, deprindere nouă, adusă de Floarea. Ea o socotea ca neapărat trebuincioasă vieții, fie ea și-o viață în sălbăticie.

Și, fie pentru ca să-și adune gândurile, fie ca să ne lase vreme să ni le adunăm pe-ale noastre, tăcea și se plimba și privea în neștire când la ceata ei puținică la număr, când la coastele înecate de ceață ale vâlceleii. Fața ei lunguiață era puțin trasă la ochi, avea cearcăne și buzele, de obicei ca fraga, erau arse și crăpate. Oamenii își ațintiseră pe ea priviri neliniștite și supuse în același timp: această moștenitoare lăsată de Cosma li se părea plină de taine, dar și mai plină de mândrie. Se știe că cutreierase prin multe locuri, că străbătuse țara până în cele mai îndepărtate unghere și că pornise împotriva asupritorilor ei un război drept și fără cruțare.

Vitejilor le plăcea treaba asta: era *femeie*. Femeie cu *șalvari*, e-adevărat, dar *femeie*. Și pe deasupra și frumoasă. Ce-o să facă cu frumusețea ei în munții ăștia plini de urși? Adevărat că după moartea lui Cosma nimeni nu se pricepuse să-i încalece calul mai bine decât ea, nici să ducă mai bine la tăvăleală, la lipsuri, nici să se arate mai bărbat ca ea în hotărâri. În fața trupului mort al singurului bărbat pe care-l iubise vreodată ea spusese:

— De-acum încolo voi fi Floarea Codrilor, iubita codrilor, prietena omului slobod, judecătorul nedreptăților, dar... cu ajutorul vostru!

Movilă, vătaful, îi aduse un filigean cu cafea aburindă și chiseaua cu tutun. La vederea lor, ochii i se aprinseră. Îi înjghebară un fel de scaun. Bău și fumă. Apoi luă vorba de unde o lăsase.

POVESTEA FLORII CODRILOR

— Mai întâi am să vă spun eu cine sânt.

Sunt o femeie prefăcută, care poate să fie cinstită când vrea și când omul ce-i stă în față merită osteneala. Tată, n-am avut. Sunt, cum se spune, „copil din flori”. Mama mea, ciobăniță din copilărie și până la moarte, n-a avut a face, în toată viața ei, decât cu câmpiile, cu vânturile, cu fluierul, cu câinii, cu oile, pe care le păzea și cu râia lor, pe care o lecuia. Lăsând râia deoparte – pe care de multe ori trebuia s-o vindece și de pe mâinile ei – cu toate celelalte s-a împăcat. Dar viața nu-i făcută numai din bucurii. Sărmana femeie a trecut și printr-o grea încercare, una singură, dar care i-a înrâurit toată viața: copilă fiind, jucându-se și-a scos un ochi.

De obicei, noi ne uităm de metehnele¹ noastre, mai ales cele căpătate în timpul copilăriei. Dar mama nu trecea zi să nu-și amintească de-a ei.

N-a plâns, dar nici de râs n-a râs vreodată din toată inima. Ce-a uitat ea a fost lumea, lumea care n-a știut nimic nici de

¹ Defect, cusur, lipsă, imperfecțiune

necazul ei, nici de socotelile sale cu viața. Și-a căutat și și-a găsit mângâiere în fapțurile și în lucrurile de care v-am pomenit mai sus.

Până la treizeci de ani a trăit fără griji. Cu toate astea, avea un fel de neliniște ciudată. Pentru ca să-i treacă, mama socotea că e destul să-și frece trupul cu zăpadă, iarna. Vara își dădea drumul ca un trunchi de copac pe câte-o coastă înverzită. Dar toate deprinderile astea nu făceau decât să-i sporească suferința. Într-o bună zi dădu peste un cioban și asta îi fu scăparea.

Scăparea, dar nu liniștea. Pentru că diavolul de cioban, cu capul lui de berbec, avea și el, ca și mama, un beteșug. Nu c-ar fi fost chior sau ciung; dimpotrivă, era întreg, prea întreg chiar, pentru că ar fi avut nevoie de un adevărat harem, dar nu era decât un biet păzitor de turme de oi. Ba ceva mai mult, beteșugul îl făcea mai greu de răbdare, pentru că era mofturos, mândru, disprețuitor. Mama, care n-avusese niciodată nevoie să-i zică cineva bună ziua, oricine-ar fi fost, trăi în bună prietenie cu voinicul până într-o zi din luna lui Prier², când, din pricina primăverii, el se plânse „chioarei” de viața de sihastru pe care era silit s-o ducă. „Chioara”, tot împletind la un ciorap, îl întreabă ca bună prietenă, care-i știa rostul iubirilor:

- N-o ai pe Sultana rotarului?
- Ba da, da'o doare-n pânțece...
- Și Măria, după care te prăpădeai?
- Nu mai poate să meargă...
- Dă-te pe lângă Caterina, că te mănâncă din ochi.
- Mă mănâncă ea din ochi... da' nu se lasă mâncată... Îi e frică...

² Luna aprilie.

— Păi tu trebuie să știi cântecul acela de prin străini:

*Femeia-i o cățea
prea gata la iubit,
Bărbatul o fiară,
ușor de zgândărit...*

... Ar trebui să găsești femei berechet, câte-ti cere inima!

Ciobanul se supără:

— Și de ce-aș fi eu, mă rog, o fiară? Pentru că-mi place „aia”? Atunci unde dracu s-o vâr? Într-o gură de șarpe? Într-o piele de arici? Ori poate-i vrea să mă tăvălesc despuiat prin urzici sau să mă frec, ca tine, cu zăpadă?

Până la urmă, iată, după spusele mamei, ce s-a întâmplat după supărarea ciobanului lăptos ca un berbec țurcănesc. Fu ceasul mișcător în care „clopotul ceresc” a bătut începutul vieții mele:

— Aveam treizeci de ani fără două săptămâni... Venisem pe lume cu două săptămâni înainte de ziua Sfântului Gheorghe, a cărei sărbătoare nu-și mută locu-n calendar și atunci ne găseam tocmai în prima săptămână din luna lui Prier. După ce i se potoli mânia, Achim începu să se uite îndelung la glezna mea și-apoi zise:

— Bag de seamă, Rado, că ai o gleznă ca de căprioară, zău, tare frumoasă: n-ai vrea să-mi arăți și un genunchi? Dacă-i tot atât de frumos ca glezna, te iau de nevastă, Rado...

Când îmi spunea Achim vorbele astea, eu stam jos pe iarbă și împleteam la ciorap, iar el sta-n picioare, sprijinit în bâta. Nu-l privisem în ochi de trei ori în cinci ani, nici pe el și nici pe alții, de când n-aveam decât un ochi; dar auzindu-l cum îmi spunea că m-ar lua de nevastă dacă mi-e genunchiul frumos, zău că ridicai capul, bănuind că se smintise. Atunci văzui că Achim avea o mustăcioară neagră frumoasă și ochi de armăsar stârnit. Numai o clipă l-am privit. Nu poți privi mult la așa ceva. Dar puținul ăsta fu de-ajuns ca să mă hotărască să-i arăt genunchiul, zicându-mi în gând: „Acu, Radă, fetițo, s-a isprăvit cu zăpada și cu berbeleacul; asta-i altă mâncare de pește!” Totuși, știindu-mă umilită de betesugul meu, spusei, ca să-l întărit:

— Oh, sărmane Achim... Dacă-ar trebui să te însori cu toate câte ți-au arătat genunchiul, ți-ar trebui o cazarmă...

— Rada, jur că te iau de nevastă!... Să-mi mănânce lupii oile dacă nu te iau!...

— N-ai nevoie să te juri, Achime; bărbatul făgăduiește multe, pentru că femeia-i cere câte-n lună și-n stele îndată ce-și arată un genunchi. Dar să știi, eu nu-s dintre femeile acelea. Uite și genunchiul, Achime...

Și mi-l arătai, fără să-l privesc pe Achim în ochi, apoi îmi văzui mai departe de împletit. Achim își luă atunci căciula lui cât banița și izbi cu ea de pământ așa de strașnic, că sărmana căciulă plesni ca o bășică de porc. Chiar în clipa aceea mă simții ridicată, prinsă și de mijloc și de un braț tare ca fierul. Mă lăsai purtată, dar cum mă puse jos, o luai la fugă, nu ca să-i scap, ci ca să-l întărât mai mult, să-l fac să uite că-s chioară.

Și-așa de bine uită, că după ce fugii hăt, departe, peste câmp și peste deal, fără să poată pune mâna pe mine, zvârli cu bâta între picioarele mele și mă făcu să cad. Eu doar asta așteptam: să cad! Bărbatul trebuie să fie totdeauna vinovat, pentru că altminteri, vânjos cum e, dacă-ar mai avea și dreptate, ce ne-am mai face noi, femeile? Și dacă Achim n-ar fi fost

vinovat în seara aceea, în lăstărișul de ulmi – când oile noastre behăiau ca-n pustiu și cei doi măgari se minunau de lipsa noastră îndelungată – ce m-aș fi făcut eu, sărmana de mine, cu Floricica în brațe, iarna următoare, cu pânțele care mă durea ca pe Sultana, fata rotarului și cu picioarele care nu mă mai țineau, ca pe Măria, după care se prăpădea Achim?

Așa că n-avu încotro și trebui să se descurce aproape singur cu cele două turme de oi ale stăpânilor, să strângă cașul, să umble după vreascuri uscate, să facă mămăliga și borșul de pește și chiar să-și spele rufe-n zer, ca să nu-l mănânce păduchii.

Dar, sărmanul Achim, nu trecu mult și i se făcu lehamite și de muncă și de femeie bolnavă. Eu, despre partea mea, mi-era și mie destul și de pat și de-un bărbat zdravăn peste măsură. Din pricina asta, după doi ani de căsnicie, într-o bună zi el îmi zise tocmai ce voiam și eu să-i zic:

— Ascultă, Rado, nu făcurăm nici o ispravă. Eu te-am îmbolnăvit și tu m-ai făcut rob; acu doi ani o duceam amândoi mai bine decât acum. Hai și-om drege greșeala. Uite: eu am douăzeci de oi, toată averea mea. Tu ai aproape tot atâtea. Ți le dau pe ale mele zestre pentru copila noastră, dar pe mine lasă-mă să mă duc în plata Domnului. Dacă primești, Floricica o să aibă în curând o mamă zdravănă, care să-i poată purta de grijă. Eu m-oi duce în lume, după alt stăpân. Și-ți jur că n-am să mai cer femeilor să-mi arate genunchiul și nici n-am să mai arunc cu bâta între picioarele ălor de-or fugi de mine.

Așa mi-a vorbit sărmanul Achim. Și mă sărută. Își sărută și copilul, care-l apucă cu mânuța lui de coamă și-l făcu să plângă – întâiași dată în viața lui. Apoi plecă în plata Domnului și n-am mai auzit niciodată pomenindu-se de el.

Floarea Codrilor se opri din vorbă ca să răsufle puțin; se îneca. Și acu, la începutul povestirii și mai târziu, ea cinsti cu o privire pe fiecare dintre cei ce-o priveau, chiar și pe cel mai de

pe urmă dintre haiduci, dar cu deosebire mie îmi vorbea și ochii ei parcă voiau să-mi spună: „Tu Ieremie, fiul codrului, ești copilul meu, ești viața mea.. Din cauza ta mă aflu aici...”

Haiducii, plini de cuviință față de felul ei drept și deschis de a vorbi, ascultau tăcuți. Spilca o mânca din ochi, încordat, îi sorbea cuvintele, în vreme ce Ilie, cu chipul lui de apostol liniștit și netulburat, stăpân pe sine ca întotdeauna, sta nemișcat, dar cu inima strânsă, privind-o. Movilă, nu atât de dezghețat, dar tot atât de lacom ca și noi de a afla, era și el numai ochi și urechi, din când în când mai punând și câte un vreasc pe foc.

Prima mea patimă când mă trezii la viață, fu să alerg, nesățioasă, cu pieptul în vânt. Nu-s pe lume decât două fapte care să-l îndrăgească din toată inima pe prietenul ăsta al copilăriei mele: omul slobod și câinele. Au fost prietenii mei cei dintâi. Omul meu slobod era un băiețuș din sat, cu trei ani mai mare decât mine, îndărătnic și sălbatec, care-a ajuns dascălul meu. O să cădeți pe jos când vă voi spune că în clipa de față el e căpitan de haiduci și că stăpânește Munții Buzăului la câteva poște de noi și bagă spaima în mișeii care taie și spânzură cu legile lor: îl cheamă *Groza*!

— Groza? Strigară haiducii.

— Groza cu inimă de piatră? Făcu vătaful.

— De ce „cu inimă de piatră”? Pentru că a jupuit de viu pe un om de-al lui și pe un boier? Haiducul pe care l-a ucis era trădător, o fărădelege de-a lui fu cât p-aci să-l coste viața pe Groza. Cât despre boier, pe cinstea mea, nu l-a jefuit: mergeți și întrebați norodul din partea locului, înfricoșat de lipitoarea aia; o să aflați că femeile aprind luminări în biserică și se roagă pentru mântuirea vieții haiducului.

L-am cunoscut copil și l-am cunoscut flăcău. Era sălbatic, dar bun la inimă. Aveam nouă ani, el doisprezece, când într-o bună zi, cum alergam cu pieptul în vânt și cu câinele alături, mă ajunse din urmă, mă apucă de mână și mă făcu să fug mai repede. Ajunși pe-o creastă unde ne oprirăm să răsuflăm, vântul nesocotit suflă în așa fel, că-mi ridică fusta și-mi fu rușine de băiatul acela frumos. Dar – nu ca alții – el nu iscodi cu privirea spre picioarele mele, ci văzu de câinele meu și nu mă mai simții rușinată.

Nu-l cunoșteam, nu-l văzusem niciodată până în ziua aceea. Băgai de seamă că era curățel, curățel ca și mine. Lucrul ăsta îmi plăcu, pentru că niciodată n-am putut să sufăr murdăria. Era desculț ca și mine, picioarele-i erau spălate, dar colbuite. Mâinile, gâtul, fața străluceau de curățenie. Izmenele și cămașa, tot atât de curate, chiar dacă erau petecite. Toate astea îmi plăcură, cum îmi plăcură și ochii lui albaștri și cinstiți. Doar părul, genele și sprâncenele lui nu-mi fură pe plac, prea erau roșcovane.

Și lui păru să-i placă cum arătam eu; dar ca să mă vadă mai bine îi fu de ajuns o aruncătură de ochi. Tare voiam să știu de unde era, și-l întrebai.

— Din Cârligi, zise el cu glas de bărbat, fără să mă privească, mângâind capul dulăului meu.

Le zicea Cârligi la vreo treizeci de case risipite la o jumate de poștă de noi, pe drumul care duce de la Râmnic la Buzău și taie în locul acela un drumeag de țară. Eu nu fusesem la Cârligi, pentru că se zicea că băieții de-acolo aruncă cu pietre după străinii de sat.

— Și cum te cheamă? Pe mine mă cheamă Floricica.

— Numele tău e frumos, zise el îndreptându-se de șale și privindu-mă în față; dar și tu ești la fel de frumoasă ca și

numele. Pe mine mă cheamă Groza și odată și-odată am să mă fac haiduc.

— Ce-nseamnă haiduc?

— Nu știi? Uite: e omul care nu rabdă nici împilarea, nici slugoii, trăiește în pădure, ucide ciocoi și ocrotește pe sărac.

— N-am văzut niciodată haiduci de-ai tăi.

— Nici n-ai să-i poți vedea... Sunt fugăriți de putere.

— Și poteră, ce-i aia poteră?

— Poterașii sunt vrăjmașii haiducilor și vrăjmașii libertății, ei sunt oastea care apără pe ciocoi pentru arginții lui Iuda. Acu trei ani am fost de față la o bătaie între haiduci și poterăși, aproape de tot de noi, în Pădurea Cerbului. I-au bătut pe haiduci. Pe mine n-or să mă bată niciodată când oi fi haiduc. Dar să nu spui nimănui, nici maică-tii, că eu țin cu haiducii. N-am spus nici alor mei. Și, dă-o-ncolo, nici nu e bine, bătrânii îs toți niște palavragii și... astăzi și pereții au urechi.

Rostind vorbele astea Groza făcu un gest de scârbă. Văzui atunci c-avea vârât în mâneca dreaptă a cămășii un fluier. Îl întrebai:

— Știi să cânti din fluier?

— Ba bine că nu! Dar nici despre asta să nu vorbești cuiva.

— De ce? Doar nu-i păcat să cânti din fluier!...

Groza se uită o clipă la mine, încruntat:

— Nu. Să cânti nu-i păcat, dar s-o spui tuturor e și încă un păcat mare... dacă ți-i drag să cânti din fluier.

— Tuturor li-e drag...

— Ești proastă, Floricico. Li-e drag tuturor fluierul cum li-e drag câinele, ca să-l pună-n lanț, cum li-e dragă privighetoarea, s-o prindă-n colivie, li-i drag ca floarea, s-o rupă de unde-a lăsat-o Dumnezeu să crească, ca libertatea, să facă din ea robie. Dacă tuturora le-ar fi drag fluierul ca mie, n-ar mai fi nici haiduci, nici poterași, nici ciocoi, ci numai frați. Și frați nu-s nicăieri...

— De unde știi tu toate astea, Grozo?

— Ei și tu, prea vrei să afli multe!... Dar ție am să-ți spun, că de când te tot mășor, am băgat de seamă că-mi semeni, singură, din toate opt satele pe care le știu. Dar ai nevoie de-un dascăl, dascălul tău eu am să fiu. Vrei să-ți fie dascăl Groza, Groza care într-o zi va fi haiduc?

— Da, Grozo, vreau, fii tu dascălul meu! Spune-mi cum ai învățat tu toate astea!

— Uite cum. Am un frate bun de-nsurat; e mare și prost. El cântă din fluier la horă în sat, ca să joace nătărăii. A avut un câine pe care-l ținea legat și o privighetoare, într-o colivie și amândouă vietățile au murit, sărmanele, de inimă rea. Atunci i-am spus lui frate-miu că-i un catâr, un catâr care cântă din fluier. Și pentru că i-am spus vorbele astea mi-a tras o palmă atât de nefrățească, că mi s-a învinețit obrazul ca o pătlăgică. Și i zicea înainte din fluier, să joace nătărăii și a prins o altă privighetoare și a băgat-o în colivie și-a pus în lanț un alt câine, dar eu i-am spart colivia și lanțul i l-am aruncat în puț. Era cât p-aci să mă omoare atunci: nu era catâr, era un adevărat poteraș și poteraș o s-ajungă, nici vorbă. Dar eu am să mă fac haiduc și-am să-l silesc să-și aducă aminte și de laptele pe care l-a supt de la mă-sa. Asta-i!

Până-n ziua în care l-am cunoscut pe Groza, eram singură. Mama mă silea să-mi petrec copilăria împletind la scoarțe cu

ochii pe gherghef, zdrențe minunate dar ticăloase, care macină anii cei mai frumoși. Pe scoarțe le mănâncă moliile după ce-au minunat două rânduri de gură-cască. Am intrat în vrajbă cu maică-mea și cu tot satul; treceam drept o puturoasă.

Păi cum? Să nu pun preț pe raza de soare ce-așează pete de-argint pe drumul din pădure? Să nu știu niciodată cum își țese privighetoarea cuibul? Să mă lipsesc eu de mângâierea vântului care-mi umflă cămașa? Să n-aud eu murmurul izvorului săltând vesel din piatră-n piatră până să se verse în gârlă? Cum adică, să rămân surdă la chemările primăverii, vestind viața nouă, sau să nu văd farmecele verii gemând sub povara belșugului, să uit de toamna bogată și tristă; să trăiesc fără să amețesc la vederea lințoliului alb al iernii? Și, la o adică, de ce să mă lepăd de toate?

Ca să țiș ștergare lungi de borangic pentru labele unui bărbat care să mă bată sau să fac cearșafuri numai din in și din dantele pentru un nătărău de bețiv care să se trântescă pe ele cu opincile murdare, sau să țiș velințe de lână groase ca palma pentru ca „alesul sufletului meu” să verse vinul și pastrama din el peste munca mea de-un an, peste darul țesut cu vise în nădejdea frumuseții zilei ăsteia frumoase? O, nădejde plină de ispite, care-amețești orice copilă de țăran, ce fericită sunt că n-am crezut în tine! M-am împotrivit, n-am vrut să-mi stric ochii pe pânză de dragul unui vis pe care viața îl spulbera peste tot în jurul meu.

Ochii mei, care ar fi trebuit să lăcrămeze plecați pe gherghef, mi i-am lăsat să se-mbete de lumina câmpului pe unde-mi pășteau oile; mi i-am pus să iscodească albastrul cerului, adâncul prăpăstiilor și desișul brazilor; și, de-au lăcrimat, a fost din pricina asprimii celui dintâi iubit ale meu: vântul!

Vântule! Vântule!
Prieten puternic al omului liber!
Crainic ce străbați depărtările
cu vălul tău primenitor;
De-ai fi zefir ce mângâi obraji,
Sau crivățul ce-i biciuiești,
Ori de-ai bate-n vijelie, să-ți dovedești
inima-ți bună,
Pururea ești puterea prietenă omului liber
ce leagă sufletele!
Vântule! Vântule! Prieten al omului!
De ți-ar fi cărarea cu dragoste plină
presărând petale în chip de sărutări,
Sau ca avânturile tale umflă buciulul
tuturor mâniilor, tuturor bucuriilor,
Ești pururea crainicul tristeții mele,
a suspinului meu către iubitul depărtat.
Tu ești purtătorul strigătului de durere,
al lacrimii fierbinți, al râsului răsunător!
Tu ești puterea omului liber,
Vântule! Vântule!

— Știi tu, îmi zise într-o zi Groza după o goană nebună peste câmpuri, știi tu că odinioară vântul era cât p-aci să ajungă socrul șobolanului?

— Nu, nu știu.

— Da, a fost la două degete, vântul, să-și dea fata de nevastă celui mai fricos animal de pe pământ și n-a scăpat decât cu o vorbă de duh. Ascultă:

Într-o bună zi șobolanul se duse la sfântul Soare și-i vorbi cam așa:

— Ascultă, preaputernice! Sunt cea mai nefericită făptură de pe fața pământului, veșnic hăituit de oameni, de câini, de pisici, zi și noapte trebuie să fiu cu ochii-n patru să nu cad în vreo capcană și mă prăpădesc de frică. Și, mă rog, ce mare nelegiuire am făcut? Că rod și eu câteodată, punându-mi pielea în primejdie, un știulete de porumb sau o bucătică de brânză?

— Asta, dragul meu, nu-i frumos! Făcu Soarele, care nu prea putea să sufere șobolanii.

— Haida-de! Strigă șobolanul. Oare nu știi că stăpânitorii pământului fac la fel? Și încă fără să-și pună pielea în saramură. Numai că, uite, am băgat de seamă că, pentru a se pune la adăpost de orice primejdie, ei iau totdeauna de nevastă pe fata unuia dintre atotputernicii de pe lume și se lasă ocrotiți de socrul lor. Așa că mă hotărâi să fac și eu ca ei și te aleasei pe tine, cel mai puternic dintre toți: dă-mi pe fiie-ta de nevastă și ocrotește-mă. M-am săturat de viața amărâtă pe care-am dus-o!

Soarele cuprins de spaimă, se scutură repede:

— Te înșeli! Nu-s eu cel mai puternic de pe lume!

— Da' atunci cine-i?

— Norul. Ai văzut prea bine: în miezul zilei, când am poftă să prăjesc pământul, Norul mi-ntunecă fața și s-a isprăvit cu mine. Du-te dragul meu, du-te la Nor. Cere-i lui fata: el e cel mai puternic.

Șobolanul, cu coada-n vânt, dă fuga la Nor să-i spună durerea lui:

— Tu ești cel mai puternic! Dă-mi pe fiie-ta de nevasta.

— Eu? Eu, cel mai puternic? Vrei să-ți bați joc de mine?!

— Ba de loc! Mi-a dovedit-o Soarele și-i adevărat, tu îl acoperi îndată ce-ți vine pofta!

— Îl acopăr? Îl acopăr pentru câtă vreme? Cel mai mic vânticel și praful s-alege de mine! Vântul, da, el e cel mai puternic, fără doar și poate! De altfel, îndată ce-ai să-i vorbești de treaba asta, o să fie foarte încântat pentru că tare-i îngâmfat, dar îți spun dinainte, că-i și tare nestatornic. E-un șmecher!

— Cât de șmecher o fi el, tot o să trebuiască să-mi dea pe fiie-sa de nevastă.

Și iată-l pe șobolan ajuns la Vânt, care tocmai se juca dându-și fata huța într-un leagăn. Îi spuse ce-l doare și de ce-a venit.

— Să nu mă iei drept un ciocoi ajuns, încheie el, am să mă zbat și de-acu înainte să-mi câștig pâinea, dar văd că fără ocrotirea vreunei mărimi nu mai t chip de trăit: tot porumbul, toată brânza încap numai pe mâinile celor puternici, cei slabi ca mine trebuie să-și strângă mereu cureaua.

— Păi tu nu ești, Doamne ferește! mic și slab, strigă Vântul. Dimpotrivă, ești mai tare decât mine!

— Ce spui?! Făcu șobolanul, foarte măgulit.

— Vezi tu stânca ceea din mare, de colo? Înainte de-a fi unde-o vezi acum, era cocoțată sus pe muntele cela, care intră în valuri ca un pinten. Acu câteva mii de ani, niște boieri puternici... dar proști s-au apucat să zidească sus în vârf o cetățuie tot atât de tare și tot atât de tâmpită ca și stăpânii lui. Și-au început să prade muntele de tot vânatul de pe el, iar zidurile înalte slăbeau frumoasa priveliște, pângăreau marea. Tu știi că mie nu-mi plac stavilele puse în calea cuiva. Îmi place să alerg și să-i fac pe toți să alerge ca mine. Mă pusei deci din toate puterile pe suflat în cuibul acela de jecmănitori. Da' bine mai erau înfipti! Câte mii de ani de trudă n-am risipit tot vrând să-i spulber pe tâlharii ceia! Veac după veac se făceau mai mulți și mai trufași! Și nu era chip: stânca nu se clintea de fel, cu chiu cu vai dacă izbuteam să dobor câte un colț de zid pe ici, pe colo; și

cum se năruia, cum îl dregeau la loc. Amărât, obosit de-atâta suflat, într-o dimineață mă odihneam puțin pe malul celălalt, când deodată, un tăraș nemaipomenit mă făcu să sar din somn speriat! Marea se ridicase ca un zid și mai-mai să mă înghită și pe mine! Stânca pe care era ridicat castelul se năruise de la sine! De la sine? Vorbă să fie! M-am repezit, mi-am vârât nasul peste tot și fui mâhnit să văd că ceea ce nu putusem face eu în atâtea veacuri, voi șobolanii, ați făcut în câteva vieți. Pricepi, nu-i așa: boierii aceia grămadiseră în pivnițele lor tot belșugul pământului și cine zice *boieri* și *belșug* zice: șobolani. E tot un drac! Și neamul șoricesc lucră atât de bine la împărțitul belșugului cu neamul boieresc, că stânca, scobită de unii pentru ca să se cuibărească și de ceilalți pentru ca să-i stârpească, până la urmă se prăbușise!

Iată de ce îți spuneam adineauri că ești mai tare decât mine! Întoarce-te, deci, prietene și însoară-te cu o fată din neamul tău și află că Dumnezeu a împărțit atât de bine puterea printre făpturile sale, că, cu un pic de obraz, fiecare ar putea să se simtă mulțumit!

*

În scurtă vreme, Groza ajunse sufletul zilelor mele, iar eu eram tare bucuroasă văzând că n-are altă prietenă decât pe mine. Adevărul e că noi înțelegeam un lucru de care habar n-avea nici unul dintre copiii din preajma locului, un lucru pe care nu-l pricepeau nici chiar cei vârstnici: josnicia vieții ăștia țărănești, făcută numai și numai din muncă de rob și din bucurii păcătoase. În vremea muncilor de peste vară: să te frângi din zori și până-n noapte, să robotești pe un câmp de pe care rodul mergea trei părți din cinci să umple hambarele boierului; de cu toamna și până-n primăvară să te deșeli la războiul la care țeseai la nesfârșit o pânză ce nu te îmbrăca niciodată: trebuia veșnic s-o păstrezi pentru viitor; sau să-ți treci seri lungi și triste pălăvrăgind, la clacă, curățind știuleții de porumb, dezghiocând fasolea, scărmanând lâna la vreun vecin, cosând la zestrea

vreunei surate proaste și mândre de zdrențele ei. Iar drept petrecere, hora neroadă de duminică, de care te satureai de cum a început, sau vorbitul la fântână cu iubitul, care-ți tot toacă la verzi și uscate, știind el unde bate.

Și lui Groza și mie ne era o scârbă ca și cum ne-am fi născut cu ea și de muncile astea și de petrecerile cu care erau răsplătite.

Dar nu te poți abate nepedepsit de la viața rânduită de prostime. De îndată ce băgară de seamă că noi ne înțelegem, toți începură să ne ia în râs și să ne dușmănească. Că degeaba te ferești din calea prostie să n-o stânjenești, ea îngăduie pe cine vrea să se deosebească: nu se împacă decât cu ea însăși.

Ei, Doamne! Noi nu cerem nimănui să ducă viața pe care o ducem noi, nu rugam pe nimeni să stea serile cu noi la clacă. La șaptesprezece ani Groza avea o teleguță și un cal ale lui, câștigate cu sudoarea frunții. Pe vremea aceea era mijlocul prin care omul se dezrobea de muncă năimită și-i dădea așa... ca o adiere de libertate. Prietenul meu ducea de două ori pe săptămână la târg la Buzău rodul muncii noastre: lână, brânză, miei, grâu, zarzavaturi, ouă, poamă, păsări, după timp.

Această dulce îngăduire între doi copii care nu voiau nici să pupe mâna popii, părtaș cu boierul, nici să scoată căciula în fața fiecărui slugoi de la curte, fu socotită nelegiuire nu numai de către popă și slugoi, dar și de cei care, șerbi fiind ei înșiși, ar fi trebuit să facă la fel cu noi. S-a spus că trăim împreună. Și deși destul de răsărită pentru cei cincisprezece ani ai mei, nu eram decât o copilă, iar Groza era de o nevinovăție cu-adevărat de copil. Poznele noastre prin pădure, lipsa mai îndelungată din sat păreau mișeilor doar tertipuri de-ale noastre ca să ne ascundem stricăciunea.

Nu făceam altceva decât să trăim o viață frumoasă, făcută numai și numai de noi, un ostrov înșorit într-o beznă fără margini: ăștia fură anii în care Groza mă învăța să cânt din

fluier și să mă desfăt, pe cât mă ajuta mintea mea, în firea sălbatecă din jur pe care-o simțeam doar cu inima.

Când în desișul de mesteceni și brazi se învoi să zică în auzul meu doinele noastre vrăjite, mi se păru că am în fața mea pe Făt-Frumos din basme. Uitasem că-i roșcovan, uitasem de mândria mea, îi căzui la picioare și i le sărutai:

*Doină, doină, cântec dulce,
Când te-aud nu m-aș mai duce.
Doină, doină, cânt' cu foc,
Cin' te-aude șade-n loc.*

Doamne-Dumnezeule atotputernic... Cred că ți-ai plămădit și-ai săvârșit ființa lucrurilor cântând din fluier celor în neființă... Căci prin sufletul acestui val de laude vrăjite, oricât de puțină urmă ar fi ascuns tainele întunericului din neîntrecuta ta istețime, cuprinsul ce ieșea din mâinile tale trebuia, fără doar și poate, să pară un cântec minunat.

Tot în anii aceștia învățai să scriu și să citesc grecește. Tot Groza m-a învățat și asta.

El deprinsese limba grecească fără să afle satul, mulțumită drumurilor pe care le tot făcea la Buzău.

— Vrei să-nveți grecește? Mă întrebă într-o zi. Limba noastră nu-și are scrisul ei. Ca să poți să scrii și să citești, trebuie să alegi între slavonă și greacă. Eu, eu am învățat grecește și acum parcă-aș avea „patru ochi”. Fă și tu ca mine. Ai să afli lucruri ce nici cu gândul nu gândești.

— De vrut, vreau, dar unde? Cum?

— Este la Biserica Dintr-un Lemn, la Buzău, un psalt, un cântăreț vestit, unul Ioachim. Sunt prieten cu el, cu toate că gurile rele spun că-i un desfrânat. Eu, unul, nu cred și nici tu să n-o crezi. E-adevărat că Ioachim, cântărețul, e un om de te-nspăimântă când îl vezi sau îl auzi. Da' numai proștii n-au în ei nici un fior. De altfel, cu toate mișeliile puse-n seama lui, el tot tare și mare rămâne și-i cinstit de lume. I-am vorbit de mult de tine; va primi bucuros; va fi mulțumit să fii prietenă cu el, că și el e ca noi: n-are prieteni.

În duminica următoare, o zi frumoasă de primăvară, mă urcai în teleguța lui Groza. Era mândru de calul său, frumos cal, zău așa, și eu mândră de Groza, care mâna ca un boier și se ținea nemișcat, ca un bărbat în toată firea.

Eram amândoi gătiți ca de duminică: el cu cizme văcsuite, cu cămașă de borangic, cojocel înflorat și cu o căciulă țurcănească; eu, fustă albă cu fote cusute cu mâna, ilic și papuci de catifea îmbrăcați în cusătură, cu flori țipătoare, cu capul gol. Eram amândoi mândri ca niște însurăței.

Priveliștea Firii ce se desfășura în fața ochilor pe drumul lung de-o poștă, pe care nu-l mai călcasem niciodată, îmi păru la fel de mândră ca și noi și, tot ca noi, în haine de duminică. Era întâiul meu drum lung și nu mai isprăveam minunându-mă de coastele împodobite cu vii, de pădurile necunoscute, de râurile și de gârlele, de drumurile întortochiate și chiar și de păsările și de vitele care ne ieșeau în cale; mă minunam și de lucruri și de fapte, ca și cum o mâna vrăjită dădea deoparte, una după alta, câte o perdea când ne apropiam.

De-abia puteam sta locului în jilțul teleguței, alături de Groza care tăcea. Dar când deschise gura – pe coasta unei coline pustii – fu ca să-mi sădească-n suflet sâmburele răzvrătirii sale, cu care se născuse și care acum era coaptă, gata să izbucnească:

— Tot ce vezi cu ochii și-ți place atât de mult – zise el învârtind biciul pe deasupra capetelor noastre – tot pământul

ăsta frumos, câtu-i de mare și de lat, ar trebui să fie al nostru, al tuturor, pentru că venim pe lume goi despuiați și el așteaptă să-l muncim și să ne bucurăm de roadele lui. Dar nu-i al nostru. Și trebuie să fie. Trebuie să-l smulgem din mâinile celor care-l stăpânesc fără să-l muncească. Trebuie!

Asta-i tot ce mi-a spus Groza vreodată despre stăpânirea pământurilor de către ciocoi. Și atunci pricepui că într-o bună zi va ajunge haiduc, pentru că numai haiducii nu gândesc la fel cu toată lumea. Dacă te luai după ce spunea lumea, ai fi zis că Dumnezeu ar fi vrut să fie robi și ciocoi, săraci și bogați, biciuiți și biciuitori, dar haiducii nu se uitau la voia asta a lui Dumnezeu, nu se mai duceau la biserică, se trăgeau în codri, de unde ieșeau și cădeau ca trăznetul peste averea despoților și chiar peste a bisericilor, jefuind, ucigând și-apoi ajutând pe săraci.

Buzău, scaun de isprăvnicie, mi s-a părut ca o fată care nu face decât să se gătească. Avea două străzi frumoșele, ca două sprâncene sulemenite. Pe ele praful și noroiul erau măturate cu îngrijire și peste pământul gol erau așezate scânduri. Prăvăliile, în sir una lângă alta, aveau la față ferestre mari, cu geamuri îndărătul cărora vedeai fel de fel de lucruri, să te minunezi, nu alta: într-unele, lucruri făcute în țară la noi, într-altele, mătăsuri scumpe aduse din țări străine, mai încolo armurării cu fel de fel de încrustări frumoase, în altă parte tutun tăiat ca firul de mătase, răsfirat printre ciubuce și narghilele de Stambul. Erau și prăvălii pline numai cu scoarțe. În altele vedeai icoane, cădelnițe numai și numai de argint bătut, veșminte, patrafire și potcapuri popești, cărți sfinte, într-o mulțime de prăvălii lumea bea și mânca, vedeai și cafenele, ticsite de lume care sta și sorbea din cafea mirositoare, fuma ciubucuri și vorbea în fel de fel de limbi.

Toate prăvăliile astea purtau fel de fel de nume: „La țaranca din Buzău”, „La mătasea de aur”, „La flinta de Damasc”, „La covorul de Ispahan”, „La ciubucul vizirului”, „Hanul la Bun

Venit”, „La cădelnița de argint”, „Cafeneaua Beiului” și câte toate.

Groza își lăsă teleguța sub șopronul unui han mai sărăcăcios de la marginea orașului. Căruțele săracilor n-aveau voie să treacă pe podurile de lemn; numai trăsurile. Speriați de-atâtea bogății, nu ne simțeam în largul nostru și ne strecuram, minunându-ne, printre sutele de pierde-vară fuduli, care umblau înapoi și-ncolo, vorbind și învârtind printre degete mătănii mari de chihlimbar³ și căscând gura la noi ca la alte celea. Cei mai mulți dintre boieri erau îmbrăcați cu caftan⁴ și cu ilic, împodobite cu fireturi tare frumoase, alții se purtau după moda apuseană. Țștia erau mai cu seamă feciorii de boieri întorși de pe la școli înalte din țări străine; rași și cu geam în ochi, de-ți venea să crezi că chiorăseră învățînd.

Femei puține, dar frumoase, ca niște zâne, sulemenite cu mare meșteșug, toate cu capul descoperit, cu părul lins spre ceafă și lăsat pe tâmple, împodobite cu mărămi de borangic subțiri și străvezii. Mijlocul le era strâns tare, dar rochiile, largi ca niște clopote, aproape că măturau pămîntul. Umblau folosindu-se de brațul bărbaților și vorbeau pe nas ca niște gaițe.

— Pe-aici — zise Groza — nu poți intra nicăieri dacă n-ai punga doldora. Pentru ca boierii ăștia și tot neamul lor să poată trăi în asemenea orașe și în altele încă și mai și, trebuie să le dăm noi, robii, tot ce au nevoie. De asta au puterăși care să-i păzească, silindu-ne să muncim pentru fericirea lor. Eu, unul, nu vreau să fiu rob. Curînd-curînd am să mă fac haiduc. Atunci, împreună cu alți haiduci, o să răsculăm satele și o să isprăvim cu nedreptatea.

³ Rășină fosilă transparentă, divers colorată, provenită din unele specii de pini și folosită la fabricarea obiectelor de podobă

⁴ Manta orientală, albă, lungă și largă, împodobită cu fire de aur sau de mătase, pe care o purtau domnitorii și boierii români

Biserica Dintr-un Lemn cică fusese făcută dintr-un stejar, unul singur, de la acoperiș și până la tâmpla altarului.

Era pe la vremea liturghiei. Dintru început nu cutezarăm să intrăm, pentru că intratul în această casă a Domnului, întocmai ca în prăvăliile procopsite, nu era îngăduit decât ciocoilor.

Trăsuri, faetoane, briște, cai de călărie, slugi de tot felul așteptau într-un amestec bălțat ieșirea stăpânilor. Aceștia se închinau într-o biserică numai pentru ei, chiar dacă-i zicea cu cumpătare „dintr-un lemn” și tot astfel se duceau să chefuiască și să se destrăbăleze în case numai pentru ei, chiar dacă le zicea și ăstora „bordeie”.

Așteptarăm sfârșitul slujbei și plecarea vrednicilor creștini, care mai îndulceau poruncile lui Cristos jecmănind pământurile. Ieșiră din biserică niște fețe de cârnățari pocăiți și se urcară în trăsuri în mijlocul freamătului pe care ivirea lor îl stârnise printre mișei, pe când clopotele împărătești băteau într-una. Groza și cu mine, ținându-ne de mână, ca doi vinovați, ne strecurarăm pe dindărătul mulțimii împopoțonate și pătrunserăm în biserică goală în care mirosul de mosc lăsat de hainele destrăbălaților lupta vârtos cu cel din tămâie.

Aici uluiala mea fu și mai mare decât fusese în fața prăvăliilor. Câtă deosebire între sărăcia bisericii noastre din sat și bogăția ăsteia! Era tot așa de boierește înzestrată ca și prăvăliile târgului.

La lumina care străbătea prin ferestrele cu geamuri zugrăvite văzui mai întâi catapeteasma întunecată, plină de ciubucării și de cioplituri. La mijloc, sus de tot, un dumnezeu țănoș, strălucind de sănătate cu toată barba lui albă, cântărea cu stânga pământul plin de mârșăvii pe care-l făcuse după chipul și asemănarea lui, iar cu arătătorul drepte amenința cu nu știu ce pedepse. Pe cele două uși ale altarului, sfinții Petru și Pavel arătau la fel de grăsuți ca și stăpânul lor și făceau pe

temnicerii, unul ținând în mână sabia, celălalt cheile raiului. Apoi, un șir întreg de sfinți cu priviri de seimeni⁵, mucenicii și jitarii⁶ bisericii, toți înveșmântați în argint și în aur bătut; două rânduri de jilțuri, cioplite frumos, având fiecare săpat în lemnul spătarului un nume de mirean⁷ ghiftuit, de tavan stăteau spânzurate trei policandre aprinse în fața lui Cristos și a sfintei Fecioare. În fața stranelor ardeau două sfeșnice cu lumânări din ceara cea mai curată, unele din ele erau atât de mari, că nu-mi venea să cred că-s adevărate și mă gândeam că păcatele celor ce fac asemenea daruri trebuie să fie și ele cam pe măsura lumânărilor.

Groza mă lăsă puțin singură în mijlocul acestei tabere a creștinătății și se duse să ciocănească la ușa mică a sacristiei. Se arătă cântărețul Ioachim. Era un om ca la vreo patruzeci de ani, îndesat, chel, cu ochi bulbucați, vesel la față și gros în grumaz.

— Iat-o pe prietena noastră Floricica, zise Groza arătându-mă de departe cântărețului.

Acesta se înălță puțin pe picioarele lui scurte și rămase o clipă cam încurcat. Fața lui de popă desfrânat sclipi într-o năvală de lumină portocalie. Ridică brațele către cer și spuse pe grecește o vorbă cu atâta tărie, că se cutremurară ferestrele:

— *Evloghiméni!* ceea ce trebuia să însemne: fii binecuvântată!

Mi se făcu frică și aș fi vrut să fug, dar îl văzui pe Groza zâmbindu-mi și făcându-mi cu ochiul. Cântărețul nu conținu și, cu toate că frica mea creștea, plăcerea de a-i asculta glasul despre care se zicea că-i neîntrecut în țara românească, mă țintui locului:

⁵ (În sec. XVII-XVIII, în Țara Românească și în Moldova) Soldat din corpul de ostași mercenari pedestri înarmați cu sânețe, a căror atribuție era paza curții domnești

⁶ Paznic la semănăturile din câmp, pândar

⁷ Creștin care nu face parte din tagma bisericească

— Binecuvântați fie ochii tăi jilavi!... Binecuvântate fie buzele tale umede!... Binecuvântate fie toate apele pământului, care fac să crească asemenea roade!...

Mă simțeam roșind auzind binecuvântarea lui atât de umedă, dar Ioachim vorbi îndată și de secetă. Cântă pe glasul „al optulea”:

— Căci ploile tale, Doamne-'Mnezeule, sunt cele ce ne ajută să îndurăm se-e-e-ceta, seceta pământu-u-ului, tă-ă-u, o, Doamne-'Mnezeule atotputernic!

Groza îi puse mâna pe umăr și-l opri:

— Lasă acum psalmii tăi murați de-atâta udătură și de-atâta secetă și-nvaț-o să silabisească alfabetul. Ai uitat că noi nu dormim la „Hanul bun venit”, ci în bordei.

Cântărețul îl privi o clipă, cu dragoste, apoi, cu nevinovăție, o luă de la început.

— Mai vârtos simți-vor căldura cei ce se culcă împreună într-un borde-e-ei decât cel ce doarme singur într-un pala-a-a-t!

— Dar noi nu ne culcăm împreună, smintitule, strigă Groza.

— Tot pârâul merge la râu, râ-î-î-urile spre flu-u-u-vii. Bă-ă-ărbat și fe-mee-ie merg...

— ... Merg la dracu! Răcni prietenul meu, zgâlțîindu-l pe cântăreț de braț. Ai sau n-ai de gând s-o-nveți alfabetul? Mi-ai făgăduit!

— Da, făcu Ioachim apropiindu-se de mine ca un lunatic, da, am făgăduit și mă țin de făgăduință. Apoi, pironindu-și drept în ochii mei cea mai cinstită privire de pe lume, începu: Floricică! Neagră porumbiță! Rostește întocmai cum m-auzi pe mine rostind: al-fa... vi-ta... gam-ma... del-ta... e-psilonn...

Silabisii, după el, fără nici o teamă, până la sfârșitul alfabetului.

— *Ehtahtos! Ehtahtos!* Prinse să strige el pe grecește, ceea ce trebuie să însemne: minunat, minunat! Un singur cusur, un fleac, o nimica toată, care trebuie îndreptat; sunt cele trei slove greu de rostit; *gamma*, *dzeta* și *thita*. Pentru *gamma* trebuie să faci ca și cum ai lua apă în fundul gâtului și ai face-o să gâlgâie. Pentru *dzeta* faci cum face crivățul. Cât despre *thita*, faci întocmai cum sâsâie găscanul mânios. Spune după mine și fă așa să-ți văd gura când rostești. Să te pot ajuta.

Așa făcui. Se uita de aproape la gura mea și atinse bărbia cu degetul. Dar, ca și cum s-ar fi fript, îl văzurăm depărtându-se deodată și străbătând toată biserica, tânguindu-se cu amândouă palmele așezate pe chelie.

— Vai de mine și de mine! Vai de mine și de mine! Gura asta-i chiar izvorul din care vechii zei sorbeau nectarul lor îmbătător! E gura făurită nu ca să silabisească un alfabet, ci să-mpartă viață și moarte! De bună seamă că despre fetița asta vorbea bătrânul înțelept când spunea: „Porumbița mea, ce stai pitită în crăpăturile stâncilor, prin ascunzătorile locurilor prăpăstioase, lasă-mă să-ți văd ochii, fă să-ți aud glasul”... Da, privirea, glasul... Și gura de asemenea, ar fi trebuit să spună. Dar, Solomoane, la ce bun să ai o inimă care cere să vadă și să audă minunății când ești slut ca o cârțiță? Și cu ce am greșit dacă am inima-n stânga, ca la nebuni și nu în dreapta ca la înțelepți? O, Doamne-Dumnezeule! Îmi cunoști nebunia și păcatele mele nu-ți sunt ascunse.

La care Ioachim se întoarse repede spre mine și, cu vorbe alese și înflorite după obiceiul ciocoilor⁸, zise:

— *Cori-mu! Corițaki-mu!* care înseamnă fata mea, fetița mea! Nu mă jigni, nu mă socoti neam prost! Nebunia mea nu e

⁸ Termen de dispreț pentru un parvenit (mai ales la sate) din rândurile arendașilor, vătafilor etc

primejdioasă și păcatul meu nu-i decât vorba! Asta-i fărădelegea mea... Nu-mi lua bucuria de a privi la gingășia ta. Acum du-te sănătoasă și să vii sănătoasă! Am să te-nvăț grecește cu priceperea învățatului și cu sânguință prietenului. Iar tu vei fi-narmată astfel cu o spadă pe care puțini sunt în stare s-o mânuiască.

Îl sărutai pe cântăreț pe amândoi obrazii, zicându-i:

— Ioachime, ești cel dintâi bărbat pe care-l pup de când mă știu.

*

Vreme de un an încheiat cântărețul de la Biserica Dintr-un Lemn mă-nvăță grecește și încă multe alte lucruri. Dascălul ăsta era când politicoș, nevinovat, aproape sfios, când descreierat, cutezător, aproape smintit. Cu toate astea, felul lui de a fi îmi arăta ascunzișurile firii omenеști vrednice de luat în seamă și cum mintea și purtarea mea erau cu totul altele decât ale fetelor de vârsta mea, îi făceam bucuroasă toate gusturile, de-altminteri nevinovate, numai pentru plăcerea de a încerca să aflu: era curățenia lui adevărată sau numai o mască mincinoasă? Era adevărată.

Mă duceam la el să învăț de de 5 ori pe săptămână și totdeauna biserica era goală, după slujba liturghiei. Adeseori stătea cu noi și Groza. Alteori ne lăsa singuri. Dar fie că eram singuri, fie că rămânea și Groza, Ioachim era același. Știind că glasul său de cântăreț îmi plăcea tot atât de mult, dacă nu chiar mai mult decât învățătura limbii grecești, totdeauna își începea lecția cu o izbucnire dumnezeiască de osanale, care se revărsau peste sufletul meu ca un potop de lumină. Era un izvor nesecat de cântări, de psalmi, de cântece atunci scornite în capul lui de fel de fel de întorsături în viers. Curățenia lui întrecea orice margini, cum s-a întâmplat într-o zi, când după ce cântase plimbându-se prin biserică de la ușa altarului până în prag, uită de mine și se duse în sacristie, unde-l găsii plângând. Dar

curătenia asta avea câteodată și fețe care mă tulburau, făcându-mă să roșesc, pentru că uneori, fără să se oprească din învățatură, tot privindu-mă cu ochii lui buni ca de bou, îmi punea mâna pe pânțele sau pe țîțe și zicea, cerându-și în felul lui iertare:

— În viața mea n-am pus mâna pe odoare atât de plăcute și nu vreau să mor fără să fi simțit căldura lor. Floricico, îngăduie-mi!... Toți neghiobii știu ce-s astea, fără să le prețuiască și eu, eu le prețuiesc, fără să știu ce sînt! Mă faci fericit fără multă cheltuială. N-o să treacă mult și-ai să le risipești fără câștig și fără cinste. Nu te teme, n-am să îndrăznesc mai mult. Ecleziaștul are dreptate când spune că *sfârșitul unei trebi prețuiește mai mult decât începutul ei*, dar tot atât de adevărat e că în viață, multe începuturi sunt mai de preț decât sfârșitul lor. Drept e, iarăși, că pentru asta trebuie să vezi viața cu alți ochi decât ai Ecleziaștului.

Îi îngăduiam să mă mângâie, așteptându-mă să îndrăznească mai mult. Dar n-a îndrăznit niciodată mai mult. Nu numai că nu mi-a cerut nimic, dar a renunțat și la plăcerea de a mă mângâia. O uitase, nu mai puneă nici un preț pe ea. Dar eu eram învățată de multă vreme cu tainele vieții, de la animale și mă scârbea minciuna deochetă ce se lăfăia peste tot în jurul meu. Mai târziu m-am întrebat adesea dacă bine-am făcut că m-am tocmit atîta în a da ceva așa de obișnuit unui bărbat care mă făcea să trăiesc ceasuri nemaipomenit de frumoase, cum n-am mai trăit apoi niciodată în viața mea. Aș fi vrut să-mi arăt recunoștința, să-i dăruiesc ceva, să-i las o amintire care să-l facă să nu mă uite niciodată. Dar el spunea:

— Ce? Un coș cu ouă proaspete? Pui de găină? O oală cu unt? O doniță de miere? Am acasă pînă peste cap! Și de-ai putea să-mi dai un sfânt cu cunună de aur curat, sau niște mătănii din chihlimbarul cel mai scump de pe lume, sau o narghilea de Smirna și tot n-aș primi. Ciocoi cărora nu știu de ce Dumnezeu le-o fi plăcînd glasul meu mă-mbulzesc cu

nimicuri de-astea. Ce-aș vrea eu, ce m-ar face să mor de fericire nu poți să-mi dai nici tu, nici Dumnezeu: un trup, un chip, mai vrednice de glasul și inima mea. Mi-ar îngădui să-mi trăiesc și eu viața mincinoasă după care jinduiesc în hoitul ăsta de măgar! Asta Dumnezeu n-a vrut să-mi dea; n-a vrut să dea privighetoarei penele păunului; poate că bine-a făcut, pentru că se și spune: de-ar fi avut porcul coarne, răscolea tot pământul.

Ăsta era omul ce-l descoperii în cântărețul Ioachim, ținta atâtor ponoase. În mijlocul verii ce urmă acestui an de învățătură îmi fu dat să văd în el și un alt om și dezvăluirea aceea mi-a arătat ceva atât de neașteptat, că nu-mi venea să cred, nici mie, nici lui Groza și nici orașului întreg.

Aveam aproape șaptesprezece ani și eram frumoasă cum mă vedeți. Frumusețea asta îl ademenea și pe feciorul boierului nostru Bolnavu, stăpân pe patruzeci de mii de pogoane de pământ și de pădure și pe herghelii și turme de vite fără număr. Pentru coconașul ăsta cu geam în ochi, de-abia întors de la învățătură, eu nu eram decât o oaie cu două picioare, frumoasă, o bucătică bună și care, poate, trebuia să mă socotesc chiar fericită că stârnisem o poftă atât de înaltă. Nici nu-i trecea prin cap că m-aș putea împotrivi câtuși de puțin. El era cineva; eu eram ceva care doar din întâmplare avea picioare și la întâiul semn trebuia să cad pe spate. Învățătura lui îl făcuse atât de înfumurat, încât altceva mai bun nu găsi de făcut decât să mă ocărască.

Într-o duminică din vara aceea, duminică ce-avea să hotărască soarta lui Groza, coconașul Manolaohe, cum îi ziceau robii lui, se arată la hora din sat împreună cu soră-sa mai mică. Își mîna singur brișcă cu un cal minunat. Venea stăpânul nostru de mâine ca să-l vadă și să-l știe oamenii, dar și ca să-și arunce ochii la cealaltă turmă, cea care-i dădea carne pentru poftele lui. Stăpân atotputernic prin voia lui Dumnezeu și prostia oamenilor, el se apucă să facă o glumă neroadă. Soră-sa, care era tot atât de tâmpă ca el, nu se supără și gloata primi

batjocura ca o pomană. Bătrânii își scoteau căciulile, arătându-și chicile frumoase argintii; cei tineri se mărginiră să joace mai departe, ceva mai acătării, să fie pe gustul cinstiților oaspeți, iar pomojnicul, făptură slugarnică, care-și însoțea peste tot stăpânul, își făcea de cap, turuind la măscări. La porunca lui, cârciumarul turnă oamenilor câteva ocale de vin și băutorii urară darnicilor oaspeți „sănătate și viață lungă”. Apoi aceștia coborâră și, lăsându-și trăsura în paza unui flăcău, ciocniră la rând cu cei de față.

În timpul ăsta, folosindu-mă de lipsa lor, plecai o clipă de lângă Groza, cu toate că el mă sfătuisese să n-o fac și mă dusei să mângâi puțin calul cel frumos, sortit să care povară boierească. Prea mi-erău dragi caii frumoși ca să nu le trec mâna prin coamă. Plătii scump plăcerea asta, pentru că cele două lipitori se întoarseră pe neașteptate și, vrând-nevrând, am fost silită să le ascult măcăările. Ele loveau în îmbrăcămintea mea frumoasă și în dragostea mea de cai. N-aveau nici o rușine, însă coconașul nu s-a oprit aici; crezând că mă copleșește, de sus, de pe capra trăsorii, îmi aruncă la picioare un galben, hărăzit „plăcerilor nevinovate”, zicea el. Îmi acoperii fața cu palmele și fugii, lăsând galbenul acolo unde căzuse, spre uimirea robilor și a stăpânului lor.

Întins pe iarbă, departe de horă, Groza nu află despre întâmplarea asta decât din zarva stârnită printre țărani după plecarea coconașului. Alergă spre mine și mă găsi plângând. Erau întâiele mele lacrimi de durere.

Aveau să vină și altele, fără multă zăbavă.

Împotrivirea cinstită a femeii nu împiedică poftele omului josnic. El nu pricepe unde se isprăvesc mofturile muieresti și unde începe scârba. Vita asta murdară care stăpânește lumea crede că-i e îngăduit orice.

În două luni de zile norodul a încercat de patru ori să-mi bage-n cap că rostul meu pe lume este să-i potolesc poftele. De

câteșipatru ori i-am întors spatele scuipând la picioarele lui. Atunci a încercat să mă ia cu sila. Și-a dat de brațul lui Groza și de gârbaciul lui.

Păzeam, la vremea aceea, vreo sută și cincizeci de oi, dintre care o treime erau ale lui Groza, iar celelalte două ale mamei și ale mele. Mă simțeam mulțumită, cu toate că împilarea creștea în jurul nostru și venirea dihaniei ăsteia mă neliniștea. Știam că până la urmă tot are să se-arunce o dată asupra mea ca uliul asupra găinii. Groza îmi dăduse un pistol mic și un jungher, pe care le țineam ascunse în brâu. Pentru ca să fie mai sigur, în fiecare seară venea din sat să stea un ceas, două cu mine și să mă ajute să adun oile.

Într-o seară aurită de Gustar se întâmplă nenorocirea. Coconașul era singur, călare. Nesinchisindu-se că era și Groza pe acolo, vorbi numai cu mine. Îmi dete bună seara și mă întrebă:

— Tot rea? Tot rea?

Nu-i răspunsei și mă depărtai, întorcându-i spatele, Groza, care stătea la marginea unei bălți, începu să lovească cu gârbaciul în apă. Ghicii îndată că voia să moaie biciul, ca să se lipească mai bine pe spinarea nerușinatului. Pieptul mi se umflă de bucurie la gândul că voi fi răzbunată de un prieten puternic și curajos, dar mintea mea, rătăcită de mânie, habar n-avea ce s-ar putea întâmpla după o faptă atât de înfricoșătoare.

Coconașul descăleca, lăsă calul în voia lui și vru să se ia domol după mine. Groza îi răsări înainte, drept ca un brad și liniștit ca un înțelept. Celălalt părea tot atât de drept, dar nu era de loc liniștit; i se urcase tot sângele în obraji:

— Ce vrei?

— Nimic... zise Groza, tu ce vrei... tu...

Turbat de mânie auzindu-se tutuit de un mârlan, nesocotitul duse mâna la pistol. Cât ai clipi din ochi, fu la pământ, cu pistolul luat și, până s-apuce să se ridice, Groza era călare pe calul boierului. Cele ce se petrecură apoi îmi deteră măsura urii nemărginite ce mocnea în inima prietenului meu. În loc să fugă cum gândeam eu c-o să facă, prinse a-l biciui pe coconaș, plesnindu-l, mai ales peste cap, cu șfichiul gârbaciului ud, fugărindu-l de colo până colo pe câmpul pustiu. Tăcerea din jur era sfâșiată doar de țipetele nenorocitului. Groza se îndărătnicea să-l snopească, până ce făcu din el o grămadă de carne însângerată tăvălită în țărână și neînsuflețită.

Groza mă ajunsese în goana calului. Nu mai era același om. Fața lui, încremenită, îmi păru țeapănă, ca o piele uscată de curea. Ochii scăpărau însângerați și nu mai aveau nimic omenesc în ei. Vinele gâtului păreau gata să-i plesnească. Buza de jos îi atârna, grea de mânie. Glasul, nici el nu mai era același când îmi spuse:

— Asta a fost prima înghițitură din paharul răzbunării. Te răcorește ca apa rece când ești perpelit de fierbințeală. Acuma, Floricico, te părăsesc pentru totdeauna: mă duc în haiducie. Nu-s singur: șapte flăcăi, tot din satul nostru, tot cu nume rău, mă vor însoți. Nu-s prieteni cu inimă duioasă, cum ești tu și cum e bietul Ioachim și-mi pare rău; sunt răzbunători, însetați de dreptate; cunosc codrii ca și mine și-s gata să se-arunce și în foc, doar să le fac semn. Noi suntem gata. Măine în zori ne întâlnim în Crângul Câlnăului, la „stânca piezișă”. Vino și tu. Am să-ți spun acolo mai multe, să știi ce ai de făcut. Acuma zoresc să dau o fugă pân' la Buzău, să-i dau de știre lui Ioachim și să-mi iau rămas bun de la el. Apoi, arătându-mi pe cel bătut, zise: Dihania nu-i moartă, n-am vrut să moară. Vreau ca coconașul ăsta frumușel să-și aducă aminte de mine câte zile o avea și ori de câte ori își va vedea mutra în oglindă să știe că eu i-am sluit-o! Calul îl iau eu. Cei care ne-or mai trebui o să-i luăm din hergheliile lui tat-său.

Se întunecase... Turma, risipită de goana lui Groza, behăia de răsturna munții. Prietenul meu îi dădu roată călare, o strânse grămadă și-apoi mă ajută s-o duc acasă. Cu inima strânsă de tristețe – parcă mi-erău străine și locurile din jur – mă despărții de Groza, agățându-mă de gâtul câinelui meu cel mai drag. Noaptea plânsei din belșug.

A doua zi în zori m-am dus la „stânca piezișă”. Groza și cei șapte tovarăși ai lui ajunseseră înaintea mea. Mai erau cu ei un negustor de vite, gras, din Buzău și Ioachim. Arătându-mi-l pe negustor, Groza îmi spuse:

— Floricico, după ce am chibzuit bine, m-am gândit să-l chem pe prietenul acesta. Te sfătuiesc să-i vinzi lui turma de oi. Pentru partea mea, mi-am și luat banii. Ce rămâne, dacă vrei să-i vinzi lui, el se îndatorează să ți-i lase în seamă cât ai să vrei, sa ai din ce trăi. Dacă s-o întâmpla să vrea asupra noastră să se atingă de ce-i al tău, n-ai decât să le spui că acu turma e a lui baci Zamfir.

Primii cu dragă inimă. Baciul plecă; era un unchieș cam ciudat, dar de folos, până una-alta. Și iată că veni clipa despărțirii pentru totdeauna, când îl priveam pentru cea din urmă oară pe cel mai bun prieten. Ochii lui erau plini de lacrimi. Glasul, sugrumat, abia putea rosti o vorbă:

— S-a sfârșit, Floricico, cu viața noastră de până acum... Am fost prieteni adevărați.. Tu n-ai să mai găsești niciodată un alt Groza și nici eu vreodată o Floricică! Păcat ca femeii nu-i e dat să ducă o viață de haiduc! Ah, să fi simțit lângă mine prietenia ta și ura ta, acolo sus în munți, în codri! Dar Dumnezeu n-a vrut. Am fi înnebunit amândoi!

Rămâi, deci, dar ascultă ce-ți spun: nu-i haiduc numai cel ce ia drumul codrului. Poți să fii tot atât de bine haiduc și printre ciocoi în târg, să fii răzvrătit ca și cel din creierul

munților, dar pentru asta trebuie neapărat să fii fățarnic cu cei mari și curat cu cei împilați. Tu știi și să te prefaci și să fii cinstită: încearcă și du-te în mijlocul lupilor, urlă cu ei, învață-le obiceiurile, învață-le slăbiciunile și-apoi lovește-i pe la spate, ajută norodului, răzbună-l! Cum s-ar zice, ajută-mă! Tu ești mai deșteaptă decât mine, mai isteată, mai vicleană și pe deasupra și femeie frumoasă. Fă ca mine: jertfește-ți tinerețea, cum mi-o jertfesc și eu! Poporul este nevolnic și mișel, pentru că toți cei ce se ridică din sânul lui ajung nevolnici și mișei. Cei buni nu se mai arată. Niciodată, de la zapciul Iancu Jianu și de la slugerul Tudor Vladimirescu, unul boier de inimă, celălalt țăran inimos, dar amândoi haiduci și răzvrătiți, amândoi uciși mișelește pe la spate, nici un om nu s-a ridicat din popor decât ca să-l robească mai dihai. Și dacă se ivesc pe ici, pe colo câțiva haiduci, ăștia nu sunt decât niște răzvrătiți care nu știu să vadă dincolo de lungul nasului și se vorbește despre ei ca despre niște coțcari. Ar avea nevoie și ei de o căpetenie care să-i lumineze și să le-arate ce au de făcut. Trebuie lovit sus, la cap! Și nu numai în greci și în turci, ci și în boierii români, mai ales în ei. Dacă străinului nu i-ai putea uita vreodată că vine și sugă din sângele țării ăștia, cum să-i ierți ciocoiului că se face scula asupraitorului venetic?

Asta-i. Am așteptat ziua de azi ca să-ți spun de ce te-am îndemnat să înveți să scrii și să citești la Ioachim și cu ce scop am învățat și eu: cărțile ne învață ceea ce mintea noastră singură nu e în stare să pătrundă. Ca să știi să vrei ceva pentru viitor, trebuie să știi și ce-a fost în trecut și ce se petrece în ziua de azi. Lucrează atunci pentru viitorul ăsta mai bun. Nu-nveți grecește ca să păzești oile. Fă ce-o să te-ndemne mintea. Ești destul de șireată. Cu un fir de păr din capul ei, o femeie e-n stare să spânzure un tiran. Cu un deget pus pe-o gură, o face să vorbească sau să amuțească. Fii femeia asta! Aur o să-ți dau curând, destul.

Acuma las locurile astea. Ne ducem prin părțile Brăilei, către îmbucătura Buzăului cu Șiretul, unde trebuie să mă întâlnesc cu Cosma. Dar n-am să rămân cu el. Am câte ceva de

învăţat de la el. Dar de lucrat, vreau să lucrez de capul meu. Să ştii: în orice zi vei avea nevoie de mine, să te duci la cârciumarul Ursu, care ţine han în gura satului Vădeni, către Galaţi. Şi dacă-ai vrea să vii să te așezi pe undeva prin partea locului, ar fi și mai bine. Astă-seară o să pice potera. Ție n-are ce să-ți facă. Cât despre mine, n-are decât să vină să-mi ia urmele.

Pe când îmi vorbea Groza, mă uitam câte puțin la chipurile tovarășilor lui; da, așa cum spusese, arătau a oameni dârji, hotărâți, poate chiar credincioși, dar nimic mai mult. Oh, iubire, iubire! De-ai fi tu stăpână pe inima omului, cuvântul răzvrătire n-ar mai fi de înțeles. Bietul Groza! Mi-era milă de el să-l știu având în jur numai astfel de oameni. O fi bine să urăști. Să iubești e și mai bine. Numai cel ce știe și să urască și poate să iubească pricepe cât face viața!

Din fericire pentru Groza, dragostea veghea. Era lângă el și nimeni nu bănuia.

Băgasem de seamă că Ioachim se purta nu știu cum. Era îmbrăcat într-o zeghe lungă până la călcâie și căciula țurcănească îi cădea până pe nas, iar sub braț ținea o cutie mare de lemn de abanos, care pesemne că era grea pentru că o tot schimba dintr-o parte într-alta. Fața lui, de obicei senină, era posacă, îngrijorată, palidă. Puneam toate astea pe seama despărțirii și-i șoptii:

— Ioachime dragă... ești tot atât de îndurerat ca și mine...

— Nu... făcu, dând din capul cât o baniță, nu... nu sunt îndurerat ca tine... sunt îndurerat ca Groza...

Haiducul mă privi îngândurat, dar nici el, nici eu nu pricepurăm nimic.

— Ce vrei să spui, Ioachime? Întrebă prietenul meu.

- Vreau să spun că sunt îndurerat ca tine, nu ca ea.
- Bine... Auzirăm noi asta, dar lămurește-ne.
- Să vă lămuresc!

Și începu lămurirea cântând încruntat, domol, cu glas adânc- încet, cu fața alungită, cu ochii mijiți și trecându-și neîncetat cutia dintr-o parte în cealaltă, în timp ce noi îl ascultam cu uimire și zăpăciți.

— Durerea mea-i ca a ta, viteazul meu Groza-a-a, pentru că și eu o las pe Floricica-a-a-a... și te urmez în haiduci-i-i-e! Ca și ti-i-i-ne!... Cu ti-i-i-ne, dacă mă iei și pe mi-i-i-ne! Asta-a-a-a-i! De biserică-s sătul-ul-ul! Po-opi și proto-poopi! Tămâie!... Parastase și iconostase!... Rahat, toate! Mo-orți și noi-născuți: dă-i dracului pe toți. Botezuri, cununii, nimicuri și prostii! Dumnezeuul sfânt: toate-s un pământ! Bun rămas la toate: dragoste, păcate!...

Sudoarea îi curgea șiroaie de sub căciulă și se opri o clipă; apoi, deschizând cutia – plină toată de galbeni mari și mici și de pietre scumpe: diamante, rubine, safire, smaragde, topaze – ne-o plimbă pe la nasul tuturor și rosti într-un cuvânt de scârbă curată:

— Iată, asta-i tot ce biserica, ciocoi și însuși Dumnezeu sunt în stare să dea unui om care are nevoie de dragoste! Pentru că fusesem înzestrat cu un glas care mișcă sufletul, m-au smuls din munții mei, de pe plaiurile mele, de la oile și câinii mei și, în schimbul comorilor ăloră, mi-au dat tinichelele astea, despre care zic că-s scumpe și pietrele astea, care cică-s nestemate! N-aveam pe-atunci decât șaptesprezece ani. Multă vreme am tot așteptat și răbdat să vină comoara sfântă și dumnezeiască de care mi-au tot vorbit, dar m-am încredințat că tot de tinichele și de pietre era vorba. Și iubirea? Iubirea duioasă și prietenia, pe care le lăsasem odată cu ciobănițele mele, cu oile și cu diminețile frumoase, cu cerul și pădurile mele? Despre comorile

astea, despre toată averea asta nemăsurată? Nimic! Câte o vorbă care să te măgulească, o palmă pe umăr, câteodată o mână strânsă cu curtenie sau un zâmbet de sus, ocrotitor, chipurile și-atâta tot! Și mie îmi lăsa gura apă după sânii pârguiți prinși în rochii frumoase, după ochii drăcoși; la buzele gata să rostească vorbe păcătoase ce merg drept la inima credinciosului, bietul Ioachim, îmi stăpâneam poftele și cugetam la zgârcenia din casa Domnului. Mi se-ntâmpla, din când în când, să nu mai pot răbda atâta nedreptate din partea vieții, care-ți cere tot ce ai mai bun în tine și-ți dă doar ce-i rămâne de prisos: atunci puneam un deget pe sânul ispititor și spuneam buzelor și ochilor păcătoși: „Și eu aș vrea să beau din vinul ăsta, să mă-nfrupt din roadele astea!” Nu mai eram „cântărețul Ioachim, care n-are pereche decât pe unul la Mitropolie!”, ajungeam îndată „un om care-ți face silă”. Și de ce, altarul și cădelnița mă-sii?! De ce stârnea silă la mine o poftă pe care toți popii și boierii și-o săturau în fiecare zi?

Da-da, așa era, stârnea silă! Mi-am dat singur seama că pofta mea era dezgustătoare și, dacă nu alta, mă făcea de râs. Dumnezeu mă făcuse să cânt, nu să fiu îndrăgit de lumea căreia-i cântam.

Ba chiar cred că Dumnezeu cu bună-știință, după ce mă înzestrase cu glas de serafim, îmi dăduse trup de măgar; neprihănitul nu poate rămâne curat decât învăluit în slujenie. Așa că, atunci când cântam și-i ridicam în naltul cerului, oamenii mă iubeau și mă copleșeau cu daruri reci, dar îndată ce m-atingeam de darurile lor calde, îmi aduceau aminte că nu-s decât un măgar. Heruvimii, care veneau la biserică ca să se lepede de Satana și către care serafimul Ioachim își îndrepta glasul și pofta, îmi aduceau și ei aminte că femeia-i ca soarele: se oglindește-n toate băltoacele.

Mă întorc așadar în împărăția pe care am trădat-o din trufie, așa cum râul care se revarsă pururea se-ntoarce la matcă. Și glasul meu, ce s-a irosit în pustiul orașului fudul, fără să

nască măcar o urmă de dragoste creștinească, va răsuna de-acu înainte în inimile oamenilor care se pun în afară de lege și se silesc la o viață aspră întru binele semenilor lor. Și zice-voi: „O, Doamne-Dumnezeule! Te caut în revărsatul zorilor, sufletul meu e însetat de tine, carnea mea te dorește pe tot acest pământ pustiu, ca să-ți vadă puterea și măreția, așa cum te slăveam din altar. Căci bunătatea ta e mai bună ca viața; de aceea buzele mele te vor lăuda. Trufașii batjocoritu-m-au cât au vrut; dar nu mi-am întors fața de la legea ta. Îndepărtează de la mine ocară și batjocura, căci păstratu-ți-am mărturia.

Și-acuma, iată-mă; cântărețul Ioachim, care n-a găsit milă creștinească în Biserica Dintr-un Lemn, pleacă-n haiducie cu Groza, să fie acolo omul lui Dumnezeu și să caute iubirea de oameni.

*

Prietenul de care te desparți pentru totdeauna ți-e mai scump decât cel care ți se întoarce. Când îmi făcu de departe cel din urmă semn de rămas bun, cu mâinile iubite, mă prăbușii peste câinele meu și îmi îngropai fața în blana frunții lui cu ochi mirați. Apoi luai drumul întoarcerii, mai curând drum de înmormântare; îmi văzui casa, pădurea, oile și toate mi se părură pustii, ca o țară pârjolită.

Pe sufletul meu pusese stăpânire o jale necunoscută până- atunci. Tot ce fusese bucurie se prefăcu în suferință. Dumnezeu, în ce-ai turnat tu mai multă dulceață? În bucuria sau în durerea unui suflet pătimas? Foșnetul frunzișului, cântecul cocoșilor, lătratul câinilor, behăitul oilor, șoaptele nesfârșite ale prietenului meu vântul fură tot pe-atâtea răni pentru inima mea chinuită de dor. Rătăceam zi și noapte prin pădurile de brad și de mestecăn, stihie căutându-și sufletul.

Fluierul meu, care nu știa ce-i singurătatea sfâșietoare, umplea pădurile de strigăte uimind păsările:

*Dor singuratic, gând mâhnit,
În suflet mare, plin de foc...
Când norocul ni-i răpit,
Găsim în dor un alt noroc*

Acest „alt noroc” nu mi-l aflai numai în dorul meu. El se ivi întruchipat într-un bărbat care se dovedi a fi și el un vis amăgitor. Știam că-i amăgitor, dar îl sorbeam cu setea unui suflet ce apucase pe calea dezamăgirilor.

Într-o zi un crainic de-al lui Groza mă vesti că peste o săptămână va trece prin ținutul nostru Cosma, să vadă de-i cu putință de dat vreo lovitură. Răvașul în care-mi vorbea de Cosma se încheia astfel: „Am sărutat obrazul păros al acestui frate. Primește-l cum te-ndeamnă inima”.

Inima mă-ndemnă să caut sărutarea pe obrajii bărboși ai lui Cosma, ca să fiu sigură c-o găsesc. Și-o găsii, firește, pentru că omul n-are decât doi obraji. Și mai găsii și altceva, ce nu căutasem, dar care-a venit de la sine, cum vine furtuna pe care nimeni n-o cheamă.

În săptămână aceea fluierul meu răsuna prin pădurile de brad și de mesteacăn într-un fel pe care numai dorul chinuit îl poate smulge unei țevi de soc cu opt găurele și în timpul asta ochii mei cercetau pământul și dădeau peste urme de copite cu potcoave neștiute prin partea locului. Mă luai după ele și într-o bună dimineată picai pe negândite în poiana în care Cosma și cu Ilie, fratele lui, își fumau luleaua, mulțumiți de soarta lor și fără să aibă habar că eram și eu pe lume. Cosma făcu pe mândrul și eu râsei de el. Totuși, îmi simții numaidecât stăpânul. Ca să-l stârnesc, fugii. El se luă după mine, ca să fie precum e zis, că femeia ce fuge de bărbat mai mult se face dorită și chiar în seara

aceea, după ce se-nflăcăra și Cosma și pădurea, îmi lăsai mijlocul prins de brațul ce răspândise spaima între ciocoi.

Cosma mă luase, dar inimii lui Groza mă dădusem eu. Cosma luase ceea ce poate lua orice bărbat. Groza-mi stăpânea sufletul, la care ținea. Și-așa, am trăit un vis de necrezut, într-un ceas de uitare. Apoi am încercat marea cu degetul: am cerut vieții ceea ce ea nu-i în stare să dea. L-am vrut și pe Cosma și pe Groza și fericirea toată numai pentru mine. Și n-am avut parte de nimic. Atunci, mi-am sfărâmat fluierul de soc. Am început o altă viață, care-a ținut vreo trei ani și după aceea m-am dus să dau pădurii ceea ce din pădure luasem.

Mi-am luat chip mincinos și-am fugit în lume, de unde măntorc acuma cu sufletul curat, gata să fac tot binele și tot răul ce trebuiesc făcute pe lumea asta. Iată-mă, asta sânt.

ILIE CEL ÎNȚELEPT

— E rândul tău acum, Ilie cel înțelept, fratele lui Cosma și sfătuitoarul meu, e rândul tău să ne spui cine ești și pentru ce ai îmbrățișat viața de haiduc, zise Floarea Codrilor, căpetenia noastră.

Ilie puse domol căciula la pământ. Să-și fi dat seama că arătându-ne fruntea netedă și chica-i de haiduc ne arăta un cap fără pereche prin liniștea lui? Avea o față de mitropolit războinic, știind să ucidă între două liturghii, să bea și să mănânce între două bătălii. Ochii săi negri, luminați, știau ce vor. Nici sfioși, nici cutezători, spuneau cu hotărâre: pace vouă... sau vă omor! Cu toate acestea, parca vedeai plutind veșnic pe barba lui o lumină de mucenic șovăind a alege între viață și moarte – barba aceea lungă împletită din fâșii negre ca pana corbului și din argint, în care se pierdea și mustața stufoasă, năprasnică strajă a unei guri gata în orice clipă să rostească cuvântul neînțeleș: *Dreptate!*

Îl rosti începându-și povestea.

POVESTEA LUI ILIE CEL ÎNȚELEPT

Am ieșit la pădure, să aflu dreptatea, alungată din oraș.

La Brăila, unde-am făcut ochi, tata ținea un han. Tatăl

acesta – lua-l-ar dracu! – Ar fi fost bun oarecum. Dar mulți oameni care sunt de treabă după cele ce-și pun în gând, în viața lor de-acasă devin niște tartori, mai ales dacă țin cârma gospodăriei. La noi tata ținea cârma casei ca pe cârma unei corăbii pântecoase, pe care voia s-o știe la adăpost de orice furtună; și ca să-și ajungă scopul, o ancorase în niște ape moarte, cu toată împotrivirea unora dintre călători, cărora treaba asta nu le venea la socoteală.

— Nu vă place? Zicea el. Așteptați până m-o chema Alah la el. După aia o să faceți ce vreți...

— Da, răspundeam noi – frate-meu Cosma, soră-mea Chira și cu mine – da, o să facem după cheful nostru după ce te-o chema Alah la el. Dar cât mai e până să te cheme?

— Asta-i treaba lui!

Treaba lui Alah era o adevărată belea, pentru că noi aveam chef să facem după capul nostru, iar tata nici gând n-avea să se ducă la cer și să lase cârma în mâinile noastre. Cu toate că era bătrân, ținea cârma cu mână tare, după capul lui.

Credea în Dumnezeu cu evlavie, în toți dumnezeii și de toți se temea. Ca să fie pe placul tuturor, își luă în harem femei frumoase din toate cele trei credințe mari: a lui Mahomed, a lui Moise și a lui Cristos. În casa lui lăsă pe fiecare liber să-și aleagă credința care-i plăcea, având grijă să nu te lase să alegi pe cea mai bună dintre toate – aceea de a nu avea niciuna.

Credea în Dumnezeu cu adevărat – dar, după vorba românească – spunea: „Până la Dumnezeu te mănâncă sfinții!”

Și, ca să le fie și sfinților pe plac, le deschidea larg ușile hanului și-i găzduia pe toți. Firește, tata-i pune la plată și asta nu era lucru ușor, pentru că afurisiții de sfinți erau cam căpcăuni. Dar tata nu era omul să nu priceapă că a plăcea Domnului duhovnicește era bine; dar a face rost sfinților de fete

mari și de pungi cu mahmudele era și mai bine.

Totul mergea strașnic: stăpânul – care nu era altul decât marele vizir – dăduse tatălui meu un firman prin care îl întărea hangiu al Sublimei Porți, cu dreptul de a lua zălog și vinde la mezat calabalâcul oricărui mușteriu rău platnic. Dar cum se întâmpla câteodată să descalece și unii mușterii isteți, fără nici un calabalâc, tată-meu îi dăruia pe mușteriii ăștia cu un alt fel de calabalâc: îndată ce ticălosul își lua tălpășița, fără să sufle o vorbă, tata alerga la aga⁹ cel atotputernic, se arunca la picioarele lui și-i puneă dinainte un pachet:

— Iată, efendi, cutare, plecând ieri de dimineață, a uitat la mine pachetul ăsta, zicea tata făcând pe prostul. A mai uitat el și să-mi plătească casă și masă pe-o lună de zile, dar asta nu face nimic!

Pentru tată-meu nu făcea nimic. Dar făcea mare lucru pentru nenorocitul de călător, pentru că aga, curios cum sunt toți ăi de meseria lui, își vâra nasul în pachet și dădea peste niște hârtii atât de buclucașe, încât puneă să taie capul ălui de le uitase.

Da-da, era om de treabă tatăl meu, dacă te luai după cele ce-și puneă în gând.

Pentru ca să ne lase avere, ne puneă să ne trăim zilele ca el, dar numai partea tristă a zilelor. Toată lumea din casă trebuia să se închine o dată cu el, să postească o dată cu el, să se ploconească o dată cu el în fața puternicilor zilei, după care se ducea singur să petreacă ceasuri plăcute cu prietenii lui, fie la noi acasă, fie la cârc-serdar, fie la zapciu, unde jucau ghiulbahar de nu mai isprăveau tot trăgând din narghilele. Pentru noi, plăcere adevărată, sărbătoare adevărată nu era decât o dată pe

⁹ Șef al agiei, având atribuțiile prefectului de poliție de mai târziu.

an, la bairam. Și încă ne costa scump și sărbătoarea asta, pentru că venea după ramazan care ne strica pânțele de prea multă mâncare în timpul nopții, după ce răbdasem crâncen ziua-ntreagă. De altfel, din pricina asta pornirăm noi războiul împotriva stăpânului casei.

Cosma fu cel dintâi – avea de-abia cincisprezece ani – care îndrăzni și mănă, bău și fumă de cum începu ramazanul și din asta se stârni o ceartă fără sfârșit. Mă folosii și eu de ruptura asta și-i urmai pilda. Eram acu doi care țineam piept tatii; la început el încercă să ne facă să ne întoarcem pe calea cea „bună”, spunându-ne că profetul „nu ne va milostivi cu viața veșnică”.

— Puțin îmi pasă de viața veșnică!

— Și profetul a postit în luna asta! Ne lămurea tata.

— Da, dar el ziua dormea. Îi venea ușor, pe când noi trebuie să muncim!

— Și el muncea: muncea noaptea, scria *Coranul*, lumina noastră.

Atunci Cosma spuse că el vrea să se facă creștin:

— E credința mamei și e mai ușor de ținut, cel puțin profetul creștinilor mănâncă în fiecare zi! Și viață veșnică a făgăduit și el! Tot aia trebuie să fie!

Tata, care se temea ca nu cumva să supere pe ceilalți dumnezei, se supuse. Cosma și cu mine devenirăm creștini. Cu alte cuvinte, de schimbat, nu s-a schimbat nimic, pentru că și dacă treci de la o credință la alta, tot în pielea ta rămâi. Dar iată că veni postul mare, înainte de Pastele creștinesc, când șapte-opt săptămâni trebuia să te pedepsești numai cu pâine și cu ciorbă de fasole. Asta ni se părea curata prostie. Și iarăși se stârni ceartă și furtună:

— Să vă țineți de credința pe care singuri v-ați ales-o! Tuna tata.

— Da, am ales-o noi, dar trebuie să fie și aici pe undeva o greșeală: cum vine aia, ca să poți ajunge la viață veșnică, să te îndopi două luni de zile numai cu fasole?

— Trebuie! O să mâncați fasole fiartă-n apă. Altminteri s-a dus cu credința creștină și s-a dus cu *raiul*!

— Ei, zise frate-meu; o să ne lipsim și de una și de alta! Fasole fiartă-n apă, asta nu-i mâncare!

Tata, scos din fire, strigă:

— E de speriat, fără doar și poate c-o să mă trăznească mânia vreunui atotputernic ceresc: băieții ăștia doi nu vor să țină nici una din cele trei mari credințe de sub acoperișul meu.

Ei doi nu voiau. Și din doi ne făcurăm trei, cu sora noastră Chira, apoi patru, cu bietul frate-meu Ismail, care într-o bună zi s-a spânzurat din lăcomie. Poftea după toate bunătățile și cum toate trufandalele erau numai pentru clienți, sărmanul Ismail le șterpelea de sub nasul bucătarului și urla de plăcere când le înfuleca și de durere când le mistuia, pentru că tata, cât ținea mistuitul, îl croia cu biciul.

Dar traiul nostru în casa asta avea să se facă din ce în ce mai greu o dată cu ivirea poftelor trupești. Eu fui scutit de asta: n-am simțit niciodată nevoia să ridic vâlul de pe fața vreunei femei. Cosma, în schimb, ridica și pentru el și pentru mine și pentru fratele care se spânzurase și pentru toți morții din neamul nostru, care fuseseră sfioși ca mine sau se spânzuraseră ca Ismail. Cosma ridica de toate. De altminteri, asta mi se părea firesc și nu m-am supărat niciodată.

Hanul era plin de femei: femeile tatii, ale prietenilor tatii și cadânele pricopsiților găzduiți la han. Mireasma lor umplea

casa. Cosma, ca un copoi, moșmoia toată ziua, adulmecând cu nasul în vânt, așa cum făcea Ismail prin jurul bucătăriei. Dar dacă pagubele lui Ismail mai erau iertate, s-ar părea că cele ale lui Cosma nu erau. Oricum, bărbații, în frunte cu tata, așa spuneau. Erau însă singurii care se plâneau de pacostea asta. Femeile nu s-au plâns de fel. Din pricina asta eu le dădeam dreptate lui Cosma și femeilor, pentru că Cosma avea de partea lui *Coranul* care dă bărbatului mai multe femei, iar femeile aveau *Scriptura*, care zice: „Trei sunt lucrurile minunate peste măsură pentru mine, ba chiar patru pe care eu nu le cunosc: urma vulturului în văzduh, urma șarpelui pe stânca, dâra corăbiei în mijlocul mării și urma bărbatului în femeie.”

Păi, dacă nu sunt urme, de ce atâta gălăgie? Pentru că, din două una: sau profetul citise pe înțeleptul din *Scriptură* și-și dăduse dreptate în *Coranul* lui, sau credincioșii nu țin poruncile și atunci, fiind ei cei dintâi vinovați, n-ar trebui să se supere.

Cu toate astea, se supărară. II pedepsiră pe Cosma cu bătaia. Sării să-i țin parte. Mă bătură și pe mine. Frate-meu întrebă de unde putea să ia ceea ce toate credințele îi dădeau. De nicăieri, până una-alta: cutare femeie era mamă (Erau atâtea mame!) Cealaltă, sora cuiva (Surori de asemenea erau berechet!) Celelalte erau ale bărbaților lor (Dar ele nu doreau altceva decât să fie și ale lui Cosma!).

— Toate femeile astea sunt ale casei și sunt ținute de bărbații lor, îl dăscăleau pe Cosma; tu trebuie să te duci să-ți cauți femeie afară, să ți-o cumperi, s-o ții din banii tăi, când ai să-i ai!

Cosma nu pricepea treaba asta și într-o zi veni să mă întrebe:

— Ilie, ia lămurește-mă tu: de ce mă trimit ei afară? Cum? Nu-i mai bine să iubești femeile din casa ta decât pe cele străine?

— Da, Cosma, tu ai dreptate: ne sunt mai dragi femeile din casa noastră.

— Nu-i așa? Acuma spune-mi altceva: de vreme ce femeile din casă sunt ținute de bărbații lor și de la mine nu cer decât să le iubesc, de ce vor ei să-mi pierd vremea pe-afară, s-alerg după cele care nu mă cunosc și să nu fac plăcere celor care mă cunosc și mi-o cer?

— E drept, Cosma: nu căuta pe-afară, nu pregeta să faci plăcere celor care ți-o cer, dă totul în casa în care ești iubit.

— Nu-i așa? Să te mai întreb ceva, Ilie: ei nu-mi dau voie să mă apropiu de femeile care nu mă costă nimic și vor să mă duc să-mi cumpăr altele cu banii mei, când oi avea. Ce trebuie să fac ca să am bani?

— Știu eu, Cosma? Poate c-ar trebui să-l întreb pe popă, pe hoga¹⁰ sau poate pe cârc-serdar¹¹: ăștia-s oameni care toată ziua nu fac nimic, dar sunt plini de bani.

Cosma se duse să-i întrebe. Toți trei îi răspunseră că numai munca aduce bani.

Răspunsul îl înfurie pe frate-meu. Și eu mă supărai, pentru că oamenii ăștia trei nu făceau toată ziua nimic decât să joace ghiulbahar cu tata și toate muncile de pe pământurile lor le făceau robii beilicului¹². Cu toate astea, Cosma luă de bună vorbele lor și se duse să spună tatii:

— Uite, trei dintre prietenii tăi, care-s oamenii legii și ai credinței, spun că munca aduce bani. Păi, eu muncesc pentru tine: dă-mi banii trebuincioși ca să-mi cumpăr și să-mi țin trei femei. Am nevoie de trei femei!

Tata ne vorbi atunci despre gândurile lui:

¹⁰ Dascăl musulman

¹¹ Căpitan de jandarmenie (turcă), comandantul unei putere

¹² Conac în care se găzduiau beii sau demnitarii turci veniți ca trimiși ai Porții în țările românești

— Da, tu muncești, Cosma și frații tăi muncesc și ei și muncesc și eu, dar tot aurul care se-ngrămădește în sendâc e pentru viitorul vostru. Îl veți găsi la moartea mea și-o să vă bucurați...

Cosma îi tăie vorba:

— Lasă-mă pe mine-n pace cu bucuria pe care o s-o avem la moartea ta. Am nevoie acu de trei femei. Tu zici că trebuie să le cumpăr și să le țin. Atunci, dă-mi banii pe munca mea!

— Dar ești prea tânăr, fiul meu: trei femei la nouăsprezece ani? Nu... Nu se poate... Trebuie să mai aștepti...

— Nu pot s-aștept! Am nevoie de ele!

Spunea adevărul... Avea nevoie... Câte? Trei sau șase habar n-aveam, dar vedeam cu ochii mei cum toate femeile din han picau pe capul lui Cosma și apoi plecau voioase.

Asta era treaba lui.

Mai erau și alte nevoi în casă. Mai întâi, ale Chirei. După spusele tatii, aceste nevoi erau peste măsură de mari. Nu voia să se îmbrace decât cu mătase de Asia. Nu se parfuma decât cu parfumuri care se plăteau cu greutatea lor în aur, voia trăsură tot atât de scumpă ca trăsura agăi. Numai pentru pomeni cheltuia zece galbeni pe lună. Tata ținea la ea mai mult decât la ceilalți copii și-o răsfața, dar țipa împotriva risipei nemaipomenite:

— Mă duci la pieire! Cheltuiești ca o fată de bei și rugăciunile la dumnezeul tău creștin sunt rugăciuni de păcătoasă! Nu-n felul ăsta am ajuns eu s-adun avere.

Chira, care trei sferturi din zi stătea în fața oglinzii, îi răspundea peste umăr:

— Nu știu cum ai adunat averea, dar, de vreme ce-o avem,

am să-ți arăt că știu ce se poate face cu ea. Știi vorba românească: „Banii strângătorului pe mâna risipitorului”. Unde-i aur mult sunt și lacrimi grele. Lasă pe seama mea să fac să ți se ierte păcatele, aducând puțină bucurie acolo unde aurul tău a semănat jale și asta-i cea mai neprețuită rugăciune a mea. Cât despre altele, e-adevărat că nu prea-s risipitoare cu ele, dar n-o să se mânie Dumnezeu, știe el că-s darnică din fire.

Astea erau nevoile Chirei.

Veneau, la urmă și nevoile mele. La drept vorbind, nu erau ale mele, ci ale dreptății. În casă aveam tot ce-mi trebuia, pentru că mare lucru nu-mi trebuia. Mâncarea, patul și narghileaua, cele trei bunătăți de care ai nevoie în viață le căpătăm lesne pe munca mea. Ceea ce nu puteam căpăta lesne era dreptul de a nu ține seama de un dumnezeu, care-mi cerea să nu mănânc când mi-era foame și căruia să-i mai și cânt osanale cu pântecele gol. Drept e că dumnezeul ăsta, înfumurat și mărginit, nu mi le cerea niciodată de-a dreptul. Tata, popa, hoga, ei vorbeau în numele lui. Eu oamenilor ăstora mă împotriveam și-atunci ei mă pedepseau, ca să-i fac plăcere dumnezeului lor.

Dar dumnezeul ăsta, care știa să ceară atâtea de la mine, n-avea nimic de spus la cruzimile slujitorilor săi, care făceau cele mai mari nedreptăți. Oamenii bisericii uitau că în fața Domnului toate faptele omenești sunt la fel, înrobeau pe țăran la beilic și-l puneau să muncească de pomană o jumătate de an. Bietul cojan crăpa de foame alături de nenorocita lui de vită: popa tot la supunere îndemna și la răbdare, făgăduia viață bună în ceruri și poruncea post și rugăciune pe pământ. Asta era voința lui Dumnezeu.

Zapciul, omul cârmuirii, care trebuia să vegheze să fie bună rânduială în raiaua lui, trimitea ticăloșii lui de dălhăuți să fure vitele oamenilor, îi puneă apoi tot pe aceștia să le „găsească” și, ca să-și dea chipurile și el partea la cheltuiala cu fugăritul și cu prinsul „hoților”, silea pe bietul țăran să-și răscumpere chiar

vita lui. Firește, caii și boii cei mai frumoși nu se mai „găseau” niciodată. La asemenea fărădelegi Dumnezeu era nepăsător.

Cârc-serdarul pleca cu potera lui de două sute de năimiți¹³ să fugărească haiducii care-l răzbunau pe țăran și erau foarte încântați când nu dădeau de ei, cădeau ca lăcustele pe sate, prădau și siluiau, chinuiau, duceau la deznădejde o mulțime de sate nevinovate, apoi se întorceau, ghiftuiți, să-și ia ciubucul și să-și încaseze solda. Dumnezeu le vedea și-i lăsa în voia lor.

Atunci mă cuprinse mânia pe dumnezeul ăsta, mă cuprinse ura pe oamenii ăștia. Și-așa, nevoile mele crescură.

*

Cosma nu vedea nedreptățile aproape de loc și Chira numai pe jumătate. Ei își vedeau de nevoile lor. Îi rugam întotdeauna să mai lase unul haremul, cealaltă gătelile și dichisul și să privească nedreptatea în față. O priveau și se cutremurau, dar numaidecât iar se dedau nevoilor lor. Cosma nu putea trăi un ceas fără haremul lui, nici Chira fără găteți. Rămâneam singur și mă mâhneam. Te simți tare nenorocit când ai dreptate și ești stingher.

Cu toate că ne deosebeam la fire și la gusturi, ne înțelesesăm când fu vorba să găsim o cale să ni le împlinim. Cei tari furau pe cei slabi. Noi hotărâsăm să furăm pe cei tari, oricine-ar fi fost ei. Băgaserăm de seamă un lucru: pe când cei slabi se împărțeau, pe neamuri sau pe credințe, ca să semene răul, cei tari – turci, greci, sau români – trăiau între ei în bună pace și jefuiau fără deosebire. Cel care-și dădu seama de asta cel dintâi eu am fost.

Potera era alcătuită aproape numai din venetici, dar zapciul era român neaoș, chiar patriot, dacă te-ai fi luat după spusele lui și cu toate astea cârc-serdarul n-avea alt prieten mai

¹³ (Persoană) angajată cu plată pentru a efectua o muncă (temporară)

bun decât pe zbirul care pârjolea județul dat în paza sa tot atât de nemilos ca și căpitanul puterii, un bașbuzuc. Și unul și celălalt își cumpăraseră slujba de la Divanul din București cu pungi grase de aur și amândoi n-aveau decât un scop: să jecmănească țara, să-și scoată banii dați, să se-nbogățească cât mai repede – se știau la cheremul cârmuirii, tot așa cum cârmuirea se știa la cheremul Sublimei Porți.

Vlădica¹⁴ Dunării-de-Jos, tâlhar de drumul mare, luase sub ocrotirea lui o seamă de mănăstiri care vlăguiau țara cu același nesaț cu care călugării se dedau la desfrâu. Popa ăsta vrednic de spânzurătoare venea adesea pe ascuns la Brăila, la boierul Dumitrache Cârnu, care avea moșii întinse și era sfetnic al Divanului. Împreună cu aga din Brăila, se închideau câteșitrei, până-n zori, într-o parte mai ferită a hanului nostru. Nu îngăduiau să fie sluiți decât de năimiții agiei și la mâncare și la băutură și la carne pentru poftetele trupului. Boier Dumitrache se mulțumea cu fetițe de treisprezece-paisprezece ani, dacă erau bine făcute. Aga și vlădica erau mofturoși, cu gusturi mai aparte, voiau agemoglani, cum ziceau turcii băieților de creștin la care râvneau. Ca să nu fie stânjeniți de țișetele nenorociților, când se dedau ticăloșiilor, de față stăteau câțiva argățoi gata să le înăbușească cel mai mic vaier.

Fetițele îndurau ce poate îndura un copil de vârsta lor de pe urma unei fiare ca sfetnicul Divanului, cu faima lui de om „cumsecade” și de „bun părinte”. Dar bieții agemoglani își blestemau și ceasul nașterii, pentru că și aga și sfinția-sa aveau nevoie de ațîțări mai meșteșugite, căci erau storși până-n măduva oaselor. Astfel, jertfiții lor erau siliți prin caznele cele mai drăcești să mănânce acolo, în fața boierilor, întinsă pe pâine, nu miere, nici unt, ci scârnăvie proaspătă de-a boierilor, călăii lor. Cei mai mulți rămâneau totuși în viață după chinul ăsta. S-a întâmplat însă ca unul să cadă mort pe loc. Un altul a înnebunit. Un al treilea s-a aruncat pe fereastră și l-au ucis în ogradă.

¹⁴ Episcop ortodox, arhieru

Ast de-al treilea nenorocit fu cel care a făcut să se afle toată trășenia. Aflarăm și noi. Chira își ieși din minți și făcea pe luptătoarea pentru dreptate. Nu se mai mulțumi să fure aur de la tata și să-l împartă la nevoiași, ne ceru să răzbunăm pe nenorociți în sângele schingiuitorilor.

Socotirăm că era drept. Cosma, care luase obiceiul să dea singur lovituri, să jefuiască la drumul mare, se lăsă păgubaș. Eu, care scotoceam prin cuferele mușterilor, mă lăsai păgubaș. N-aveam nevoie de asemenea nelegiuiri. De când mă știam nu văzusem decât pe cei tari scaldându-se în belșug și pe cei nevolnici frângându-se sub gârbaci. Și la mine, la Ilie, veneau să se jeluiască toți cei care aveau vreo durere. Eu eram cel care cutreieram câmpiile, ascultam amarul și oblojeam rănille.

Frate-meu Cosma și soră-mea Chira oblojeau și ei răni, dar când ai tu singur dureri mari de ogoit, nu poți face mare lucru pentru alții. Nu poți ține doi pepeni într-o mână, nici alerga după doi iepuri, nici să-ți umpli sufletul și de jale și de bucurie deodată, între două drumuri la țiitoarele lui, Cosma își pleca urechea și la câte-un țăran care-și vărsa amărăciunea. Apoi își golea buzunarele în mâinile tremurătoare ale nenorocitului, îi întorcea spatele și îl uita. Chira, împopoțonată și sulemenită ca o cadână de sultan, ieșea la plimbare în trăsura ei, frumoasă ca a agăi, dar dacă jelania vreunui amărât îi storcea lacrimi în acest timp, știam că necazul de a-și strica sulimanul era tot atât de mare ca și cel stârnit de durerea amărâtului.

Grozăviile care se petreceau la hanul nostru îi răscoliră și pe unul și pe celălalt. Chira își pustii odăile, sparse toate oglinzile de Veneția, își sfâșie rochiile. La sosirea tatii, înspăimântat, îi zvârli în cap cu borcane de dresuri¹⁵. Cosma se închise în beci. Trei zile și trei nopți, propti ușa cu butoaie, vărsă vinul și rachiul și băuturile scumpe. Eu nu făceam nimic. Îmi fumam narghileaua în pod. Apoi, câteșitrei, hotărâram să-i ucidem pe vlădică, pe agă și pe boier. Chira, îmbrăcată în negru

¹⁵ Produs cosmetic care se aplică, în special, pe față pentru a-1 modifica aspectul natural, fard, sulimeneală

de sus până jos, ca o călugăriță, ne chemă la ea în odaie și ne spuse:

— Priviți, am sfâșiat tot ce-mi era mai drag. N-am să mai pun rochie colorată pe mine, nici suliman pe obraz până-n ziua în care ăști trei ticăloși nu vor fi uciși. V-ajut și eu. De-o fi nevoie, o să luați calea codrilor. Am să vă fac rost de bani. De va trebui, vin cu voi.

Cosma, fierbând de furie, răspunse:

— Și eu jur că n-am să mai pun mâna pe vreo femeie până nu-mi voi fi înmuiat cuțitul în sângele ăstor trei fiare.

Era atât de frumos să-i vezi pe amândoi înfuriați, încât n-a fost nevoie să mai spun și eu ceva și rămăsei mut. Apucați iarăși narghileaua de coadă și așteptai.

Aveam de așteptat, pentru că nu ucizi trei boieri armați până-n dinți cum ai tăia trei curcani. Dar, de, dacă eu puteam aștepta, frate-meu și soră-mea nu puteau. Chiar de-a doua zi veniră la mine să-mi amintească de răzbunare:

— Ei, Ilie, ce facem?

— Așteptăm, Cosma, ce să facem, așteptăm să se ivească prilejul.

Chira, tot în negru îmbrăcată, răspunse:

— De ce să așteptăm, Ilie?

— Pentru că, vedeți voi, nici episcopul, nici aga, nici boier Dumitrache nu știu că noi vrem să-i ucidem și când or afla, n-or să se grăbească să-și întindă gâturile la tăiat.

— Proastă treabă! Făcu Cosma.

— Urâtă! Mai zise și surioara.

Într-adevăr, proastă treabă, urâtă. Sărmanei soră-mii nu-i plăceau rochiile cernite și nici Cosma nu putea răbda prea multă vreme fără femei.

Mi se făcu milă de ei:

— Duceți-vă, oameni buni și trăiți-vă viața voastră de toate zilele. Nimeni nu v-a silit la post și rugăciune și la chinuri până când se va face dreptate. Nimic nu-i mai cumplit decât să vrei să faci bine altuia, punându-ți opreliști. Prea multă virtute face inima haină și inimile haine nu știu ce-i bucuria jertfirii. Întorceți-vă la legea voastră, trăiți după ea. Eu trăiesc după a mea.

Se întoarseră la legea lor și se simțiră foarte bine. Cel care nu se simți bine fui eu. Iar eram singur și trist, mai singur și mai trist ca înainte.

Mai era cineva care nu se simțea bine: tata. Își dăduse seama că vorba românească „ce naște din pisică șoarici mănâncă” nu se potrivea la casa lui. Și-atunci, cel dintâi lucru pe care-l făcu, după ce văzu isprăvile Chirei și ale lui Cosma, fu să caute un bărbat aspru pentru cea dintâi. Cât despre noi, făcu și mai bine: ne dădu în seama ocârmuirii. Frumos viitor pentru trei răzvrătiți, care voiau să purceadă război împotriva celor tari!

În fața neputinței îmi încrucișai brațele. Nu mai era chip s-alini vreo durere. Veneau năpăstuiți să-și verse amarul lui „Ilie cel bun” și Ilie nu le putea fi de nici un folos.

Răutatea domnea atotstăpânitoare, de la cel mai nevolnic poteraș până la sfetnicii Divanului. Noapte fără stele. Beznă plină de vaiete.

Astfel îmi dădui seama de nenorocul de a nu-i semăna tatii.

Eram mai nenorocit decât robii beilicului. Ei își răbdau fiecare necazul lui; eu, pe ale tuturor. Și-aveam o soră care vărsa lacrimi și pe-o poveste tristă. Și-aveam un frate care-și deșerta buzunarele în mâinile tremurătoare ale asupritului. Dar, de, una își prăpădea viața în mătăsurile ei de Asia, celălalt era frământat de fiorii tuturor armăsarilor ținutului.

Nu, nu puteai umbla după lecuitul rănilor altora când aveai tu singur răni de vindecat.

Cu toate astea, într-o bună zi, buba plesni. Veni Cosma și-mi zise:

— Ilie, hai și-om sări tatii în spinare, să-i luăm tot aurul! Vrei? Chira vrea.

— Vreau, de ce să nu vreau, Cosma, dar ce să facem cu aurul? Să ținem iepe care să fete raiale¹⁶ pentru beilic? Să cumpărăm mătăsurile de Asia? Să facem câte-o milostenie pe ici pe colo? Și pe urmă să ne dăm pe mâna zapciului? Sunt sătul de de-alde astea!

— Nu, Ilie, nu-i vorba de așa ceva. Sunt sătul și eu. Și Chira la fel. Tata vrea s-o mărite cu un ticălos de rotar cu inima de piatră. Hai să pornim în haiducie! Să răzbunăm pe necăjiți. Să trăim liberi până-n ziua în care ne-o legăna capul de vârful spânzurătorii. Vrei, Ilie? Am zece oameni gata să vină cu noi.

Primii. Ne îmbrățișarăm, ne sărutarăm în bărbile noastre negre și frumoase. Dar eu socoteam că nu-i bine să vină și Chira cu noi. Ea trebuia să rămână în oraș și să ne dea de veste despre cele ce aveau de gând dușmanii. Se învoiră și ei că aveam dreptate.

Pentru ca să-i cădem tatii în spinare și să-i luăm cheile

¹⁶ Creștin care plătea impozit la turci și care trăia sub protecția legilor lor

sendâcului în care-și ascundea aurul, trebuia să așteptăm să-l apuce durerea de dinți. Când îl dureau dinții înnebunea toată casa, trimitea toate slugile după fel de fel de vrăjitoare care știau farmece și aveau alifii descântate.

Răul îl apucă într-o zi ploioasă de primăvară. Pentru ca să nu cadă asupra surorii noastre nici un fel de bănuială, o sfătuirăm să plece în oraș de cum o începe tata să se vaiete. Ea se duse să-l ogoiască. El o dădu la toți dracii, o făcu paceaură¹⁷. Când intrarăm noi, crezând că venim tot ca să-l plângem, începu să urle:

— Pieriți din ochii mei, pezevenghilor¹⁸! N-am nevoie de mila voastră!

— Se poate, zise Cosma, dar avem noi nevoie de cheile tale!

Și cu vorbele astea i le smulse de la brâu. Pe dată îi trecu toată durerea de dinți. Se ridică în picioare. Cosma se prăvăli cu trupul lui de o sută de ocale, îi puse un căluș în gură și îl legă fedeleș.

În seara zilei aceleia de pomină, eram doisprezece oameni în codrii Dobrogei. Ne scuturasem de legea ce ocrotește pe cei tari și făcuserăm din asta o sărbătoare. Într-o traistă erau patru ocale de aur, care trebuia să ne deschidă calea unei vieți noi.

*

Aurul nu schimbă inima omului. Nici în viața noastră nouă nu schimbă el mare lucru.

Cosma se apucă de contrabandă, treabă lesnicioasă pentru cel care vrea să pună puțin și să scoată mult. Dar asta nu era viață de haiduc. E-adevărat că ușurările pe care le aduceam asuprașilor făcură numele lui Cosma vestit de la un cap la altul al

¹⁷ Epitet depreciativ dat unei femei ușuratice, proaste, urâte, murdare, rele etc

¹⁸ Codoș, șarlatan, pungaș

Țării Românești. Pungile de aur se sfeteriseau¹⁹ printre degetele noastre tot așa de lesne cum le câștigam. Dar asta nu era decât leac trecător. Răul de care suferea țăranul nu cu aur putea fi lecuit.

Numai atunci se cheamă că-l ajuți pe-un om în suferință, când îi faci viața ușoară. Adevărul ăsta Cosma nu-l pricepea. Tovarășii noștri, nici măcar atât. Dar ce mi-e omul care suferă, când el nu simte decât suferința lui? Cum nu-l mai doare pe el, i se pare că nu mai e suferință pe lume. Așa că noua noastră viață nu era decât tot viața cea veche, numai că o trăiam altfel.

În timpul ăsta sora noastră era încătușată de omul abraș căruia i-o hărăzise tata. Primul ei copil fu un dobitoc, o fiară ca tată-său. Soră-mea se lepădă de el și îl îndepărtă. Avu norocul de născu apoi o fetiță, o Chiră leită maică-sa și după ea un al treilea copil, un băiat. Venise pe lume să facă în jurul nenorocitei femei o familie după pofta inimii ei.

Își trăiră viața lor așa cum le plăcea, suferiră pentru ea și se prăpădiră toți trei, din pricină că nu știură să se lepede de nimic când trebuia.

Nu vă mai spun că, în ce mă privește, trecutul nu-mi dă dreptul să-mi zic haiduc. N-am fost, cu toții, decât niște borfași. Răzbunările noastre erau mișelnice și numai cu gând de pricopseală. Dar izbândirăm, totuși, o ispravă, una singură, pe la începutul vieții noastre haiducești. Ne făcu mult bine în ochii poporului și eu mă mândresc cu ea, pentru că eu am fost cel care l-am îndemnat pe Cosma s-o făptuiască.

Iată despre ce-i vorba:

În vremea aceea răpirile de copii erau în toi. Din toate nenorocirile care bântuiau poporul, pacostea asta era cea mai

¹⁹ A sustrage, a-și însuși ceva prin mijloace incorecte, a șterpeli

greu de îndurat. Țăranul răbda toate celelalte năpaste cu inima sfâșiată: biruri, clăci, bătaii, pângăriri. Dar să-i răpești omului trup zămislit din trupul lui era mai rău decât să-i fi luat viața, mai ales că știa ce soartă îl așteaptă pe nenorocit. Auzisem de părinți care-și părăseau bordeiul și plecau ca niște câini turbați în căutarea copilului lor și li se pierdea și lor urma pentru totdeauna.

În raiaua²⁰ noastră căpcăunul cel mare era aga din Brăila. Prietenul lui, vlădica Dunării-de-Jos, petrecea împreună cu el și-i plăceau mai mult băieții decât fetele, pe când al treilea prieten, boier Dumitrache Cârnu, avea, cum v-am mai spus, alt soi de gusturi. După zaiafet nenorociții copii erau încărcăți în corăbii și trimiși la Țarigrad. Câte mame nu se prăpădeau de durere pe la porțile mărimilor, cerând îndurare... Erau azvârlite-n lături ca niște zdrențe.

Cum să nu te faci haiduc? Aveam împotriva ăstora trei fiare o ură din acelea care îți bucură inima în fața morții. Și iată că veni o zi – doi ani după cearta noastră cu tata și cu legea și cu biserica – când Chira ne trimise vorbă: „Astă-seară, în casa noastră, vor fi copii care vor vărsa lacrimi și sânge. Fiți haiduci! Fiarele vă cred departe și nu se tem de voi.”

Eram, e-adevărat, departe de Brăila, prin părțile Babadagului dobrogean. Și când veni omul cu vestea, se făcuse de vecernie.

Îl privii pe Cosma drept în ochi. Păru că șovăie. Îi întinsei atunci pieptul meu, deschis:

— Străpunge-l, Cosma... O să curgă venin.

Cosma se ridică, încalecă pe calul său și răcni:

— Hei, măi haiduci sătui! Cine vine cu mine zece ceasuri nemâncat? Cine-și pune pielea la bătaie pentru o mamă care-și

²⁰ Teritoriu ocupat și administrat direct de autoritățile militare turcești

smulge părul din cap? Pentru niște copii care-și blestemă zilele?

Eram douăzeci. Pân' să isprăvească Cosma de întreat, eram toți călare. Și la-întâia cântare a cocoșilor, după o goană grea prin hățișuri și bălți, eram la șanțul care înconjoară Brăila.

Hanul era adâncit în somn. Nici o lumină, nici un semn de viață. O ploaie deasă și mărunță, care ținea de cu seară, desfundase pământul clisos. Casa nenorocului, albă ca zăpada, făcea o pată de curățenie nelegiuită pe jalea mucedă a cerului. Streșinile largi își desfășurau aripile negre și ude, ca ale unei păsări uriașe de pradă, clocind pui blestemați, iar balcoanele de lemn se înșiruiau pe albul zidurilor ca niște pânțele gata să fete un furnicar de agale și de vlădici căpcăuni.

Niciodată hanul nostru nu-mi păruse într-atât de înspăimântător. Mă cutremurai la gândul că venisem pe lume și crescusem în casa asta. Fost-a oare dreptate cerească soarta hărăzită copiilor și nepoților acestui părinte, care vrând să facă fericirea alor săi, închidea ochii la nelegiuri de pe urma cărora mai și câștiga?

Furăm prevăzători cit se poate. Hanul se afla la colțul unui fel de podiș pe care șanțul cel mare ce împrejmuește orașul îl face când ajunge la Dunăre, la capătul dinspre Karakioi. Ascunserăm caii în șanț și lăsarăm patru oameni să-i păzească.

În partea asta urcușul e foarte iute, în schimb e acoperit de mărăcini și de dobrițe, așa că puteai să-l urci agățându-te de ele. Oamenii noștri se așezară la pândă în tufișurile astea, înșirați pe marginea învecinată cu zidul ce împrejmuia casa. În depărtare, portul dormea. Un turc îndrăgostit, singur, cânta trist pe-o punte de caic pierdut în întuneric. Din partea aceea n-aveam de ce să ne temem. Dinspre oraș, în schimb, primejdia era mare, pentru că oamenii agiei vegheau neadormiți cât timp stăpânul lor petrecea. Dar, spre norocul nostru, vremea rea ne venea în

ajutor. Ceașii²¹, trași pe sub vreo streășină de poartă, tremurau ca niște câini plouați, tot răcnind alene *hep-hep*-ul lor. Dar Cosma, cu îndrăzneala lui nemaipomenită, se duse întins să stea de vorbă cu unul din ei, îl trase către un al doilea, scoase niște rachiu... Băurăm cu toții. Apoi, numai noi doi în mijlocul lupilor ăloră, ne plimbam mai departe prin mahala și mai adunarăm câțiva paznici de noapte, cu care Cosma glumi și le dădu de băut. O caraulă²², ăsta român, nu departe de noi, se apucă să strige după obicei: „*Te văd! Te văd!*” în râsetele ceașilor, Cosma îi răspunse:

— Vezi pe dracu să te ia! Mă cac! Asta vezi! Mai bine hai încoa să bei un rachiu!

Omul ieși din ascunzătoarea lui, veni la noi și bău și el, râzând. Pe urmă, împingând cu umărul poarta de care sta rezemat și care era a unui prieten credincios, Cosma zise:

— Ce-ar fi dacă ne-am încălzi puțin la adăpost?! O să ne fie mai bine!

Cei cinci ceași intrară cu noi. Ne văzurăm într-o tindă mare, în fața prietenului nostru Ibrahim, care ne ură tuturor „multă sănătate”. Grămădi câteva vreascuri pe jăratecul domolit din vatră, ne aduse scăunașe și întinse o rogojină mare pentru cei care voiau să se lungească.

Rachiul și căldura îngreunează pleoapele, începură sforăiturile, cântecul cel mai nevinovat al vieții.

Noi ceilalți o șterserăm. Cântau cocoșii a doua oară.

Spre marea noastră mâhnire, furăm siliți să-l ucidem pe portarul nostru de noapte, slugă ce ne văzuse venind pe lume.

²¹ Nume dat, în evul mediu, în Țara Românească și în Moldova, unor funcționari publici

²² Om care face de pază

Dar numai el a fost de vină. Cosma bătuse în poarta mare. Portarul deschisese, cu felinarul în mână. I-am azvârlit o ghebă pe cap și i-am spus să tacă din gură și să se lase legat. N-a vrut și a început să se zbată. De-abia l-am putut împiedica să nu țipe. Înfuriat, Cosma vârî cuțitul în el.

— Nici nu știm măcar dacă e sau nu ospăț, de n-o fi fost lăsat pe altă zi, spuse frate-meu, mâhnit. Te pomenești că-i zadarnică nelegiuirea asta.

Nu fusese zadarnică. În casa păzită de credinciosul slujitor se petreceau nelegiuiri cu mult mai crude. Pe când, fără să vrem, pecetluiam soarta paznicului, doi oameni sălbatici de-ai agiei cădeau în mâna oamenilor noștri puși la intrarea din dos, în cealaltă parte a casei, pe care o zăvorâsem ca să fim mai siguri. Acei doi lefegii ai agăi erau morți când ajunserăm noi acolo. Ne păru rău; am fi vrut să-i fi tras de limbă, să aflăm ce se petrece înăuntru. Dar nu trecu mult și veni o a treia dihanie de la care ne scoaserăm pârla. Îl târârăm în măracini și începurăm descusutul. Era grec de la Ianina și o ținea una și bună că nu știe altă limbă. De la el aflarăm că și aga era de la Ianina. Ne înțelegeam cu greu, dar Cosma nu voia să creadă că târătura nu știa turcește sau măcar greaca obișnuită. Câteva vârfuri de cuțit dovediră dreptatea lui. Lefegiul vorbea turcește foarte bine și începu să ne spună niște lucruri de ni se făcu părul măciucă în cap.

— Desfrâul e pe sfârșite, ne spuse el; o fetiță și doi băieți zăceau leșinați pe dușumea. Aga, episcopul și boier Dumitrache erau beți morți și porunciseră caleașca să-i ducă să se culce la isprăvnicie. Slugi mai erau vreo trei, care aveau să-i ia pe copii, după plecarea boierilor.

Drept preț pentru destăinuirile lui, fostul cioban de la Ianina se rugă să-l lăsăm cu viață:

— Eu nu-s vinovat cu nimic... Fac ce mi se poruncește. Am venit în Țara Românească, cum au venit atâția alții, să-mi încerc

norocul. Pe la noi se povestește că asta-i o țară unde și-un bragagiu poate s-ajungă pașă, numai să...

— Numai să vrea s-astupe gura copiilor, când aga le sfârtecă trupul, nu-i așa? Întrebai eu, strângându-l de gât.

Ăsta fu cel dintâi mișel pe care-l sugrumai cu plăcere.

Ca să punem mâna pe vânatul ăl mare, trebui să mai așteptăm. Nu mai cobora nimeni. Să năvălim în casă ar fi însemnat să trezim o armată întreagă de slugi, să încingem o bătălie în toată legea, să înfruntăm poate o poteră întreagă. Știam că zaiafetul se va sfârși înainte de ivirea zorilor; fiarele nu rămâneau niciodată să doarmă la han, unde până dimineața nu se mai găsea urmă din fărădelegile lor. Trebuia deci să lăsăm să pice omul trimis să cheme caleașca.

Ne traserăm în măraciniș, de unde pândeam ușa din dos, care se afla la treizeci de pași. Timp de un ceas, frigul nopții de Prier făcu să ne înghețe sângele în vine. În cele din urmă, se ivi un om, care o luă la fugă ca un gonit de iele. Se ducea după trăsură, sau stăpânii lui, prinși de bănuieli, îi porunciseră să cheme paznicii? Orice-ar fi fost, noi hotărâram să tragem, fie ei paznicii cât de mulți.

Teama noastră se dovedi întemeiată numai pe jumătate. În fața ușii se rânduiri zece sau doisprezece călăreți cu flinte. Se așezară într-o clipă în jurul caleștii. Răsuflarăm ușurați și făcurăm pregătirile. Clipele ni se păreau lungi. Și iată-i, cei trei tartori, ivindu-se unul după altul, trei matahale putrede, înfofolite în șube, târându-se cu mare greutate, sprijiniți de argățime. Poarta se trânti după cel din urmă și trăsura era gata să pornească chiar în clipa când sute de cocoși începură să vestească gălăgios ivirea zorilor.

Țâșnirăm ca un singur om pe marginea podișului,

șaisprezece flinte trăzniră în grămadă, șaisprezece pistoale trântiră la pământ trei sferturi din bandă; caleașca se răsuci deodată și se răsturnă izbită de-un copac, în noaptea pătată de albul dimineții doi lefegii călare și un om pe jos fugeau rupând pământul. Ceilalți zăceau în țărână morți sau răniți. Sfinția-sa episcopul, preaputernicul agă și „vrednicul” sfetnic al Divanului, boier Dumitrache Cârnău, fură târâți afară din trăsură și treziți din beție; pe după gât li se petrecură fiecare o frânghie și toți laolaltă, vinovați și judecători, ne rostogolirăm claie peste grămadă la vale; aveam o singură grijă: s-ajungem cât mai repede la caii noștri.

— Ehei! Părinți îndurerați, copii ce tremurați lipiți de poalele mamelor voastre! Și voi, căpcăuni, care spurcați chipul pe care Dumnezeu l-a dat omului! Veniți! Alergați! Veniți să vedeți goana drăcească a haiducilor care mătură noroiul de pe malul Dunării târând după coada cailor trei mărimi de-ale pământului! Treziți-vă, țărani, din bordeiele voastre și voi, călăi, din iatacurile voastre aurite! Priviți la ăști trei stăpânitorii sfâșiați, cu ochii și gura înfundate de țărână...

Răzbunare! Binecuvântată fii, pentru alinarea pe care o torni în inima haiducilor...

.....

Astfel își sfârși Ilie povestea.

Se plecă în fața Floarei Codrilor, își luă căciula și și-o puse pe cap. Chipul lui nu mai arăta a mucenic.

SPILCA MONAHUL

— Vorbește acum tu, Spilca. Ridică vălul ce te-ascunde de ochii noștri, deschide-ți inima cinstit, povestește-ne viața ta, bucuriile tale, necazurile tale, urile tale!

Păru că vorbele Floarei Codrilor îl luau pe Spilca pe negândite. Tresări, așa cum ar face-o un om rușinos când ar auzi spunându-se în fața sa o necuviință mare. Ochii săi rotunzi și cenușii înfruntară bărbătește privirile pironite pe el, dar numai o clipă. Apoi capul său se îndreptă către gura peșterii cu o mișcare de silă. Gândul lui sfredeli îndelung pustiul cețos de-afară, în timp ce trupul său scurt și îndesat, îmbrăcat în zdrențe monahale, părea că nici nu răsuflă. Mâinile, rezemate pe genunchi, nu se clinteau; picioarele, învelite cu stângăcie în obiele și opinci, nu se mișcau nici ele. Spilca își lepădase ființa lui trupească. Numai fața cărnoasă, curată, cu barba roșcovană frumos pieptănată și țeasta descoperită erau pline de viață, iar chipul, luminat doar pe jumătate, arăta că în sufletul lui se dădea o luptă.

Apoi, domol, întoarse fața spre căpitan. Buzele sale cărnoase începură să miște, dar erau uscate; gâtlejul, înecat, bâigui ceva nedeslușit. Stânjeneala asta păru să-l îndărătnicească pe monahul haiduc. Își drese glasul cu demnitate și începu să vorbească apăsător.

POVESTEA LUI SPILCA, MONAHUL

Înainte de a fi Spilca „monahul”, fusesem vajnic plutaș voinic pe Bistrița. Pe vremea aceea capul nu-mi chelise. O chică bălaie frumoasă cădea pe umerii ăștia largi, care mi-au rămas. Barbă nu purtam. Aveam față de tânăr neprihănit. Ochii mei nu mijeau de tristețe la vreo aducere-aminte. Buzele mele știau să râdă fără sfială. Eram Spilca „plutașul”.

De unde începe Bistrița să ducă plute și până la îmbucătura ei, știam malurile moldovenești cum îmi știam degetele mâinilor. Bistrița, crăiasă mândră și sălbatică, râvnită de Prut și de Siret, era ibovnica²³ mea. Albia ei: un leagăn nestatornic, numai stânci. Malurile: două brâie unduioase, împestrițate, pline de minunății. Cea dintâi își ațîța stăpâna, îi sfâșia trupul. Celelalte se apropiau adesea amenințătoare, o strângeau, o gâtuiau, îi smulgeau țipete. Apoi, înțelese, îi dădeau pace toate trei. Și-atunci, cel mai frumos râu din țara Moldovei, unul dintre cele mai frumoase din lume, se desfășura în voie, se oglindea într-un cer vrednic de ea, zâmbea cu duioșie așezărilor de pe margini.

Spilca, plutașul cutezător, trăia viața iubitei sale; luptam cu ea împreună dacă era strânsă în vârtejul vârtoarei, amețitor și urlam împreună; când scăpăm priveam amândoi, potoliți, albastrul cerului, ne întindeam la soare și, ici și colo, după cum simțeam îndemnul, ne luam și noi cu cele ce se perindau în jurul nostru.

În jurul nostru: țară binecuvântată de Dumnezeu, pământul făgăduinței! Că erau cheile prăpăstioase și întunecate, în care amurgul învălmășea mii de culori pe tot ce cuprindeai cu ochiul, sau că priveliștea se lărgea împodobită în lumină orbitoare, bogată în pășuni și turme, grămadind zări, coline,

²³ Iubit, amant

păduri – sufletul plutaşului e totdeauna gata să se minuneze. Aşa-i bucuria pe care o simţi când vii pe firul apei. Urcând apoi în tovărăşia căruţaşilor, inima mea simţea o altă bucurie care nu era mai prejos de cea dintâi. Lemnul fusese vândut, banii se aflau în chimir, de sănătos eram sănătos tun, să tot mergi la drum să mănânci, să bei, să dormi. Ce-i mai trebuie omului?

Ei, sărmame Spilca! De ce nu te-ai mulţumit cu fericirea aia?

Nu m-am mulţumit. N-am putut. Nu se putea.

Pe malurile Bistriţei, cu apa limpede ca lacrima, veneau fete să spele pânza de in şi să cânte în gura mare dragostele lor petrecute şi nepetrecute. Din totdeauna lucraseră fete la spălat pânza, dar nu le văzusem decât cu ochi de băieţandru nevinovat; făpturi omenesti care purtau catrinţă în loc de ȳari. Asta era tot. Şi mulţi ani de zile asta a fost tot. Le chemam, chiuiam, când treceam cu pluta lin la vale. Multe îmi răspundeau. Altele stăteau mofluze. Iar eu treceam mai departe. Într-o bună zi nu mai trecui mai departe.

Aveam aproape douăzeci şi cinci de ani. Eram, din fire, voios şi prietenos. Voinic şi spătos ca un mistreţ. Doar trăiam pe apă, beam vin, mâncam două ocale de carne pe zi şi mişcăm din loc copaci cât toate zilele. Alte miresme decât ale pădurilor n-ajungeau la nasul meu.

Într-o zi, nişte fete mă strigară ele ȳntâi. Îmi zisei: „Hai, Spilca, ia să vedem mai de-aproape dihăniile astea!”

Smucii cârma şi pluta se izbi de mal. Fugiră toate, luându-şi pânza sau lâna ce-aveau de spălat, toate afară de una, năltuţă doar atâtica. Dar era o „dihanie” atât de nouă pentru mine, că nu mă mai săturai privind-o. Se sculase în picioare: desculţă, în catrinţă scurtă, cu cămaşă albă ce şi-o tot strângea peste sâni cu amândouă mâinile, cu păr bălai şi cu cap mititel şi ochii aceia albaştri, mari, adânci, cu genele bătând ca nişte aripioare de

fluture, care erau toată Sultana mea.

Ea mă măsură din ochi fără sfială, cu o cuviință care-mi plăcu și zise deodată:

— Tu nu vii să ne faci rău, tu ești de-ai noștri...

— Să vă fac rău? Firește că nu! M-ați chemat, am venit.

Sultana zâmbi:

— Ele au strigat. Au strigat așa, ca să glumească. Ni se urăște și nouă tot singure într-una...

— Ai strigat și tu?

— Nu, n-am strigat, dar te știu de vara trecută; nu cred să fii om rău. De asta n-am fugit.

— Sunt și oameni răi.

— Mulți, aproape toți.

— Chiar și plutașii?

— Adesea.

— Atunci plec. Dar spune-mi cum te cheamă.

— Sultana mă cheamă.

— Pe mine Spilca. Și de ce crezi tu, Sultano, că eu nu sunt rău?

— Pentru că tu-ți vezi totdeauna de drumul tău și nu ții seama de strigătele fetelor.

Răspunsul ăsta al Sultanei îmi plăcu mult. Nu mai spusei nimic. Desprinsei pluta de la mal și o luai la vale pe firul apei; în timpul ăsta ea îmi zâmbea.

De cum plecai, n-am mai fost același om. Nu mai ești același om îndată ce-ți pătrunde un gând în minte. Viața mea fusese liniștită: un copac în care nici o frunză nu mișca. Acuma, prinsese să bată un vânt neașteptat. Și înfățișarea Bistriței se schimbase cu totul. Lumea, n-o mai vedeam decât oglindită într-un chip, unul singur. Frumusețea nu-și pierduse nimic din strălucire, dar priveam cu ochi care nu erau ai mei.

Nu sufeream. Nici azi nu știu ce-i aia o durere din dragoste care să-ți sfârtece inima. O iubeam pe Sultana cum iubește un copil păsărică din colivie, gândindu-se numai și numai la ea. Făptura asta plăpândă, care cuteza să înfrunte singură o namilă de om ce-și repezise pluta-n mal, mă birui cu totul. Ea știa că-s om de treabă. Era sigură că n-am să-i fac nici un rău. Puterea ochilor săi se măsurase cu tăria brațelor mele și ieșise biruitoare. Nu mai puteam să-mi iau gândul de la Sultana. Și-i puțin lucru, oare, să te muncești cu gândul, fără să iubești și fără să suferi? O fi, pentru alții, pentru cei care iubesc și suferă cu ușurință. Pentru mine era altceva. Mă zdruncină. Abia despărțit de ea, mă cuprinse dorul s-o văd iar și dorul ăsta puse stăpânire cu totul pe mine, mă urmări, îmi schimbă toate obiceiurile. Nu mă mai sculam cântând ci gândind la Sultana. Nu mai vedeam copaci, vite, zări... Sultana ținea loc de toate. În susul și în josul râului, coborând pe apă sau urcând drumul țării, mi-era tot una. Din toată lumea asta mare și frumoasă, un singur colț îmi mai prindea sufletul: colțul unde era Sultana. Și, lucru care nu mi se mai întâmplase niciodată, nu mai țineam minte treburile și de aici o mulțime de supărări și pentru mine și pentru alții, Spilca nu mai era un om de capul lui.

Câteva săptămâni am tot nădăjduit că până la urmă ochii ei albaștri și nevinovați or să-mi dea pace. Dar nimic. Căpșorul acela nu-mi dădea pace de loc. Atunci mi-am zis:

„Măi Spilca, nimeni nu poate fugi de ursita lui. Orice om

trebuie să se izbească într-o zi de bolovanul care să-l abată din drum. Hai și-om da și noi peste bolovanul ăsta. Să vedem pe urmă ce s-o alege de capul tău.”

Și așa se făcu că, spre sfârșitul verii aceleia, în ziua de Sântă Mărie, mă îmbrăcai de sărbătoare și mă pornii să dau târcoale prin sătucul Sultanei. Sat de munte, tupilat în văgăuna dintre două dealuri și străbătut de o gârlă. Nu departe de poala unei păduri bătrâne de brad. Căsuțele, albe, cu ferestrele vopsite cu sineală²⁴, stăteau risipite ca mărgăritele. Erau ele curate, zâmbitoare, proaspăt spoite cu var, dar acoperișurile lor de șită putrezită și prinse de mușchi dădeau de gol sărăcia țăranilor. Asta nu mă miră. Trăiam în vremea cruntă a robiei și a sărăciei amarnice, pecetea stăpânirii turcești. Și încă e știut că ținuturile ocrotite de munți erau mai puțin jefuite. Nu scăpa de beilic, de bici și de birurile împovărătoare decât omul care se putea lipsi de tovărășia semenului său, care se trăgea în munți și trăia împreună cu urșii.

Ajunsei la vremea liturghiei. Locuitorii erau toți la biserică. Mă dusei și eu, să mă închin ca un bun creștin care-am fost totdeauna. Preotul și dascălul, fiecare la locul lui, citeau și cântau cu credință, cu foc, într-o tăcere mare.

Nu puteam să-i văd pe oameni la fața pentru că mă oprisem lângă ușă și biserica era ticsită. În schimb, la ieșire dădui de chipul de care-mi era dor. Sultana era cu o bătrânică – mama ei, socotii eu – îmbrăcată simplu, cu iie și o fustă din pânză albă, strânse într-o catrință de postav negru împodobită cu cusături. Când trecu pe lângă mine, îi dădui bună ziua, puțin tulburat. Ea îmi răspunse fără mirare, liniștită, cu cinste și curățenie în priviri.

Când se ivește un străin într-un sat, se bagă de seamă îndată. Fuseserăm văzuți că ne-am dat bună ziua. Asta era de ajuns ca să înceapă șoșotelile, privirile piezișe, bârfa, chiar în

²⁴ Substanță de culoare albastră, folosită pentru a accentua albul unor obiecte

pragul casei Domnului. Ăst fel de-a fi al oamenilor mă jigni, îmi răni curăţenia gândurilor şi mă împinse să fac la un fel. Hotărâi iute: mă voi duce s-o cer pe Sultana de nevastă. Oricum, de însurătoare nu scapă nici un flăcău. Ce-o fi, să fie!

Mă luai pe urma celor două femei. Ele ieşiră din sat, urcară o coastă şi intrară într-o casă aşezată pe la jumătatea povârnişului din spatele muntelui. Tot drumul, nici una dintre ele nu privi îndărăt. Cuviinţa asta îmi dădu încredere. Urcai şi eu şi bătui la uşă. Mi-a deschis Sultana.

Nu fu deloc mirată să mă vadă, lucru care mă cam zăpăci. Ca şi pe malul Bistriţei cu două luni înainte, ea se ţinea dreaptă şi îmi vorbi aproape în acelaşi fel:

— Bună ziua, Spilca! Ce vânt te-aduce pe la noi? Dacă gândurile ţi-s cinstite, intră!

— Cinstite, Sultana, să mă vadă Dumnezeu: vin să te-ntreb dacă vrei să-l ai pe Spilca de bărbat...

Văzui atunci cum i se îmbujorează obrazii:

— Poftim în casă... Nu se cere o fată de nevastă în pragul uşii! Apoi strigă cu glas tare bătrânei: Mătuşă! Un voinic de pe Bistriţa, Spilca plutaşul...

Mătuşa mă măsură cu privirea, ca năucă şi mă pofti să şed.

— E surdă mătuşă-mea, îmi spuse Sultana şi a dat puţin „în mintea copiilor”. N-o să-ţi fie uşor să stai de vorbă cu ea. E văduvă de mult, sărmana femeie! Uite, s-au făcut trei ani de când singurul ei fecior s-a prăpădit dintr-o bătaie pornită din gelozie. Băiatul ăsta era toată viaţa ei, singurul sprijin la bătrâneţe. Dac-a rămas singură şi-a vândut casa şi a venit să stea la noi. Pe vremea aia mai trăiau încă tata şi mama. Au murit la un an după asta. De-atunci am rămas singure. Trăim şi

noi cum putem, muncind cu brațele. Așa că, vezi tu, Spilca, nu e prea vesel la noi... și asta nu-i tot.

Nu putui răspunde nimic. Ea îmi spusese toate lucrurile astea „nu prea vesele” aproape zâmbind. Nu aveam a face cu o fată sfioasă, ștearsă, la fel cu toate, ci cu un suflet bărbat, înăsprit de necazuri, dar, cu toate astea, duioasă.

Intrând în casă, îmi aruncasem o privire în jur și văzusem o odaie ținută în rânduială. Nu o casă de-acelea de țăran care, când nu e ca un grajd, e curată într-un fel de-ți stă în gât, cu toate celea atât de chivernisite, că te fac să nu te simți bine lângă ele. Erau două odăi și o tindă mare, în care ai casei își duceau toată viața cu ușile deschise, paturi mari și înalte, fiecare cu câte o velință înrâurată, cu aurul borangicului ivindu-se din albul țesăturii și cu bagadele late de ajungeau aproape la dușumea. La capătul fiecărui pat se afla câte un sipet vopsit cu stângăcie, gemând sub grămada de lăicere și așternuturi și perne. De jur împrejurul pereților, pe lângă paturi, se zăreau perne cusute, scoarțe grele de lână, înflorate în tot felul. Pe jos erau de asemenea scoarțe, mai de rând. În fiecare odaie se găsea câte o oglindă mare aplecată peste o mescioară de brad nevopsit acoperită cu șervețele țesute ca și macaturile²⁵ de pe pat. Scaunele erau de lemn vopsit. În colțul dinspre răsărit se zăreau icoane împodobite cu busuioc, fiecare cu candela ei aprinsă. Icoanele, cadrele, oglinzile erau împodobite cu ștergare mari cu lucrătură și la mijloc și pe margini, arătoase și bogate. În ferestre atârnavă perdele din pânză de in, aproape tot atât de frumoase ca și ștergarele și în amândouă odăile câte un război cu lucru în el.

În casa Sultanei vedeai tot ce se poate vedea într-o casă de țăran de la noi în care n-a apucat încă să intre sărăcia cruntă. Nimic mai mult. Dar în orice lucrușor, în orice rânduială, îți

²⁵ Cuvertură de lână, de bumbac etc (cu desene)

dădeai seama că se afla o mână care știe să umble cu duioșie, lucru rar întâlnit prin casele noastre țărănești, unde împodobitul odăilor „curate” te îngheață și te stingherește încât nu-ți vine să te atingi de ceva.

Mă simțeam în largul meu, cum mă simțeam pe vremuri la noi acasă, la părinți (morți de pe când eram copil). Și îi spusei îndată Sultanei ce gândeam:

— Sultano, aici lipsește un braț puternic de voinic. Găsește-l și totul o să fie bine!

Mă privi drept în albul ochilor, adânc, privire care-mi răscoli măruntaiele, dar mă ținui bine, pentru că ce spuseseam, aia gândeam.

— Spilca, îmi zise ea cu glas limpede, toate nenorocirile noastre nu vin numai de la cele povestite și care-s lucruri trecute. Sunt și altele. N-aș vrea să ți le mai spun. La ce bun? Cei care ar fi vrut ca și tine să mă ia de nevastă și care le-au aflat au dat înapoi. Mai bine e să te pleci în fața ursitei.

Rămăsei puțin pe gânduri: „Dumnezeule gândeam, ce-o fi? O fi fost „înșelată”, mititica, de vreun tâlhar care și-a bătut joc de ea și apoi a lăsat-o. Poate c-a mai rămas cu un copil în brațe! Ei și?” Îi spusei:

— Nu, Sultână, să nu mă crezi așa de puțin omenos. Știu eu: lumea se-nverșunează pe-o biată fată singură. Eu nu judec la fel cu toată lumea. Dacă asta e toată greșeala ta, toată vina care-i împiedică pe alții să te ia, în opt zile ne și putem logodi, dacă tu mă vrei pe mine.

La vorbele astea o văzui că se îndreaptă în scaun. Ochii îi clipeau des:

— Bănuielile tale n-au temei, Spilca: n-am greșit cu nimic, n-am nici o vină de ascuns. Am douăzeci și doi de ani și sunt

încă așa cum m-a făcut mama. Răul e mai mare decât ce-ai crezut tu, mai mare chiar decât dacă aş fi avut vreun copil din flori.

Mă aşteptam să-mi spună ce era, dar tăcu, fără să mă slăbească din privirile ei limpezi ca seninul cerului.

Mătuşa veni să ne cheme la masă. Sultana o luă de mână şi îi strigă la ureche:

— Tuşă, Spilca mă cere de nevastă; dumneata ce zici?

Încovoiată, cu părul alb, cu faţa ciupită rău de vărsat, bătrâna se uită cu milă la mine o clipă şi răspunse:

— Păcat!... Sărmanul băiat... N-ai ce-i face... Cine-ar cuteza să-i stea în cale logofătului?

— Cine-i logofătul ăsta şi despre ce-i vorba?

La întrebarea asta faţa Sultanei se acoperi de amărăciune; privirea i se întunecă. Fruntea ei albă, senină sub părul strâns păli:

— E logofătul Costache, făcu ea cu greutate; poate că-i fi auzit de cruzimea şi de mişeliile lui. Atârnăm şi noi de el, ca toată lumea de pe-aici: în mâna lui e viaţa şi moartea noastră. Fata pe care şi-a pus ochii nu-i mai scapă. N-are decât să aleagă: sau necinstea ei, sau îi duce tot neamul la sapă de lemn. M-a lovit nenorocirea să-i plac fiarei ăsteia acum doi ani. De-atunci nu mai am pace. Izbutii eu până acum să mă feresc.

Dar primejdia e peste puterile mele, pentru că omul ăsta n-are nici inimă, nici ruşine. El e stăpân peste noi. Într-o bună zi o să trebuiască s-aleg. De fapt, de ales am ales. O bucată de vreme am tot nădăjduit într-un bărbat care să mă ocrotească. Dar nimeni nu cutează să-l înfrunte pe despot. Oamenii mă socotesc acum o pacoste. Şi când vin alţii, de departe, să mă ia şi să mă duc cu ei în satul lor, se iveşte altă nenorocire: tuşă-mea nu vrea

să vină. Își are toți morții îngropați aici și ține să moară alături de ei. Acuma, Spilca, știi tot. Își mulțumesc pentru gândurile tale bune. Ele mi-ar fi scăpat viața. Dar, așa cum spunea și tușă-mea, nu-i nimic de făcut. Aș fi nenorocirea ta. Și la ce bun să-l înfrunți, când n-ar sluji la nimic? Pesemne că trebuie să ispășesc vreun blestem. N-am încotro, o să-l ispășesc.

*

Soarta oamenilor e ca o mare plină de stânci ascunse și asta face pe mulți dintre noi să se mulțumească cu o viață de azi pe mâine, în luntrișoare ce plutesc cu frică pe-aproape de țărm. Spilca – „Spilca, plutașul de pe Bistrița” – știa de stânci, dar nu se sinchisea de ele. Și decât să piară cu nasu într-o baltă, mai bine să-l zdrobească valurile de stânci!

— Felul în care ar fi trebuit să mor nu-mi era tot una, vorbi el mai departe. Aveam și eu gusturile mele. Așa că, fără să stau prea mult la îndoială, în după-amiaza duminicii următoare mă dusei să-nfrunt stânca de care atâția „voinici” se temuseră până atunci.

Mândră horă moldovenească bătea pasul în cântecul a trei dible țigănești. Fete, vreo treizeci; între ele și Sultana. Flăcăi vreo douăzeci. Era zăduf, că soarele ardea, dar de asta puțin le păsa celor ce jucau. Ținându-se de degetul mic (așa cerea cuviința și așa îi mai împăcau și pe părinții de pe margini, care erau cu ochii pe ei) și punând stănoagă o batistă cusută frumos, hora bătea înspre mijloc. Un voinic striga: „Tot pe loc! Pe loc!” Și picioarele și cele gingașe și cele vânjoase, băteau pământul ca o grindină, lăboaiele voinicilor ridicând brațele fetelor întâi sus de tot deasupra capului, apoi coborându-le până la genunchi, pe urmă cercul parcă slăbea, trupurile se depărtau, mâinile se întindeau și cununa de oameni făceau câțiva pași spre dreapta, apoi mai mulți spre stânga. Toți băteau „iar pe loc!” Mai trăgeau aer în piept și o luau de la-nceput. Asta-i hora noastră

românească. Trebuie să fii român și să fii țăran ca să-ți fie dragă. Nu cere mare meșteșug, dar vrea foc și dăruire. Și-i învârstată în fel de fel de culori, ca un curcubeu, împodobită cu maramă de borangic, auriu sau alb, după soiul de gândaci pe care-l crești, cu ii și fuste din pânză de in albe ca zăpada, cu pestelci de catifea sau de lână neagră și cu cusături și cu bagadele care-au văzut atâtea lacrimi și-au auzit atâtea suspine. Nu lipsesc nici râsetele, nici cântecele, că-i bine și-ți place să treci de la plâns la râs.

Fie că-s frumoase, fie că nu-s, băieților le plac totdeauna fetele din horă, venite să-și caute un bărbat; așa cum și ei vin să-și caute femei, dar numai rareori neveste. De unde și grija mare a mamelor, care stau cu ochii la fete și cu urechea la șușoteli. Băieții știu de pândă asta și de aci se ivește batista ce le desparte mâinile și care, dacă pe părinți îi mulțumește, pe tineri de nimic nu-i ferește, stârnindu-i mai rău.

Îmbrăcat în zăbun înflorat, cu ȋtari albi strânși pe coapsă, încălțat cu iminei cu cuie și pe cap cu o pălărie de păslă largă-n margini și cu panglici, flăcăul e mândru, înainte de toate, că e flăcău și că e bărbat, crezându-se voinic. Asta-i place mult fetei, care nu se crede decât frumoasă. Dar vorbelor măsurate și drepte și, poate, puțin șirete ale fetelor, el le răspunde cu făgăduieli mari și nesocotite, hotărâte, dar care nu-l costă nimic. De s-o prinde, cu atât mai bine. De nu, se lasă sub puterea legii, se-nhamă la jug, ridică vatră nouă și se face și el paznic neștrămutat și nemilos al obiceiurilor, mai ales când ajunge tatăl unor alte fete care se duc la horă să-și caute bărbat.

Hora se face de obicei undeva aproape de o cârciumă. Și-i firesc: te-ncingi, trebuie să bei un pahar. Bea omul de sete, bea de fudulie, da' de băut trebuie să bea. Și când bea, vorbește; vorbește ca să spună ce are de spus sau ca să nu tacă, să se fălească. Numai bătrânii cu plete de nea, așezați la umbra

vreunui nuc de-un veac, beau din obicei, vorbesc de dragul vorbei, privind la zbaterea unei vieți în care nu mai pun patimă.

La venirea mea erau strânși acolo oameni de toate felurile. Din privirile scormonitoare ale unora pricepui că vestea despre logodna mea cu Sultana se răspândise în sat. Ca s-o întăresc, mă dusei să dau bună ziua alesei și mătușii, după care, singur-singurel, mă așezai la o masă mai departe, sub niște pruni, cerui o cană de vin și privii liniștit la joc, ascultând vorbele băutorilor din fața cârciumii.

Stam destul de departe de ei ca să poată vorbi despre mine, dar și destul de aproape ca unele din vorbele lor să-mi ajungă la ureche. Vorbele astea nu erau chiar cu răutate spuse. Unii ziceau „o să vină, de bună seamă” și „știe *el*”. *El* ăsta era logofătul Costache, stânca mea, spaima ținutului. Gândeam: „Las' să vie!”

Și veni. Se ivi pe drum un nor de praf stârnit de-un cal în goană și un fior străbătu pe toți cei de față. Capetele și ale băutorilor și ale jucătorilor și ale țiganilor, se întoarseră repede, cu priviri speriate, către călărețul care, apropiindu-se de horă, lăsase calul în buiestru. Toată lumea se minuna de frumusețea calului. Mă minunai și eu cu-adevărat. Frumos cal, vrednic de-un astfel de stăpân.

Mărunt, oacheș, cu mișcări iuți parcă era argint-viu, cioclovina²⁶ aruncă frâul pe-o ramură de salcâm tăiat și se vârî printre flăcări din fața cârciumii. Toți își scoaseră pălăriile. O seamă de lingăi se strânse îndată în jurul lui și fără întârziere îl vestiră că mă aflam și eu pe-acolo. Mă întorsei atunci spre el, să-l privesc în față, fără frică. Voiam luptă dreaptă...

Logofătul, răscrăcărat pe picioarele lui slăbănoage, asculta ce i se șușotea la ureche și nu spunea nimic. Din când în când, mai privea pe furiș către mine, apoi, deodată, îl auzii zicând cu

²⁶ Termen de dispreț dat unui om arogant, parvenit

glas răgușit:

— Ar trebui să li se rupă picioarele, deșucheților ăstora venetici!

Drept răspuns la ațîțarea asta fățișă, intrai și eu în horă, care tocmai atunci se făcuse, o despărții pe Sultana de prietena cu care-și dădea mâna și începui să joc între cele două fete. Era cinstit, după cuviință. Ceea ce făcu apoi logofătul nu era.

Se știe că un flăcău când intră în horă, nu trebuie niciodată să despartă un băiat de mâna fetei căreia îi place. Și dacă nu găsește loc între două fete, nu poate intra decât între doi flăcăi. Asta-i legea horei, sfântă pentru toată lumea și i se supun toți cei ce nu caută gâlceavă cu luminarea. Logofătul Costache socoti nimerit să calce legea asta, ceea ce îi uimi pe toți. Simții pe neașteptate o mină care mă apucă de încheietură pe la spate, din partea dinspre Sultana. Mă răsucii în loc. Hora se opri. Țigarii tăcură.

Vânăt la față, lângă mine, lepădătura mă măsură cu privirea plină de ură și zise cu glas sugrumat:

— Vreau să mă prind și eu.

— Prinde-te aiurea!

— Aici vreau!

— Dacă vrei, na!

Și cu o lovitură de genunchi în pânțece îl trântii la pământ. Un geamăt de vită înjunghiată și voinicul leșină. Nimeni nu-i sări în ajutor. Cârciuma se goli. Femeile o luară la fugă. Un bătrân rosti:

— Hei! Mare istorie și asta... Strigai către lăutari:

— Pe duminica viitoare! Vă tocmesc să-mi cântați la

logodna mea cu Sultana!

Și luai drumul spre casa prietenei mele. O mamă care-și ducea copilul își făcu semnul crucii și zise:

— Ferească-te Domnul de nenorocire!

În toată săptămână aceea n-a fost pe Bistrița plutaș mai fericit ca Spilca. Logofătul nu se mai arăta prin sat. În fiecare seară mă duceam să stau câteva ceasuri cu Sultana și în fiecare seară, la despărțire, îmi spunea:

— Spilca, nu cred în norocul la care visăm... N-o să-ndure „câinele”... Mă paște un blestem...

O ridicam în brațe până-n dreptul ochilor, îmi cufundam privirea în albastrul senin al privirilor ei strălucitoare, îi sărutam fruntea curată și plecam:

— Fii liniștită, Sultana! O s-o hotărâm noi pe tușa să vină cu noi în județul Sucevei, departe, unde-i casa mea. Acolo, o să fim fericiți.

Ea zâmbea tristă:

— Tu nu știi câtă putere au morții asupra viilor care i-au îngropat... Tușa mai degrabă s-ar lăsa arsă de vie decât să-și lase cimitirul.

În duminica logodnei noastre cârciumarul, de frica unui război, nu mai lăsa să se facă hora. După vecernie, mă dusei după lăutari, să le spun să fie gata pentru ospățul de după slujba preotului pentru schimbarea inelelor. Tinerii din sat beau și vorbeau fără însuflețire. Unii dintre ei se țineau mai deoparte, dar alții veniră să-mi spună că „tot satul se bucura de învățătura de minte pe care i-am tras-o câinelui...”

— Ți-a luat frica. Voi, plutașii și tăietorii de păduri, sunteți o breaslă de oameni liberi și tari prin munca voastră, pe când noi suntem robi. Viața voastră-i aspră, sălbatică, dar vă pune la adăpost de jecmănire și de bici; noi... noi suntem cu cinghelul²⁷ de gât. Dacă logofătul vrea, în primăvară, să ne dea două pogoane de pământ de sămânță, ne dă și trebuie să ne socotim fericiți; de nu, trebuie să muncim cu ziua, tot la el. De aia nici un sătean nu cutează să i se pună împotriva. Și fetele noastre, cele mai frumoase, trec întâi prin mâna lui. După aia, de nevastă, noi le luăm, câteodată cu burta mare.

Seara, la două mese lungi puse cap la cap, acoperite cu fețe albe de masă de sclipeau, vreo zece meseni, rude și prieteni cu preotul cel bătrân aveau lacrimi în ochi când deschisei cutia în care se afla darul meu de nuntă pentru logodnică. Beteala, o beteală din treizeci de mosorele, se revărsă ca un râu de foc în jurul micii comori rămase moștenire de la biata maică-mea: o pereche de cercei cu pietre scumpe, două inele de preț, două brățări bătute în rubine și safire și salba, care număra trei lefte mari, doi ducați împărățești austrieci, patru ducați veneției, patru poli de aur, șase lire turcești și șase galbeni mai mărunți.

Toți cei de față erau cu sufletul înduioșat, afară de mătușă, care se gândea la morții ei dragi și de logodnica mea, care nu credea în visul nostru de fericire. Sultana, îmbrăcată în alb, își tot purta privirea, ca dusă de pe lume, de la cutia cu daruri la ochii mei răsători – biată porumbiță nu tocmai domesticită! Fiecare se străduia să gonească presimțirile rele. Preotul rosti o rugăciune fierbinte și binecuvântă hotărârea noastră de căsătorie. La masă se făcură și glume. Lăutarii cântau și ziceau de-ale lor. Nașa o puse pe Sultana să-și arate zestrea; ea o arătă, dar cam în silă. Femeile se repeziră la lăzi: cămăși de zi și de noapte cusute frumos, ștergare, fețe de pernă, cearșafuri, șervete, toate fură scoase, răspândite prin odaie. Sultana rar ce apuca să mai zâmbească din când în când, cu bunătate.

²⁷ Cărlig de care se atârna carnea în măcelărie

Către miezul nopții, la plecare, o întrebai:

— De ce atâtea gânduri negre, Sultano?

— Nu sunt gânduri negre, Spilca: *simt* că-ți aduc nenorocire, o *simt cum vine*.

O strânsei cu putere la piept. Se ghemui cu duioșie în brațele mele. O lacrimă fierbinte îmi pică pe mână. Mai târziu, pe drum, mă învălui adierea înmiresmată de brad a pădurii și noaptea căldică de sfârșit de Gustar²⁸.

A doua jumătate a lui Răpciune²⁹ vestea pe săraci că iarna va fi timpurie și aspră. Într-o după-amiază rece, ploioasă, ajunsei într-un sat la vreo jumătate de poștă de satul logodnicei mele. Ardeam de dorul s-o văd iar, după șase zile de lipsă. Eram încărcat cu fel de fel de cumpărături, pentru nunta pe care hotărâsem s-o facem în prima duminică din Brumărel³⁰. În luna ce trecuse Sultana nu se schimbase. În tot ce făcea era prevedere, chibzuință, lipsă de avânt, aproape răceală. De n-aș fi fost sigur că avea cugetul cinstit și că ținea la mine, aș fi învinuit-o de nepăsare. Dar eram sigur că suferea. Nu voia să scoată nici o vorbă măcar, s-o hotărască pe bătrână să plece din sat. Toate stăruințele mele pe lângă mătușă fură în zadar; nenorocita de încăpățînată nu vorbea decât despre morții ei. Văzui că n-am încotro și nădăjduiam în sfârșitul zilelor ei, care nu putea fi prea departe.

Un lucru pe care îl socoteam îmbucurător era că logofătul nu se mai arăta pe nicăieri.

Din ziua în care-l lovisem cu genunchiul în burta nu-l mai zărise nimeni. Se zicea că-i bolnav. Alții spuneau că frica îl făcea

²⁸ Luna august

²⁹ Luna septembrie

³⁰ Luna octombrie

să nu se apropie. Numai Sultana era încredințată că urzea vreo răzbunare.

— Mă tem de toate, numai de nenorocire sunt sigură: din ce parte-o veni nu știu, dar știu c-o să lovească în fericirea noastră și că tu ai să fii cel care o să aibă mai mult de pățimit.

Astea fuseseră cuvintele cu care mă despărțisem de Sultana duminica în urmă. După socotelile noastre, aveam să ne vedem în sâmbăta săptămânii viitoare. Aveam de dus lemn mult la vale, trebuia să descurc niște socoteli încurcate la capătul călătoriei și să cumpăr o seamă de lucruri care se găseau cu greutate și astea toate mă sileau să întârzii atât de mult.

Acum urcam, ținând malul apei. Mi-era foame. Eram obosit. Două lumânări mari de ceară, cântărind fiecare trei ocale, pe care aveam să le aprind la nuntă, îmi făceau drumul și mai greu. Niciodată copacii ridicați pe umăr nu mă apăsaseră atât. E adevărat că grija să nu le rup atârna mult în oboseala mea. Nu credeam în eresuri³¹, dar greutatea asta îmi stârni bănuieli. Îmi veni în minte o credință a mamei: când lumânările de nuntă „se lasă greu” e semn de nenorocire. Soțul a cărui lumânare va arde la nuntă mai repede, acela va muri întâi. Și iată-mă gata să iau în seamă nu știu ce glas lăuntric. Ca să-mi arunc noianul acesta de gânduri negre, mă oprisem în satul acela să mă odihnesc puțin, să-mbuc ceva și să mă veselesc nițel, îl știam pe cârciumar om vesel. Hai, dă-le dracului de gânduri negre!

Da, dă-le dracului! Numai că se-ntâmplă uneori în viață că cele ce se petrec în jurul tău să nu le gonească.

Deschisei ușa cârciumii. Înăuntru șase țărani și cârciumarul. Cum mă zăriră, toți șapte amuțiră. Dar prinsesem

³¹ Credință în forțe miraculoase, supranaturale, concepție falsă (transformată în deprindere), prejudecată, superstiție, eroare

vorbele lor din urmă. Unul zise:

— Bietul băiat! El e de plâns!

Pusei jos desaga, așezai lumânările și întrebai:

— Cine-i de plâns?

Cârciumarul se-ndreptă vesel, către mine.

— Bună seara, Spilca! Ei, merge, merge?

— Merge, Lache, zic eu, dar cine-i de plâns?

— Ei! S-a întâmplat o nenorocire prin partea locului: femeia unui cojan și-a rupt piciorul. Acuma o să trebuiască să muncească el și-n locul ei.

Gândeam: „Hm, de ce nu zic și ăilalți ceva? Și de ce se uită așa de ciudat la luminările culcate pe masă?

— Ce vă tot holbați atât la luminările alea? Luminări de nuntă! Parcă n-ați mai văzut!

— Îs mari... făcu unul din țărani, ferindu-se de ochii mei.

— Da, 's mari...

— Și-or fi și grele...

— Destul de grele.

N-au mai zis nimic.

Încercai să înghit puțină pâine, să beau o gură de vin. Nu mergea pe gât. Mă ridicai și plecai.

Afară era aproape noapte. Mă odihnisem, dar lumânările tot grele erau. Degeaba le treceam dintr-o mână într-alta. Și pân-acasă mai era cale... Drumul, pustiu și desfundat. Urechile

îmi țiuiău, când una, când cealaltă, semn că mă vorbea cineva de rău. Scosei briceagul, îl deschisei și-l lăsai să atârne la sold, în dreapta. Dar tare era istovitor să tot iscodești cu privirea în jur! Briceagul, atârnat de curea, îmi bătea pulpa la fiecare pas. Îl închisei și-l pusei la brâu. Tocmai în clipa aceea, un țăp, negru ca noaptea, sări din beznă la doi pași de mine, trecu drumul și se făcu nevăzut. Și cu toate că știam bine că-i un țăp ca toți țăpii, un țăp adevărat, pe care stăpân-său l-o fi căutând peste tot, îmi spusei cu glas tare:

— Ăsta-i dracu!

Dădui să-mi fac cruce. Dreapta era grea ca de plumb. Mă gândeam: „I-ucigă-l toaca³²! El mă-mpiedică să-mi fac semnul crucii! Și lumânările astea se lasă greu de nu mai știu cum să le țin!”

Vrui să-mi deschid din nou briceagul, dar n-am putut. Nu aveam putere în degete, încă un semn al Necuratului! Și era atât de neagră noaptea, că mă dureau ochii.

În cele din urmă, îmi pusei desaga jos și rezemai lumânările de-un copac de pe marginea drumului. Băgai atunci de seamă că apucasem pe-un drum greșit, alături de cu-ăl bun; copacii de pe margine păreau niște plopî tineri, drepti ca lumânările și-aproape tot atât de netezi ca și ele. Iar lumânări! O pădure de lumânări! Triste lumânări, stinse și negre.

— „Nu, făcui în gând s-a zis cu mine-n noaptea asta! N-am să mor zdrobit în vâltoare, ca un plutaș cumsecade; am să mor de frică, ca o babă!”

Izbutii, totuși, să deschid briceagul și să fac de trei ori semnul crucii. Luai din nou în spinare toată povara. Și iată-mă bălăcind în noroi, luând-o de-a dreptul peste câmp ca să ies la drum bun. Deodată, zării doi ochi privind spre mine. Simții că

³² Dracul, Satana

mi se oprește inima-n loc. Scăpai din mâini și desaga și lumânările. Urlai:

— Mamăăăă...

Îmi răspunse un be-e-e-e și ochii lucitori pieiră.

Târziu, noaptea, asudat, plin de noroi, ajunsei. Casa Sultanei era numai lumină, ardeau o mulțime de lumânări. Văzui de departe tinda deschisă și plină de lume.

„Asta-i, îmi zisei, a murit tușa! Acuma pricep eu de ce mi s-au arătat atâtea semne rele pe drum!”

Pe urmă nu mai pricepui nimic. Bătrâna era acolo, în picioare, în odaia cea mare, tot făcând și dregând câte ceva, cu ochii uscați, la rochia de mireasă a logodnicii mele, care sta întinsă pe cele două mese așternute cu fețe ca zăpada, gătită cu toate podoabele de nuntă, mai frumoasă ca totdeauna între lumânările astea cu flacăra tremurătoare care-i luminau chipul alb, uscat de urmele morții. Genele lungi și bălaie nu mai clipeau ca fluturașii. Ochii ei cinstiți și luminoși nu mi-era dat să-i mai văd vreodată. Cununa de lămâiță era pusă pe fruntea-i palidă, pe care nădăjduisem să așez, duminica viitoare, în fața altarului, sărutul sfânt. Părul, desfăcut și dat în două, curgea de-a lungul trupului rece, amestecându-se cu beteala de fire de aur, de nu mai știai care-i unul și care-i celălalt. În mâinile încrucișate pe piept ținea batista cu băncuța care se cere la „vamă”, ca să i se deschidă poarta pe lumea cealaltă. Pe deasupra, lințoliul.

Și eu, Spilca, rămăsei înmărmurit lângă ușă, privind la toate astea, ca toți ceilalți.

— Așa a fost scris, îmi zise mătușa; dealtfel, săracuța, știa. Se aștepta. Mai alaltăieri, pe când aduna singură la fân, pe

câmp, a venit el, pe neștiute, a târât-o în pădure și și-a bătut joc de ea. Micuța mamei, n-a putut să-ndure... Noaptea, nu știu cum a făcut, a topit gămăliile de la opt tocuri de chibrit și a băut otrava. A murit aseară, după vecernie, fără să vrea să bea lapte, ca să verse. Așa a fost scris... Cel puțin o să se odihnească lângă părinți. Poate-au chemat-o la ei... Morții nu vor să stea singuri...

Și, zicând astea, bătrâna luă lumânările de nuntă, le desfăcu din hârtie, le aprinse și le așeză la capul Sultanei, a cărei față se făcu și mai albă când cele două flăcări mari umplură odaia de strălucire. Apoi, îngenunchind, rosti cu glas limpede:

— Tatăl nostru carele ești în ceruri, făcă-se voia ta...

Toți țăranii făcură ca ea. Numai eu, singur, în picioare, fără să scot o vorbă, îmi priveam logodnica, scăldată în lumină.

*

De șase zile trăiam ca o fiară sălbatecă în codrul vecin cu conacul de pe moșia Bistrița-de-Jos, peste care domnea logofătul Costache, batjocoritorul Sultanei și al atâtor altora. Nu era chip să-l vezi. Nu știu dacă mâncam, dacă beam, dacă mă odihneam. Știu că hainele mi-erău zdrențe; mâini, picioare, față, toate însângerate de atâta umblat și alergat zi și noapte de la un drum la altul, prin desiș.

Codrul ăsta era destul de departe de locul nelegiurii. Logofătul nu se temea. Pe-aici se întorcea din drumurile lui la tăierile de pădure, totdeauna singur și călare, totdeauna înarmat cu pistoale. Eu, drept armă, n-aveam decât ura, sângele din mine care clocotea la dorul răzbunării. Cuțitul nu m-ar fi ajutat mare lucru. Pentru ca să-l fac să-mi pice în mâinile mele goale, aveam o frânghie, ca s-o întind între doi copaci.

A șasea seară era ajunul celei dintâi duminici din Brumărel, duminica hotărâtă pentru nuntă. În loc să fiu în

dârdora³³ celei mai îmbucurătoare zi din viață, stam într-un șanț, cu o frânghie în mână, cu urechea ciulită, fără suflet, fără Dumnezeu, fără nădejde. Erau clipe în care nu mai știam nici eu cine sânt. Un țipăt sau un fâlfâit de aripi al unei păsări de noapte îmi scotea mintea din toropeală. Atunci cel dintâi gând era *el*. Mi-l închipuiam cum se apropie în trap sau în galop. Frânghia întinsă în dreptul genunchilor calului îi curma goana. Calul se dădea peste cap. Dușmanul pica în mâinile mele. Săream pe el. Ce moarte crâncenă-i puneam la cale!

— Of, Dumnezeule! De vei fi fiind și de vezi nedreptatea, lasă-mă să beau paharul ăsta, să mă răcoresc! Apoi mă duc să-mi pun haină călugărească și-am să trăiesc numai cântându-ți ție osanale!

Astfel mă rugam în seara aceea și Dumnezeu îmi ascultă ruga.

Locul pe care mi-l alesesem era cel mai potrivit. Drumul, până s-o ia drept și fără povârniș, să-ngăduie călărețului să dea drumul calului, făcea, puțin mai sus, un cot iute, strâmt și greu de trecut, ros de o gărlă care-l tăia. Aici, călărețul era silit să descalece și să-și ducă calul de dârlogi vreo două sute de pași. Îmi făcusem socoteala ca tocmai în timpul ăsta să dau de el, să văd, să nu ucid cumva în întuneric vreun nevinovat, deși eram sigur că alt călăreț să bată locurile alea decât logofătul nu era.

Peste pădurea de stejar se lăsase un amurg înnourat; stăteam pitit în șanț, ascultând murmurul gărlei, când auzii un trap destul de iute frângându-se scurt. Călărețul sări la pământ. Calul strănută. Mă repezii, înnebunit de bucurie. Scurtând prin locuri grele, în câțiva pași căutai să mă apropii destul ca să zăresc statul mărunț al dușmanului meu, dar omul era acoperit cu totul de cal, pe care-l lăsa să meargă singur, el rămânând de

³³ Punct culminant (în desfășurarea unei acțiuni)

partea cealaltă. Din ce pătrundeam mai adânc în codru, întunericul se făcea mai des. Trebuia, cu orice chip, să-l văd încă de pe-acum. Dacă apuca să iasă din drumul ăsta închis, îmi scăpa. Ce să fac ca să-l întârzii? Cea mai mărunță nebăgare de seamă putea să mă coste viața.

„Dumnezeule, gândii, ăi fi tu ocrotitorul siluitorilor?”

Și repede rupsei o crăcuță uscată. Trosnitura opri în loc și om și cal. O clipă, rămaseră încremeniți, fără să clinească, apoi începură din nou să coboare. Nu aflasem nimic. Atunci, tot mergând pe urma lor, pe-aproape, trecui poteca prin spate. Dar întârzierea asta le îngădui să se depărteze. Îmi pierdui capul, dusei două degete la gură și scosei un fluier puternic. Un foc de pistol fu răspunsul. Apoi o înjurătură. Era glasul logofătului.

N-a fost pe lume om mai fericit decât mine în clipa aceea! Ca o fiară alergai în josul drumului și-l tăiai, legând frânghia de-un copac și întinzând de ea cu puteri înzecite de ură.

Clipele îmi păreau veșnicii, noaptea un iad. Și iată că în așteptarea asta neagră ca ura din mine, auzii dușmanul venind pe jos. Nu încălecasse, venea bâjbâind, pe pipăite, trăgând calul după sine, de frâu și, desigur, ai pistolul pregătit să tragă. Dumnezeule fără inimă, la asta nu mă gândisem!

O să dea de frânghie. S-a dus cu răzbunarea! Scosei frânghia și m-aruncau cu fața în jos în mijlocul drumului.

— Na, logofete! Descarcă-ți pistolul în capul meu, trimite-mă la Sultana mea! Dar de n-ai nimeri, vai de tine!

Cu urechea lipită de pământ, ascultai pasul măsurat al calului apropiindu-se, apoi începui să-l prind pe-al călărețului. Îmi acoperii fața cu brațul. Nu mai voiam să văd nimic. Nici nu mai suflam. Simțeam clipa osânditului, cu gâtul întins pe butuc, așteptând să cadă securea. Nu de moarte mi-era frică, mi-era frică să n-o ia logofătul la fugă.

Ajunse, se opri. Făcu un pas, doi pași... Îmi simțeam mâna apucată de mâna lui. Mă ridică parcă, zicând:

— Hei, mă! Ești mort, rănit sau ești beat?

Nu i-am răspuns, dar dintr-o săritură îi prinsei brațele și trupul, îl strânsei obraz lângă obraz, cu răsuflările amestecându-se, amândoi în genunchi. El strigă după ajutor, dar oasele-i trosniră, glasul i se stinse. Pieptul i se frânse-n două ca o scândură și căzu pe spate.

*

Mănăstirea Pantelimon de la muntele Atos: o cazarmă întărită în care sunt închiși șase sute de călugări. A fost zidită de împărăteasa Caterina a doua a Rusiei. În ziua târnosirii nu-i fu îngăduit împărătesei-ctitorite să pună piciorul pe pământul acela, unde nu calcă parte femeiască, oprită fiind până și la vite și păsări.

O cazarmă. Au tunuri pentru apărarea starețului, a sfetnicilor lui și a bogățiilor lor. Acolo stau ostași în antireu, cărora li se zice „frați”, dar care tremură de mai-marii lor ca orice ostaș. Care-i prost și crede, cum eram eu pe-atunci, taie lemne, prinde pește, stoarce untdelemn din măslina, lucrează via, îngrașă claponi, se roagă pentru el și pentru cei deștepți, care lorbăiesc despre ființa lui Dumnezeu, mănâncă de toate, beau de toate și-și descarcă bărbăția la Karea, unde sunt femei care știu să-și țină gura, sau între ei, ca între prieteni buni. Cei ce nu-s în stare să facă ce facăștia se canonesc în duhovnicească singurătate. Toți nădăjduiesc la iertarea Mântuitorului, care o împarte tuturor, pentru c-a fost răstignit.

Acolo m-am făcut eu haiduc!

MOVILĂ VĂTAFUL

— Movilă, vâtaful!

— Poruncă!

— Vorbește...

— Eu?...

— Da, tu... Faci parte și tu din sfetnicii mei. De ce te-ai făcut haiduc? Vorbește pentru tine, vorbește pentru tovarășii noștri, de care tu ești mai aproape decât mine și care sunt mai aproape de tine decât de mine. Povestea ta trebuie să semene cu a lor. Vorbește, Movilă...

Un murmur de mulțumire se auzi din rândurile haiducilor la acest semn de prețuire al căpitanului. Cu o mișcare a capului își dădură căciulile pe ceafă. Fețele li se înveseliră. Movilă, cam sfios, cam stângaci, se ridică, dar te mișca frumusețea lui, neaoș românească, fața lui tăbăcită, privirea dârză, sprâncenele stufoase, care-i ajungeau până la urechi, bărbia neastâmpărată, tremurând de forță. Îți plăcea, la vâtaful nostru, mai ales nasul lui foarte mare, care în clipe de primejdie se umfla și se ridica în vânt ca o trâmbiță. Râdea rar, pe sub mustața lui stufoasă. Fruntea îi era însemnată, între sprâncene, de o brazdă adâncă, care stăruia și-n somn și asta-i făcea pe haiduci să spună că Movilă visa fără-ncetare la putere și la răzbunare. Adevărate sau nu, spusele astea îl lăsau pe vâtaf nepăsător. La ce visa, la ce gândea nimeni nu se putea fâli că știe. Om de cuvânt măsurat,

stăruitor la nevoie, Movilă nu-și dădea părerea decât după ce era sigur că „nu vorbește în vânt”. Cât despre spovedanii, mai bine spăla rufele tuturor, cea mai silnică și urâcioasă treabă, care strica bucuria oricui.

De aceea toată lumea aștepta nerăbdătoare povestea lui.

POVESTEA LUI MOVILĂ VĂTAFUL

— Am ajuns haiduc fără să vreau.

La Stănești, aproape de Giurgiu, de unde sunt eu, eram moșneni. Taica moștenise de la părinți peste treizeci de pogoane. Aveam vite, vie, pomi roditori, pătulele erau pline de porumb, găini în curte berechet, nu lipsea nimic din ce se cere unei gospodării. Asta pentru că alde bunicu avusese norocul să fie vecin cu un boier cum rar întâlnești pe fața pământului. Pe boierul ăsta, dregător cu trecere mare, l-am apucat și eu către sfârșitul zilelor sale, când aveam vreo cincisprezece ani. Era bun și cu teamă de Dumnezeu. Cu toate că era de viță veche, scoborând dintr-un strămoș care luptase sub Mircea cel Bătrân, îi plăcea să intre în bordeiul cojanului, să stea de vorbă cu el, să-i vadă nevasta și copiii, din care boteza cu zecile în fiecare an.

Eu sunt fin de-al lui. Movilă era numele unui frate de-al său, mort de holeră. Mă iubea, dacă pot să mă-ncumet să zic așa, ca pe-un copil de-al lui, că semănăm și la chip și la fire cu frate-său. De Anul Nou, toți copiii, băieți și fete, fini sau nefini, ne duceam cu colindul, cu sorcova, să-i urăm un an bun. Ne primea pe toți, cu chipul lui frumos și plin de bunătate. Toată liota de copii săream pe el și-l sorcoveam, strigând ca niște cotei flămânzi:

*Sorcova, morcova,
să trăiești, să-mbătrânești,
ca un măr, ca un păr,
ca un fir de trandafir,
la anu' și la mulți ani!*

În toată zarva asta, în pridvorul mare murdărit de opincuțele noastre pline de zăpadă, se ținea drept ca un stejar, ridica brațele către cer, se ferea, glumind, de potopul de urări și striga la rândul lui:

— Și eu, copii, vă urez sănătate, belșug și viață lungă. Apoi își chema chelarul: Fă bunătate și umple traistele micuților ăstora cu nuci, cu moșmoane³⁴ și cu covrigi!

După aceea se așeza pe divan și noi ne perindam unul câte unul prin fața lui; ne mângâia și ne puneă în mânuțele noastre înghețate câte un galben de aur, darul lui de Anul Nou.

În vremurile acelea un galben nu era chiar lucru rar în casele de cojan. Dar pe ăsta fiecare îl păstra ca pe moaște.

Am văzut inima lui milostivă luând seama la traiul de fiecare zi al țăranului. Nu putea suferi omul care bea din patimă, dar știa să ierte multe. Dacă se întâmpla ca vreun locuitor să sărăcească de tot, o chema pe nenorocita de nevastă, îi dădea un petec bun de pe pământurile lui, câteva vite și unelte, să-și înjghebeze o altă gospodărie. Cu cârciumarii ducea război fără milă. Datoriile pe care le făceau oamenii la cârciumar le ștergea cu de la sine putere. Și dacă vreunul din hrăpăreții ăștia se-ntrecea cu gluma în cămătărie, trimitea mumbașiru³⁵ de-l bătea la tălpi cu topuzul³⁶.

³⁴ Fruct comestibil al moșmonului, varietate de prune

³⁵ (În evul mediu, în Țară Românească și în Moldova) Slujbaș însărcinat cu încasări și cu execuții fiscale

³⁶ Măciucă scurtă

Cu puțin înainte de a muri, acest boier mare a venit la noi în casă – pentru cea din urmă oară. Se împlinea un an de la nașterea celui de al șaisprezecelea copil, toți sănătoși. Era finul lui și, după obicei, tata îl vesti că „i se va tăia moțu”, cinste care se cuvenea nașului. Îl vestirăm din datorie, dar nu ne gândeam că va veni, știind cât de multe treburi avea. Mare ne-a fost însă bucuria când un vătășel sosi în goana calului să ne spună că boierul vrea să taie moțul finului.

Sărbătoarea fu de două ori mai mare. Maică-mea, ajutată de patru dintre fete, se apucă de pregătit bucate și de împodobit casa. Norocosul prichindel fu spălat, pieptănat, îmbrăcat ca o păpușă și îi șterserăm nasul într-una până în clipa venirii nașului. Acesta sosi încărcat de daruri. Fu primit ca un vodă. Tata îi înșiră în față pe cele șase fete și pe cei zece băieți, din care cel mai mare avea douăzeci de ani, cel mai mic fiind în brațele maică-sii. Două surori și doi frați erau gemeni. Din șaisprezece, doisprezece erau finii boierului.

La masă mama era atât de fericită, încât spunea, bâlbâindu-se, fel de fel de năzbâtii, ba chiar calcă pe caftanul boierului și îi răsturnă paharul. Omul rosti atunci cuvintele astea, care mi-au rămas în minte:

— Să nu-ți pierzi niciodată cumpătul în fața unui muritor, oricine-ar fi el. Boier sau opincar, suntem toți una pe lumea cealaltă. Pe pământ nu-i mai bun unul decât celălalt. Și dacă „Stan” ține buzduganul domnesc și „Bran” se-ncovoaie sub jug, asta nu-i din vrerea lui Dumnezeu, ci-i din vrerea omului; omul, care-i nedrept și crud și lacom. Împotriva unui asemenea om noi trebuie, chiar și cu prețul vieții, să ne răsculăm și să-l zdrobim, pentru că răutatea nu e de la Dumnezeu.

Despre cuvintele astea aveam să-mi amintesc nu mai târziu decât în luna de după moartea acestui boier. Fecioru-său, singurul moștenitor, veni din străinătăți să-și ia averea în stăpânire. El fu omul nedrept, crud și lacom despre care vorbise

bietul bătrân.

*

Când trecu prima dată prin sate, noi nu știam cu cine vom avea de-a face; îl primirăm cu toată cinstea cuvenită moștenitorului unui părinte pe care-l plângea toată lumea. Trecu în trăsură, disprețuitor, ne ținu departe, nici măcar nu vorbi cu bătrânii, ce să mai spun că de întins mâna, cum făcea tatăl său, nici nu fu vorba. Era însoțit de un isprăvnicel și tot ce făcu fu să ceară deslușiri despre avutul fiecărui locuitor și să-și însemne totul într-un catastif mic. Drept urmare, se îndoii haraciul în aur pe care-l plătea fiecare casă pașei de la Rusciuc.

Haraciul ăsta ajunsese o datină; îl știam și-l plăteam din tată-n fiu. Boierul ăl bătrân aduna partea noastră, mai puneă de la el încă pe-atât și trimitea totul despotului de peste Dunăre, ca să ne dea pace. În felul ăsta noi fuseserăm feriți de toate încălcările și prădăciunile care pustiau alte ținuturi dunărene ce nu-și plăteau îndatoririle față de atotputernicul tiran.

Era știut că nici un boier nu plătea haraci, nici sultanului, nici vistieriei lui vodă și nici vreun alt fel de bir nu plătea. Era știut că-s scutiți de orice dajdie. Dar de vreme ce bogatul nostru ocrotitor luase, din voia lui, asupra sa jumătate din haraci, țăranii primiseră această milostivire ca un lucru drept și de la sine înțeles, pentru că cinstit vorbind, de ce unul care are treizeci de pogoane de pământ trebuie să plătească toate birurile și unul care are treizeci de mii, să n-aibă de dat nici măcar un gologan la toate haznalele astea, mari și mici? Așa gândea un om înțelept cum fusese bătrânul boier; și din pricina asta viața fericită a părinților noștri o împărtășiseră până și cei mai nevoiași dintre locuitori, până și țăganii robi care munciau pământurile boierilor. Chiar și cu amărății ăștia cumpărați și vânduți ca niște vite se purta omeneste. Boierul pedepsea aspru pe cine-ar fi trecut peste marginile puterii lui; veghea singur ca hrana lor să fie bună și destulă; când erau bolnavi, le credea. Și

asta îmi aduce aminte de o întâmplare înduioșătoare.

Într-o vreme bântuia o molimă. Ducându-mă, într-o dimineață, la conac să iau împrumut o grapă mare, ajunsei acolo tocmai la vremea când boierul cerceta starea robilor. Firește, fiind molimă, mulți țigani spuneau că-s bolnavi. Ca să-i poată prinde, logofătul scornise un clenci cu care nu dădea greș niciodată: le dădea de băut rachiu, știind că „țiganul doar dacă-i mort nu bea”. Bolnavii mincinoși cădeau în capcană, beau și erau trimiși la muncă. Dar în fața boierului logofătul n-a cutezat să „facă proba”. Un țigan, prăpădit de boală, se perpelea în soare și se văita cu capul în mâini. Când ajunse boierul în dreptul lui, i se aruncă la picioare și boierul îl întrebă:

— Ce-i cu tine?

— Sunt bolnav, stăpâne!

— Nu-i bolnav, se face, zise logofătul.

— Mă fac? Strigă bolnavul; ascultă, dă rachiu să beau și-ai să vezi că n-am să beau!...

Vorba lui deschisă îl mișcă pe boier.

— Vrei să te slobozesc? Îl întrebă pe țigan.

— Să mă slobozești? Făcu țiganul speriat. Mă gonești stăpâne? Și un' să mă duc? Să sar din lac în puț?

Depărtându-se, boierul dădu din cap și spuse ca pentru sine:

— Vai de capul nostru! Dai drumul la o vită, se descurcă; o făptură omenească cată să se vândă din nou!

Iată omul căruia aveau să-i mulțumească buna lor stare zece sate și poate chiar tot ținutul, într-o vreme de grele suferințe pentru țară. Boierul ăsta a fost unul dintre cei de pe

urmă care să cinstească numele de român. Își iubea neamul, trăia în sânul lui, se-mpărtășea din bucuriile și necazurile lui.

Moștenitorul n-a călcat pe urmele lui taică-său. Ne socotea prea fericiți. Cu toate că era bogat de putea mânca aur cu lingura mare, lăcomia lui n-avea margini. Străin de inimă și străin și de limbă (vorbea românește anevoie), ros de viața destrăbălată pe care o dusesese în Apus, el apucă pe urmele celor – români sau venetici – pentru care țăranul era doar o vită de povară, o vacă de muls.

La tulburarea iscată de îndoirea haraciului, bătrânii ținutului se adunară în casa preotului din Stănești. Eram și eu pe-acolo, tânăr încă, nici mustața nu-mi dăduse și-i văd, parc-ar fi ieri, cu fețele lor îngândurate și chicile albe căzându-le pe umeri. Ne-au spus îndată că s-a dus cu vremurile de pace și de fericire:

— Vindeți-vă vitele! Nu mai arați și semănați decât atât cât vă trebuie pentru voi. Faceți-vă care mari cu coviltir, cum făceau bătrânii noștri și țineți-le gata să înjuțați la ele câte patru boi voinici, să vă-ncărcați copiii, nevasta și lucrurile mai de preț. Voi,ăștia tinerii, o să luați calea muntelui. Cei ce vor rămâne vor cădea în robie. Noi, bătrânii, ne-om duce unde nu este durere, nici întristare... Facă-se voia Domnului...

Se făcu voia Domnului: proprietarul cel tânăr dădu moșia în arendă unui grec, care ajunsese pacostea ținutului. În mai puțin de un an, toți dregătorii mai mărunți, oameni de prin partea locului, fură schimbați cu un stol de fanarioți, mai lacomi de sânge decât ploșnițele în casă pustie. Fu ca o ploaie de lăcuste pe câmpul cu rod. Mutre plumburii, lihnite, cu ochii însângerați răsăreau în fiecare zi pe la porțile oamenilor, bolboroseau o românească neînțeleasă, speriau femeile și copiii.

Veneau totdeauna cu lefegii³⁷ armați, totdeauna cu firman³⁸ domnesc. Cloncanii³⁹ ăștia hămesiți străbăteau satele și cereau fel de fel de biruri: ialoviță⁴⁰ și goștină⁴¹, vinărit și țuicărit, grânărit și câte și mai câte. Apoi iar, pe rând, pomet, desetină⁴², bir pe pescuit, pe vânat, pe viermi de mătase, pe lână, cereau stupăritul, cereau taxe pe moara de ulei, pe ferestre și uși, pe hornuri...

Piereau vitele ziua-n amiaza mare. Începură să vină potere – chipurile, să prindă hoții. Trebuiau găzduiți și hrăniți poterașii. Fiarele astea necinstiră pe cele mai frumoase dintre fetele noastre. Am trimis jalbă la Divan. Jăluitorilor li s-au sfărâmat oasele cu topuzul.

Atunci de-abia am aflat noi că grozăvia care începuse să se dezlănțuie în ținutul nostru era de mult stăpână pe toată Țara Românească, fie că era cârmuită de greci sau de români. Dacă n-o aflasem mai devreme, a fost din cauza străduințelor, grijii și obrazului răposatului boier. Fiu-său, ajuns și el sfetnic al Divanului, negustorea cu sângele și sudoarea neamului, vindea dregătoriile la mezat și lăsa frâu liber cumpărătorului să-și scoată banii cum poate. Ba mai mult, cu știrea lui, arendașul băga plugurile pe pământul nostru, păsându-i prea puțin de pietrele de hotar și de hrisoavele noastre. Știa el că la jalbele pe care le-om trimite la Divan părtașul lui va răspunde cu topuzul.

După trei ani nu mai cunoșteai ținutul nostru. Grozăvenia asta, numai ea, făcuse mai mare prăpăd decât molimele, seceta, focul și viiturile mari, toate la un loc. Locuitorii tăiaseră și arseseră toți pomii roditori. Păsările cântătoare și berzele nu se

³⁷ Nume dat mercenarilor din țările române în evul mediu

³⁸ Ordin emis de sultan (prin care erau numiți sau maziliți guvernatorii și domnitorii depinzând de Imperiul Otoman)

³⁹ Epitet depreciativ dat în trecut unor oameni de vază, unor funcționari superiori, unor fruntași politici

⁴⁰ bir plătit în vaci

⁴¹ Contribuție din trecut, introdusă pentru prima oară în Muntenia de Petru Cercel (1583-85), și care era plătită la început pentru oile ce pășteau pe iamașurile și terenurile necultivate ale statului. Mai târziu (sec. XVII) s-a plătit și pentru porci

⁴² În sec. XV-XVIII, în Moldova) Impozit de zece la sută din produse, mai ales din recolta de la stupii de albine

mai arătau. Nu se mai auzea bâzâitul albinelor. Nu mai vedeai paturile mari și albe acoperite cu mii de viermi de mătase rozând la frunze de dud. Nici cirezi de vaci întorcându-se seara de la pășunat. Nici nunți pline de veselie, ținând câte o săptămână întreagă, nici botezuri unde până și trecătorii erau poftiți să mănânce curcan fript și să bea vin; nici pomeni nu mai vedeai! Neuitatele nopți de toamnă din copilăria noastră, petrecute cocând pe jăratec păpușoi de lapte și ascultând greierii, semănau acum cu un priveghi. Țăranul și cel mai cumpătat, dacă-și vedea pământul pierdut, familia necinstită, cădea la băutură, își pierdea timpul în puzderia de cârciumi, răsărite ca ciupercile după ploaie. Topuzul, altădată sortit negustorilor necinstiți și cămătarilor, zdrobea toată săptămână oasele datornicilor care nu mai erau în stare să plătească, lăsându-i în cârji tot restul vieții. Pe alții îi spânzurau de picioare, cu capul în jos și-i afumau cu ardei roșu aruncat pe jăratec. Li se puneau ouă răscoapte la subsuoară. Le strângeau în clește vârful degetelor, le înfigeau țepușe sub unghii.

Rămăsesem în casă înjumătățiți. Cum noi eram socotiți mai cu stare, urgia pagânilor se năpustise asupra noastră cu sălbăticia năvălitorilor. Taica muri bătut cu topuzul și înăbușit cu fum de ardei. Cei trei frați mai mari fură uciși pe când încercau să-l scape. Două surori pieriră într-o bună zi fără urmă. Alte două, răpite și silnicite, s-au întors acasă după șase luni, bolnave de oftică și căzând la pat nu s-au mai sculat niciodată. Cel mai mic s-a înecat dintr-o nenorocire. Și-așa, la douăzeci de ani, ajunsei cap de familie, cu cinci frați, două surori și o mamă care nu se oprea din plâns nici zi, nici noapte.

Și-acum ne-ajunse cea mai mare dintre toate nenorocirile care pot lovi pe un român, nenorocire pe care bieții oameni o așteptau de altminteri și care ne lovi din pricina neplății haraciului către pașa de la Rusciuc: hoardele turcești, slobozite de tiran, năvăliseră în țară.

Știți că țăranul nostru aduce mult cu câinele. Lovituri de

picioar, zile întregi fără mâncare, astea nu-l fac să-și piardă nădejdea dacă-i lași colțul lui, vatra lui. Vatra asta poate să fie rece, pustie; casa fără ferestre, curtea fără zaplaz, ursita fără-ndurare, el stă, dă târcoale-n jur, mai cârpește pe ici, pe colo, se frământă, nădăjduiește. E culcușul lui. Dar din ziua în care ursita îl silește să-și lase culcușul ăsta și să plece-n lume – fie chiar o lume de-un neam cu el – din ziua aceea s-a dus cu credința în dumnezeul strămoșilor lui.

Într-o dimineață tristă de Prier, fără câmpii întinse arate și fără zvonul ciocârliei, un om cu capul gol, în zdrențe, năvăli în goana calului în sat strigând lumii:

— Oameni buni! Fugiți! Fugiți repede! Vin turcii! Din zori trec Dunărea la Zimnicea și vin înapoi! În drumul lor adună tot ce-a mai rămas, ucid bărbații, necinstesc femeile, ard casele! Dați vestea mai departe și fugiți! Eu mă-ntorc la mine-n sat. Amar de cei ce nu se vor băjeni⁴³ până-n seară!

Deznădejdea țăranilor n-ar fi fost mai cruntă de le-ar fi spus că vine Dunărea mare să-i înece cu valuri cât casa. Femeile alergară după copii, bărbații ridicară pumnii la cer:

— Doamne-Dumnezeule! Cu ce-am păcătuit să ne lovești așa!

Clopotele de la biserică începură a suna într-una: dangăt trist de înmormântare, amestecat cu bocetele femeilor, cu blestemele bărbaților, cu plânsetele copiilor, cu lătratul câinilor înnebuniți de nebunia stăpânilor. Se tăiau purceii și păsările ca să se facă de-ale gurii pentru drum. În ceaune mari se fierbea mămăligă pentru bejenie, aproape fără sare, să țină la sete, pe Dumnezeu știe ce drumuri fără apă. Tot mestecând-o, femeile lăsară să pice în ea destule lacrimi sărate.

Din multe case lipsea bărbatul sau era schilod. Trebui să le

⁴³ A pleca în băjenie, a pribegi

venim în ajutor, să punem mâna la-ncărcat. Cei mai fericiți în această nenorocire fură cei ce n-aveau nimic de încărcat, nici car, nici vite. Își luau desaga și bâta și porneau.

Satul arăta cum nu-l mai văzuse nimeni de-o seamă cu noi. Toate casele se goleau ca de foc, dar nu ardea nici una. Nevestelor nu le venea să lase nimic din lucrușoarele pe care cu atâta trudă le adunaseră și îmbulzeau carele peste măsură. Bărbații aruncau ce li se părea de prisos. Izbucneau certuri. Se mai lăsa și cu câte o femeie păruită. Preotul alerga din casă în casă, îmbărbăta pe cei slabi, domolea pe cei apucați, îmboldea pe întârziați. Bătrân și încărcat de multe nenorociri, fusese totdeauna om cu inimă; în ziua asta chiar că părea trimisul lui Dumnezeu. Cu capul gol, cu părul alb împletit în coadă și strâns la ceafă într-un concii, cu poalele antereului prinse brâu, cu fața luminată de focul credinței, străbătea satul ca un tânăr și în fiecare ogradă striga:

— Primiți ce ne trimite cerul! Suntem în săptămână patimilor: amintiți-vă de patimile Mântuitorului! Eu le primesc împreună cu voi... Nu vă părăsesc... Voi fi în capul băjenarilor pe calea Golgotei noastre.

Și fu.

Către amiază alaiul se urni din loc. În frunte, carul cu preotul, ca o biserică pe roate. De coviltirul lui era agățată crucea care șaiszeci de ani stătuse în odaia părintelui. Acesta, îmbrăcat în odăjdii, cu cădelnița într-o mână și în cealaltă cu crucea împodobită cu pietre scumpe, a bisericii, dădu semnul plecării, mergând în fața boilor lui, voinici și bălani. Feciorul său, singurul copil, care venind pe lume costase viața maică-si, preoteasa, ducea boii cu o funie legată de coarne.

După carul acesta bisericesc, urma gloata băjenarilor pedestrași, cu desaga la spinare și toiagul în mână; apoi căruțele caselor al căror bărbat era schilod, apoi văduvele și orfanii. Și după aceea cei mai puțin încercați, care aveau fiecare un bărbat

zdravăn sau chiar mai mulți între ei.

Toate carele erau încărcate să se rupă și acoperite cu coviltir. În afară de ce era al lui fiecare primise câte ceva de pe la vreun vecin mai amărât, care trebuia să meargă pe jos: velințe, veșminte, lăzi, saci cu mălai. Pe la oblâncurile carelor se vedeau atârând știuleți de porumb uscat, pentru câini, când n-or mai avea nimic altceva să le-arunce. Sărmanele ființe credincioase omului – spre deosebire de pisici, care nu presimțiseră nimic și rămăseseră în casele pustii – prinseseră repede frică, ghiciseră prăpădul și porniseră o dată cu stăpânii. Acuma, feriți, sub car, între roți, parcă dându-și seama de nenorocire, mergeau triști cu capul plecat, cu coada între picioare, cu urechile pleoștite, asurziți de scârțitul osiilor neunse, cu toată dihonita⁴⁴ cu unsoare ce se bălăbănea batjocoritoare în crucea carelor.

Țipetele copiilor, suspinele femeilor, înjurăturile bărbaților care mergeau pe jos și adunau ce mai cădea de prin căruțe, asta era tot ce mai rămăsese din viața unui sat dintre cele mai înfloritoare altădată din ținutul nostru – viață de țigani astăzi, rătăcind cu șatra pe drumuri fără țintă. Și toate astea, din vina unui singur om, a unui boier, a unui român ce se trăgea dintr-un strămoș vestit. Îmi aduc aminte de vorbele rostite la masa noastră de mărinimosul tată al acestui fiu neomenos: „împotriva omului nedrept, crud și lacom, trebuie să te scoli și să-l zdrobești... Mișelia nu-i de la Dumnezeu...”

Eu hotărâsem ce-aveam de făcut, dar mă dusei totuși să cer sfatul celui ce se pusese în fruntea băjenarilor, bătrânul preot, căruia îi pomenii și de vorbele rostite de boierul răposat.

Umblam de vreo șase ceasuri și ne aflam la întâiul popas mai lung, pe înălțimile de la Călugăreni, de pe care se vedea Dunărea. Noaptea cădea grea, mohorâtă, ca soarta noastră.

⁴⁴ butoiuș de păcură atârnat de căruță, păcorniță

Fiecare car își avea o făclie aprinsă... Fiecare suflet își căta un reazim... Câinii înșiși cerșeau o privire mai blajină... O femeie și-l gonea pe al ei lovindu-l cu piciorul. Sărmanul se depărta puțin în noapte, se oprea, privea umilit, nu pricepea nimic. Preotul văzu ce se petrece și se întrista, ca și mine:

— De ce-l alungi, fata mea?

— Pentru că n-am ce să-i dau sa mănânce, nici măcar un știulete de porumb!

— Dar el nu-ți cere de mâncare... El vrea doar să vină după tine... Ai tu inimă să nu-i lași mângâierea asta?

La vorbele părintelui femeia izbucni în lacrimi. Îl luai pe preot deoparte și-i mărturisii hotărârea mea de a pleca în haiducie:

— Mă duc să-l răzbun pe tata, pe frați, pe surori... Și pe încă alți... mulți...

— Și cine fi-vor cei pedepsiți?

— Toți! Ce-or fi: români, greci, turci, toți cei ce sunt nedrepti, cruzi și lacomi.

Bătrânul nu-mi răspunse. Sta drept în noaptea neagră, ochii îi erau pironiți la Dunăre, către sat, către biserică, în timp ce barba lui mare flutura în vânt. Își întoarse încet capul către luminile tremurătoare ale făcliilor agățate de căruțe și rămase pe gânduri. În clipa aceasta se iviră trei flăcări în zări, slabe la început, apoi din ce în ce mai întinse. Îl atinsei pe umăr:

— Privește, părinte: ard Putineiu și Stănești!

Tresări ca trezit din somn și privi pârjolul în zarva bocetelor care porneau din toate carele. Atunci, punându-mi amândouă mâinile pe umeri, preotul îmi zise cu glas înăbușit:

— Du-te, fiul meu, du-te-n haiducie! Și pedepsește-i pe mișei! Cu-adevărat: mișelia nu-i de la Dumnezeu.

*

După ce mi i-am dus pe-ai mei la loc sigur, luai drumul codrilor. Dar, în cincisprezece ani de haiducie, sub porunca lui Cosma, n-am pedepsit decât mișei mărunți. Cei mari stau încă pe picioarele lor.

Și, Doamne, nu vreau să mor până n-oi tăia și eu ciozvârta mea din ei!

.....

Toți haiducii se ridicară:

— Trăiască Movilă! Să-ți ajute Dumnezeu să-i dobori! Și de n-o vrea Dumnezeu, te-om ajuta noi!

IEREMIA, FIUL CODRULUI

În tăcerea tuturor, Floarea Codrilor mă măsură cu neliniște în ochi, dar cu duioșie:

— Ieremie, fiu al codrului! Fiu al lui Cosma și fiul meu: între haiduci, nașterea nu dă nici un drept de-ntâietate, nici hatâr⁴⁵, decât acela de a fi în rândul întâi la luptă. De aceea tu n-ai să faci aici pe beizadeaua. Dacă te număr printre sfetnicii mei cu toată vârsta ta fragedă, e numai pentru priceperea și curajul tău. Pe sângele tău ne vom bizui noi în ceasurile de slăbiciune prin care vom avea de trecut. Cine ești, știm cu toții. Spune-ne ce gândești, ce crezi.

Mă ridicai: puțin cam mândru de cele ce mi se puneau în seamă, puțin cam țănoș de cele ce nu mi se îngăduiau, foarte incantat de ceea ce eram.

Drept e că beizadea⁴⁶ nu eram, dar aveam ce-aș fi avut nevoie ca să fiu. Și cu neamul mare e la fel: Cosma fusese sultan din cap până-n picioare. Trei lucruri îl născuseră pe Cosma și aste trei i-au născut și pe sultanii din toate vremurile, anume: firea semeață, haremul și nepăsarea. Din așa unul mă trăgeam și eu. Începui deci să povestesc.

⁴⁵ Plăcere, poftă, plac

⁴⁶ Fiu de domn, principe

POVESTEA LUI IEREMIA

— Spuneți că știți cine sânt. Nu știți nimic. Sunt haiduc născut iar nu făcut. Mama mi-i codrul. Viața: libertatea. Copilaș de doi ani, m-a găsit Cosma pe-o cărare neumblată. Nu plângeam, eram doar uimit. Cosma m-a pus în desagă și m-a hrănit cu zeamă de carne și cu vin. La șase ani înotam ca un pește, la unsprezece am tras pentru prima oară cu flinta (și m-a durut rău falca), la doisprezece am înfruntat potera și-am căzut prins.

Cei doi ani de cumplită robie au fost ucenicia vieții. Da: un rob la curtea arhontelui Samurakis, învățai să cunosc lumea. Și ce gândeam pe vremea aceea, ce gândesc și astăzi, zău, n-o să vă facă multă plăcere.

Mai întâi de toate, dragostea mea de libertate, de a fi de capul meu, mă poate duce la nerecunoștința. Nu vreau să datorez ceva cuiva, orice-ar fi, oricui ar fi. Mi-a fost dată viața fără să fiu întrebant. Și dacă cei ce mi-au dat zile s-au putut bucura de toate bucuriile mele, n-au putut să-ndure nici cea mai mică din suferințele mele. Când am fost rănit, Cosma m-a lăsat și a fugit. Puteau să mă ucidă, el ar fi trăit mai departe. A și trăit, în timp ce eu, la arhonte, muream cu zile. Robia mea, mai rea ca moartea, nu l-a împiedicat nici să mănânce cât patru, nici să gonească după femei ca un cotoi.

Același lucru cu maică-mea; întâmplările vieții o aduseseră în casa care pentru fiul ei era iadul pe pământ, dar ea trăia acolo ca o crăiasă. Și erau, totuși, părinții mei. Eram fiul lor. De ce al lor și nu al oricăror altor oameni de pe pământ? Pentru că le-ar fi plăcut să mă știe mai bine în libertate decât în robie? Dar care-i ființa omenească care să-și poată zice om și să nu vrea să-și știe semenul său sănătos în loc de bolnav sau întreg la trup în

loc de schilod? Cred, după capul meu, că e cea mai mică virtute a unui om și cu asta basta, pentru că despre celelalte, ăla căruia i se taie capul, numai ăla simte.

Atunci, de ce se face atâta gălăgie când e vorba de rubedenii? Eu nu văd să fie între părinți și copil legătura care-i între cap și trup. Iar celelalte nu sunt decât înșelătorie. Nu mă sinchiesc de ele. Nu-mi place să fiu păcălit, cum sunt păcăliți copiii înfiați.

Asta, despre rubedenii.

Tot atât de puțin milostiv sunt și cu poporul pe care vreți să-l liberați sau să-l răzbunați. Și în treaba asta inima mea nu simte nici un fel de avânt. Nu este nici o legătură între mine și turma omenească ce behăia la curtea arhontelui Samurakis.

Sunt haiduc pentru mine, nu pentru semenii mei. De altminteri, mă și întreb: cum să te poți face haiduc pentru semenul tău? O vorbă românească zice: Omului poți să-i iei cu sila, da' să-i dai cu sila nu poți. Și mai e o vorbă: Popa nu toacă de două ori pentru o babă surdă.

Faceți voi cum n-a făcut popa: tocați pentru surzi cât v-o plăcea. Și dacă vă trage inima, tocmiți-vă haiduci cu ziua la vreun rumân care are doar atâta putere cât să se scarpine când îl mănâncă-n cap. Voi poate ați fi apostoli. Eu, unul, n-am nici o poftă să fiu.

Dar am să vă dovedesc, totuși, că am avut și eu dorința s-ajut omul căzut.

*

Când văzui că se scurge un an și Cosma nu dă semne de viață, că nu face nimic să mă scoată din robia arhontelui, îmi intră în cap un gând smintit: să semăn răzmeriță între robi, să-i

ridic, să năvălim peste paznici în timpul nopții, să dăm foc la casă și să fugim cu toții în codru!

Îmi ziceam: oamenii ăștia, ca și cea din urmă vită de povară, fără doar și poate că vor mai bine libertatea decât robia. Sunt mișei, e știut, dar dacă vine unul în fruntea lor și-i îndeamnă, or să meargă. Eu am să fiu capul lor.

Of, ce vis frumos! Vedeam straja pusă pe fugă, palatul numai ziduri fumegânde, pe arhonte la picioarele mele, rugându-se să-i las viața. Toată țara în picioare în fața isprăvii ășteia fără pereche. Cosma, uluit, umilit. Eu, haiduc vestit, la paisprezece ani!

Știam că era în joc viața mea, dar viața asta de rob la o curte cu ziduri înalte nu-mi ținea de cald. Zi și noapte am rumegat în gând isprava, care ajunsese ținta vieții mele. În cele din urmă, după o săptămână de frământare, mă hotărâi să deschid vorba despre ea cu doi oameni aleși pe sprinceană. Erau două slugi de la grajd, băieți dezghețați, nu prea slugarnici, răzvrățiți ca și mine. Puneau oarecare preț pe ei. Fuseseră singurii care-mi plânseseră soarta când căzusem prins și ascultau cu lăcomie poveștile mele despre haiduci. Credeam că-i cunosc.

De cum pricepură despre ce era vorba, se făcură sărmanii, albi ca varul, fețele li se lungiră, își fereau ochii înspăimântați de ai mei; cel mai îndârjit dintre ei cuteză să-mi spună:

— E primejdie mare... vom fi aflați și spânzurați. Tu nu-i cunoști pe oamenii de-aici. Toată lumea se roagă pentru sănătatea stăpânului care le dă de mâncare, care are grijă de toți. Nu poți porni la vreo ispravă cu oameni care zic: rău cu rău, da' mai rău făr' de rău. Și asta în fiecare zi.

Minte de robi născuți... Căzu cerul pe mine. Mă închisei în bordei și mă lăsai cuprins de deznădejde.

A doua zi pe la prânz mă chemă arhonteale să-mi spună că ştie despre încercarea mea de răzvrătire. Închipuiţi-vă cât de uluit eram. Zise:

— Sărman copil! Te plâng, dar n-am ce-ţi face!

Îngăduinţa asta boierească, mila asta îmi înverşunară scârba mea faţă de scursoarea omenească. Îi răspunsei:

— Da, am vrut să te bag în lanţuri şi să te târăsc în faţa lui Cosma, dar asta n-o poţi face decât cu oameni liberi, nu cu robi!

Şi, înfuriat de liniştea lui, smulsei două pistoale din peretele odăii în care ne aflam şi mă aruncai la fereastră, să trag în gloata de nesimţiţi adunaţi în curte. Arhonteale mă opri, zâmbind:

— Ce vrei să faci? Să-i sperii? N-ai nevoie de pistoale. Priveşte!

Privii. Îşi luă fesul brodat tot cu aur, puse în el o bucată de cristal şi-l aruncă în furnicarul de robi. Când căzu fesul în mijlocul curţii, parcă-ar fi căzut o ghiulea: toţi îşi acoperiră faţa cu mâinile şi o luară la fugă care-ncotro. Strigau:

— Feriţi! S-a mâniat stăpânul.

— Vezi? Îmi zise arhonteale, dosit după perdele. Nici măcar cu robi nu porneai la război împotriva mea, porneai cu nişte vite! Şi chiar vite sânt. În hrisovul meu de stăpânire scrie: patruzeci de mii de pogoane de pământ, două mii de capete de cornute, patru sute de robi. Cam tot aia-i. Iată de ce ziceam adineaori că te plâng: cel ce se pune în fruntea unei turme de vite furioase nu-i o căpetenie, e văcar. Or, tu eşti haiduc, iar haiducii-s viteji. Dracu să-i ia pe toţi, nu mi-s dragi, dar nu pot să nu pun preţ pe ei şi să nu mă tem. Cum crezi tu că m-aş teme de oameni care se sperie de fesul meu? Zău, mă mir de prostia ta. Dacă n-aş avea pentru tine preţuirea pe care o am pentru

fiecare viteaz care știe să înfrunte moartea, te-aș da pradă fiarelor ăstora. Te-ar sfâșia într-o clipită. Află asta de la un zbir: nu le cere robilor să se bată pentru un vis! Cere-le să moară de frică și mor toți. Asta face toată puterea sultanului și a lui vodă și a arhontelui Samurakis. Hai, du-te în bordeiul tău și așteaptă-ți ceasul vitejește. O să vină el...

Plecai, umilit și-mi așteptai ceasul. A venit, după cum știți, dar din voința vitejilor.

De atunci m-am lecuit de visul care leagă soarta oamenilor liberi de a robilor. Nu suntem făcuți toți dintr-un aluat. Cel ce îndură mai ușor jugul decât pierderea libertății rămână la jug: eu, unul, n-am să mă duc să-l scot. Libertatea trebuie apărată și eu urăsc și disprețuiesc la fel și pe asupritor și pe cel ce se teme să-și apere libertatea. Nu-s haiduc decât pentru haiduci!...

UN HAIDUC

— Ba eu, m-am făcut haiduc ca să-i apăr pe robii!

Vorba asta neașteptată venită din rândul tovarășilor noștri făcu să se îndrepte toate privirile într-acolo. Un om se ridică în picioare:

UN HAIDUC

Era cel mai vârstnic dintre toți, putea să ne fie staroste, dar nimeni n-ar fi zis, pentru că chica lui bogată, de un negru ce sclipea în albastru, n-avea decât puține fire cărunte. Strivea sâmburi de măslină cu dinții. Mergea drept, de se cutremura pământul. Trecutul lui era trecutul unui om neînvins.

Era mirare în ochii care-l priveau și el răspunse astfel:

RĂSPUNSUL UNUI HAIDUC

Aș vrea să răspund acestui flăcău atât de mândru de neamul lui și care nu vrea să apere decât libertatea haiducilor.

Sărmanii robi! Le plâng ursita. Nu-și vor găsi așadar sprijin nici măcar la apărătorii tuturor obijduiților? Și când te gândești că ei se roagă lui Dumnezeu pentru toată lumea: pentru stăpânii lor care-i zdrobesc, pentru haiducii care-i batjocoresc. Atunci pesemne că-i adevărat că numai inima robului știe ce-i mila, că numai ea știe să ierte!

După o săptămână de trudă crâncenă, duminica robul mai poate încă să râdă, să cânte, să joace. După o viață întreagă de nădejdi spulberate pe pământul ăsta, știe să se mângâie crezând într-una mai bună în ceruri. Pizma și ura nu-i otrăvesc viața prea mult; ca și câinele, la o vorbă bună a stăpânului, uită și loviturile și nuia. Uită că și boierii-s stăpâni pe câmpuri, haiducii pe codri și că el dă și unora și altora și grâu pentru pâine și carne pentru pofte.

Zău că te-ntrebi ce le-o mai fi trebuind boierilor ca să fie mai buni și haiducilor ca să-nvețe să ierte!

Iată un fiu al codrului care se-mpăunează cu numele de haiduc, dar care ar fi putut tot atât de bine să se fi născut și într-un palat. Codrul, care luptă zi și noapte cu furtunile, cu iedera și cariul, „codrul frate cu românul”, nu l-a învățat nimic, nici despre luptele lui, nici despre frăția lui și chiar nimic despre mărinimia lui. De ce să mai fi mândru de neamul tău atunci? De ce să te mândrești cu mama ta asta roabă care dă, fără să se târguiască, oropsitului, ca și nelegiuitului, umbră și căldură, hrană și adăpost, dacă-i numai pentru ca s-o împrști cu batjocoră și să o lepezi în seama năvălitorilor? Codrul e marele rob care trăiește ca să facă fericiți niște oameni nerecunoscători: pentru darurile lui fără număr, n-are parte decât de nerecunoștința, de la copilul care-i rupe un lăstar fraged, de la vita care-i paște mugurii, până la oaspeții înaripați, care-l acoperă cu găinaț și cerul, care-i aruncă trăznete. Totuși, ca și turma omenească disprețuită de Ieremia, nu se oprește nici o

clipă din lupta cu viața dușmănoasă care-l pradă, nu șovăie o clipă să-l slăvească pe Dumnezeu, dumnezeul ăsta care e mai bun cu păduchele decât cu cea mai măreață din făpturile sale.

Așa-i: pe când mă răcinele e-narmat cu spini nenumărați ca să-și apere viața lui amărâtă și fără rost, codrul supus rostului său pe lume, își împlinește soarta; vârfurile lui doinesc slavă cerului chiar când securea îl izbește la rădăcină.

*

Ieremie! Haiducul care-ți vorbește acum e copilul unei roabe făcut cu un fecior de boier (pentru că vei fi știind și tu că boierii sunt oameni ca și noi, puioși. Își leapădă sămânța pe unde se-ntâmplă).

Da, nici eu n-am vrut să-i slujesc pe boieri și am luat calea codrului pe când aveam zece ani și, uite, s-au făcut cincizeci de când trăiesc în el. M-am bătut sub haiducul Jianu, am slujit sub marele pandur Tudor Vladimirescu ca să ajung până la urmă în banda lui Cosma, taică-tău. Câteșitrei au fost niște despoți și eu robul lor. E-adevărat c-au fost despoți mândri, dar robia mea tot aspră a fost. Că te spânzura Tudor sau că te spânzura arhonteale Samurakis, tot spânzurat erai. Și, vezi tu, m-am plecat, am îndurat adesea nedreptăți strigătoare. Am făcut-o, pentru că era pentru „un vis”, un scop. Și-am mai făcut-o și de... frică. Îmi ziceam: „Rău cu rău, da-i mai rău făr' de rău”. Nu uita că sunt din mamă roabă și că robii sunt fricoși. Dar cum ai vrea tu să fie vrednici? De veacuri au frica-n sânge, de veacuri sunt biciuiți și spânzurați, când de Tudor, când de arhonți.

Pricepi tu, micul meu inimos: c-o fi câmp, c-o fi codru, pretutindeni sunt stăpâni care domnesc.

.....

Noaptea, încărcată de neguri, se lăsa domol peste Vâlceaua întunecată. În Peștera Urșilor nu se mai vedea om cu om.

EDITAT : Lau Voi*****_*******

DECEMBREIE – 2011

lar